

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Institut mezioborových studií Brno

**Vliv preventivních projektů na potlačování
sociálně patologických jevů u mládeže**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí diplomové práce:

PhDr. Alena Plšková

Vypracoval:

Bc. Luděk Sapara

Brno 2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Vliv preventivních projektů na potlačování sociálně patologických jevů u mládeže“ zpracoval samostatně a použil jen literaturu uvedenou v seznamu literatury.

Elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné.

Svitavy 24. 2. 2010

.....
Bc. Luděk Sapara

Poděkování

Děkuji paní PhDr. Aleně Plškové za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé diplomové práce.

Také bych chtěl poděkovat své rodině za morální podporu a pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé diplomové práce, a které si nesmírně vážím.

Bc. Luděk Sapara

OBSAH

Úvod	2
1. Vymezení pojmů	5
2. Sociálně patologické jevy	11
2.1 Prevence	12
2.2 Deviace	16
2.3. Sociální deviace	17
2.4 Sociální norma	19
2.5 Kriminalita mládeže	21
3. Popis vybraných sociálně patologických jevů	25
3.1 Drogová závislost	25
3.2 Alkoholismus	31
3.3 Hnutí EMO	34
3.4 Gamblerství	40
3.5 Šikana	46
4. Projekty k potlačování sociálně patologických jevů	53
4.1 Projekt CHIPS	53
4.2 Projekt MiŠ	60
4.3 Systém včasné intervence (SVI)	66
4.4 Projekt Učíme se s policií	72
4.5 Projekt participace rodičů na intervenci žáků	76
5. Empirická část - vlastní průzkum	82
5.1 Stanovení cíle a hypotéz	82
5.2 Způsob provedení a zpracování dat	83
5.3 Výsledky průzkumu	85
Závěr	97
Resumé	100
Anotace	101
Seznam použité literatury	102
Seznam příloh	106

ÚVOD

Ve své diplomové práci se zabývám velmi vážným a nebezpečným problémem naší společnosti - sociálně patologickými jevy. Jak už je z názvu patrné, jedná se o společensky nežádoucí a především nebezpečné jevy, kterými je naše společnost postižena. Jsou vnímány jako choroba, které se snaží zbavit nebo její následky co nejvíce potlačit a zabránit v jejím dalším šíření. Není možné zde všechny tyto jevy vyjmenovat, protože jsou velmi různorodé a vzájemně se prolínají a vyvíjejí. Lze je ale rozdělit na ty, které jsou sice nežádoucí, ale život a zdraví přímo neohrožují, např. nezaměstnanost, vysoká rozvodovost, chudoba, netolerance, a pak na jevy, které jsou pro společnost nebezpečné protože již přímo ohrožují zdraví a životy. Do této kategorie patří násilí, šikana, kriminalita, delikvence, vandalismus, rasismus, terorismus, alkoholismus, drogové závislosti, gamblerství, prostituce nebo pornografie. Je velmi smutné, pokud těmito jevy trpí dospělá populace, ale je naprosto tragické, že se s těmito problémy setkávají i naše děti, a to již ve velmi brzkém věku. Často jsou svědky domácího násilí, agresivního chování, mnoho z nich je postiženo přímo jako oběť, což jsou případy nejtragičtější.

Bohužel jak dospělí, tak i mládež se s těmito jevy setkává denně na veřejných místech, na pracovištích, ve školách i v rodinách. Mnohé z nich jsou „propagovány“ na televizních obrazovkách, čteme o nich v denním tisku, vidíme je v časopisech a na internetu, setkáváme se s nimi v počítačových hrách. Nemůžeme se tedy divit, že v posledních letech agrese a násilí rostou i u mládeže, což potvrzují statistiky trestných činů mladistvých.

Cílem mojí práce je popsat problematiku sociálně patologických jevů mládeže, seznámit s některými z těchto jevů, poukázat na preventivní projekty, které byly vytvořeny pro potlačování těchto nežádoucích jevů, a provést průzkum, zaměřený na míru prospěšnosti těchto projektů a na poznatky a zkušenosti pedagogických pracovníků s touto problematikou.

Na počátku své práce se zabývám vymezením základních pojmů, které se sociálně patologickými jevy souvisí. Dále tyto jevy popisuji, poukazuji na důležitost prevence, zabývám se také tématy deviace a kriminality mládeže.

V další části předkládám popis, dle mého názoru, reprezentativní výběr z mnoha těchto jevů. Velice zhoubnou a devastující drogovou závislost, společností nejvíce tolerovaný, ale určitě o nic méně nebezpečný alkoholismus, jeden z relativně nových jevů hnutí EMO, dále čím dál více se rozvíjející hráčkou závislost neboli gamblerství a nakonec šikanu, která se zdá být největší bolestí našeho školství.

Každá společnost, pokud nechce dát těmto jevům prostor k jejich šíření, se snaží proti jejich vzniku a šíření bránit. Nejčastější a nejznámější obranou je represe, tedy trestání těch, kteří svým jednáním porušili platné zákony a stali se pachateli trestných činů nebo přestupků. Tento způsob obrany je jistě důležitý, ale sám o sobě nemá schopnost tyto jevy ze společnosti odstranit nebo je potlačit. Velmi důležitou činností je prevence, tedy předcházení těchto jevů. Jedná se o činnost, která je pracovně i časově velmi náročná a nákladná, ale také velmi potřebná. Jednou z forem provádění, především primární prevence sociálně patologických jevů u mládeže, je vytváření a realizace preventivních projektů.

I když těchto projektů existuje relativně velké množství, jsou velmi rozmanité a zaměřené na různé jevy a pro různě velké skupiny dětí. Myslím si, že jejich dopad a hlavně jejich účinnost není ani zdaleka taková, jaká by měla být. Zjistit příčinu této malé účinnosti je velmi těžké. Hlavní problém v tom, že tyto projekty jsou sice lákavé, mnoho škol by se do nich rádo zapojilo, ale pro většinu škol jsou finančně nedostupné. Do mé práce jsem vybral pět projektů, o kterých se domnívám, že jsou velice přínosné a účinné v boji proti sociálně patologickým jevům. Prvním je projekt CHIPS, který je velmi zajímavý pro děti i pro učitele. Spočívá ve vytvoření tzv. podporovatelů z žáků vyšších ročníků základní školy, kteří se starají o svoje mladší spolužáky. Dalším projektem je Minimalizace šikany (MÍŠ), který je asi z projektů, zaměřených proti šikaně, nejznámější. Třetím projektem je Systém včasné intervence (SVI). Jedná se o projekt, zaměřený na včasné zjištění veškerých škodlivých sociálně patologických jevů. Již několik let úspěšně funguje ve městě, kde žiji, ve Svitavách, ale i v jiných

městech po celé České republice. Další dva projekty byly vytvořeny odbornými institucemi. Projekt Učíme se s policií byl vytvořen Správou Východočeského kraje Policie ČR Hradec Králové, konkrétně preventivně informační skupinou v Pardubicích. Projekt participace rodičů na intervenci žáků a poruchami emocí a chování, který se zabývá dětmi se specifickými poruchami chování a jejich rodiči vytvořili společně učitelka a psycholog ze Základní školy pro žáky se specifickými poruchami chování v Praze.

K získání informací a zkušeností pedagogů s touto problematikou, a ke zjištění jejich povědomí o existenci preventivních projektů, jsem použil průzkum formou dotazníku, kdy jsem oslovil pedagogy ze šesti základních škol ve Svitavách a v blízkém okolí. Výsledky tohoto průzkumu uvádím v empirické části mé práce.

Ve své práci vycházím zejména z prací autorů Dr. Michala Koláře, Doc. PhDr. Pavla Říčana, doc. PhDr. Blahoslava Krause CSc., doc. PhDr. Mgr. Pavla Mühlpachera, Ph.D., Prof. PhDr. Jolany Hroncové, Ph.D., MUDr. Karla Nešpora CSc. a dalších odborníků, dále ze současné legislativy a z internetových zdrojů.

1. Vymezení pojmů

V této části diplomové práce uvádím definice základních pojmů, které se dále v textu objevují a jejichž vysvětlení je důležité pro správné pochopení tématu i práce.

Kriminalita – Původ tohoto slova pochází z latinského slova „*crimen*“ = provinění, zločin. Novotný a Zapletal uvádějí, že „řada kriminologů chápe pojem kriminalita ve smyslu trestního práva, tj. s omezením na jednání, jež naplnila skutkovou podstatu některého trestného činu. Z hlediska kriminologie jsou kriminalita a jednotlivé trestné činy sociálně patologickými jevy, pro něž je příznačná jejich společenská škodlivost.“¹⁾

Kriminalita mládeže – Tento pojem vystihuje Ondrejkovič jako „kriminalitu, tj. porušování zákona zpravidla 15 – 18 letých, ale i starších (kategorie „blízká věku mladistvých“, která se téměř kryje se sociologickým vymezením věku mládeže) i mladších (kategorie pubertální a postpubertální mládeže, kterou už není možno považovat za děti, i když zákon jim ještě přisuzuje status mladistvých)“.²⁾

Mládež – Zoubkové uvádí, že „ve společenských vědách je spojována s různými věkovými kategoriemi na právu nezávislymi. Z hlediska trestněprávního se mládež dělí do dvou základních kategorií - mladiství a nezletilí.

Mladistvý je fyzická osoba ode dne, který následuje po dni patnáctých narozenin, do dne, ve kterém dovršila osmnáct let věku.

Nezletilý je rovněž fyzická osoba do 18 let věku, nebo osoba, která nenabyla zletilosti manželstvím.

1) NOVOTNÝ, Otto, ZAPLETAL, Josef a kol. Základy kriminologie. vyd. neuv. Praha : Karolinum, 1993, s.7.

2) ONDREJKOVIČ, Peter. Úvod do sociologie výchovy. 2. vyd. Bratislava : Veda, 1998, s..263

Kriminologická literatura pod pojmem mládež zahrnuje tři věkové skupiny; děti ještě trestně neodpovědné, mladistvé a mladé dospělé.“ 3)

Mladistvý pachatel - pachatel trestného činu, který se posuzuje podle zvláštního zákona o stíhání mladistvých, neboť v době spáchání trestného činu dovršil patnáctý rok a nepřekročil 18 rok svého věku. 4)

Dítě - V zákoně je tento pojem uveden takto:

- „1) Pro účely tohoto zákona se dítětem rozumí nezletilá osoba.
- 2) Sociálně-právní ochrana se poskytuje dítěti, které na území České republiky
- a) má trvalý pobyt,
 - b) má podle zvláštního právního předpisu upravujícího pobyt cizinců na území České republiky povolen trvalý pobyt nebo je hlášeno k pobytu na území České republiky po dobu nejméně 90 dnů,
 - c) podalo návrh na zahájení řízení o udělení mezinárodní ochrany, nebo
 - d) je oprávněno trvale pobývat , nebo
 - e) pobývá s rodičem, který podal žádost o udělení oprávnění k pobytu, za účelem poskytnutí dočasné ochrany na území České republiky, nebo které pobývá na základě uděleného oprávnění k pobytu za účelem dočasné ochrany na území České republiky podle zvláštního právního předpisu.
- 3) V rozsahu stanoveném tímto zákonem (§ 37 a 42) se sociálně-právní ochrana poskytuje také dítěti, které nemá na území České republiky povolen trvalý pobyt nebo není hlášeno k pobytu na území České republiky po dobu nejméně 90 dnů podle zvláštního právního předpisu upravujícího pobyt cizinců na území České republiky, ani není oprávněno podle zvláštního právního předpisu trvale pobývat na území České republiky.“ 5)

3) ZOUBKOVÁ, Ivana. Kontrola kriminality mládeže. 1. vyd. Dobrá Voda u Pelhřimova : A. Čeněk, 2002, s. 12.

4) Zákon č. 218/2003 Sb., O odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů. In Sběrka zákonů České republiky, 2003, částka 79.

5) Zákon č. 359/1999 Sb., O sociálně-právní ochraně. In Sběrka zákonů České republiky, 1999, částka 111 .

Protispolečenské jednání – Kraus a Hroncová o tento pojem uvádějí: „Rozumí se jím jednání záměrné nebo nezáměrné narušující společenské normy, zájmy a ekonomické, politické a morální základy společnosti (státu).“ 6)

Prekriminalita - Zoubková říká: „Prekriminalita jsou činy jinak trestné, kterých se dopouštějí děti před dosažením trestní odpovědnosti a které, pokud by ji spáchaly osoby starší, by byly považovány za trestné činy. V bývalém Československu do roku 1950 to bylo do 14 let věku dítěte, od roku 1950 se o prekriminalitu jedná do dovršení 15 let věku dítěte.“ 7)

Trestný čin – Trestným činem je protiprávní čin, který trestní zákon označuje za trestný a který vykazuje znaky v takovém zákoně. K trestní odpovědnosti za trestný čin je třeba úmyslného zavinění, nestanoví-li trestní zákon výslovně, že postačí zavinění z nedbalosti. – viz § 13 zákona č. 40/2009 Sb. 8)

Obecně je trestnou činností označováno jednání, které se ve vztahu k osobám mladším 15 let označuje jako činy jinak trestné a ve vztahu k osobám ve věku od 15 do 18 let jako tzv. provinění.

Droga – Pojem droga sám o sobě označuje usušené části rostlin či živočichů používané v lékařství. Původ slova je v nizozemském *droog* „suchý“. Později začal být tento výraz používán pro psychoaktivní látky, což jsou chemické látky primárně působící na centrálně nervovou soustavu, kde mění mozkové funkce a způsobují dočasné změny ve vnímání, náladě, vědomí a chování.9)

6) KRAUS, Blahoslav; HRONCOVÁ, Jolana. Sociální patologie. 1. vyd. Hradec Králové : Gaudeámus, 2007, s. 31.

7) ZOUBKOVÁ, Ivana. Kontrola kriminality mládeže. 1. vyd. Dobrá Voda u Pelhřimova : A. Čeněk, 2002, s. 12.

8) Zákon č. 40/2009 Sb., Trestní zákoník. Úplné znění . vyd. Ostrava : Nakladatelství Sagit, 2010, s.13

9) Encyklopedie Wikipedia. Přístup z : <http://cs.wikipedia.org/wiki> [cit. 9.12. 2009].

Šikana - Říčan říká: „Šikana pochází z francouzského slova chicane - což znamená zlomyslné obtěžování, týrání, sužování, pronásledování, byrokratické lpění na liteře předpisů, například vůči podřízeným nebo vůči občanům, od nichž šikanující úředníci zbytečně vyžadují nová a nová potvrzení a razítka, nechávají je pro nic za nic čekat atd.“¹⁰⁾

Říčan tento jev dále vysvětluje: „Šikanování říkáme tomu, když jedno dítě nebo skupina dětí říká jinému dítěti ošklivé a nepříjemné věci, bije je, kope, vyhrožuje mu, zamyká je v místnosti a pod. Tyto incidenty se mohou často opakovat a pro šikanované dítě je obtížné, aby se samo ubránilo. Jako šikanování mohou být označeny také opakované posměšky nebo ošklivé poznámky o rodině. Jako šikanování však obvykle neoznačujeme občasnou rvačku nebo hádku přibližně stejně fyzicky vybavených soupeřů.“¹¹⁾

Z uvedeného vyplývá, že šikanu můžeme chápat jako násilně ponižující chování jednotlivce nebo skupiny vůči slabšímu jedinci, který se nemůže této situaci vyhnout a není schopen se jí účinně bránit. Je při něm zejména omezována osobní svoboda rozhodování, je ponižována lidská důstojnost a čest.

Kolář šikanu popisuje takto: „Jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně týrá a zotročuje spolužáka či spolužáky a používá k tomu agresi.“¹²⁾

„U nás pojem šikana poprvé zavedl pražský psychiatr Petr Příhoda, který ještě před rokem 1989 tento termín použil v souvislosti s popisem vztahů mezi vojáky Československé lidové armády, kde se vojáci dělili na vojáky prvního ročníku, tzv. bažanty, a vojáky druhého ročníku, tzv. mazáky, přičemž první skupina sloužila skupině druhé, vykonávala činnosti, které jí byly druhou skupinou přikázány apod.“¹³⁾

10) Říčan, Pavel. Agresivita a šikana mezi dětmi. 1. vyd. Praha: Portál, 1995, s. 25.

11) Říčan, Pavel. Agresivita a šikana mezi dětmi. 1. vyd. Praha: Portál, 1995, s. 26.

12) Kolář, Michal. Bolest šikanování. 1. vyd. Praha: Portál, 2001, s. 27.

13) Říčan, Pavel. Agresivita a šikana mezi dětmi. 1. vyd. Praha: Portál, 1995, s. 25.

Delikvence - „Páchání deliktů, trestná činnost.“¹⁴⁾ Toto slovo pochází z latinského slova *delinquere* = provinit se, dopustit se chyby, což znamená narušení práva, potažmo zákona. Základem delikvence je tedy porušení určité normy, které v určitých případech může být spojeno s právními důsledky pro delikventa. Novotný k tomu uvádí: „Pojem delikvence se používá spíše v případech méně závažného proviňování mladistvých, které může, ale také nemusí skončit před soudem, zatímco kriminalita označuje závažnější proviňování (trestné činy), a to zejména u dospělých lidí“.¹⁵⁾

Podle Hroncové je delikvence „širší pojem jako kriminalita - zahrnuje také činy jinak trestné (jako by je spáchali dospělí), které spáchaly osoby nezletilé, které ve věku do 15 let nejsou trestně odpovědné, a osoby trestně neodpovědné pro nepřičetnost“. Vyznačuje se určitou hromadností výskytu, stabilitou a rozšířeností při stejných sociálních podmínkách. Vedle trestných činů tak zahrnuje jevy, které jsou nepochybně závadné, ale samy o sobě nejsou trestné - např. útěky z domova, alkoholismus, nealkoholovou toxikománii, chorobné hráčství, prostituci, účast na činnosti extrémistických skupin, závadových part, agresivitu vůči druhým či vůči věcem, až po agresivitu zaměřenou proti vlastní osobě (sebevražedné pokusy a sebevraždy).¹⁶⁾

Intervence - Matoušek a Kroftová vysvětlují intervenci jako „opatření, jímž se reaguje na zvýšené riziko sociálního selhání, či na selhání.“¹⁷⁾ Termín intervence užívají zejména v souvislosti s primární a sekundární prevencí.

Hartl a Hartlová uvádějí, že intervencí „rozumíme v širším smyslu zákrok, v užším smyslu cílený, předem promyšlený zásah, zpravidla zaměřený na zmírnění tíživé osobní situace sledované osoby; jakýkoliv postup nebo techniku směřující k přerušování, zamezení nebo úpravě probíhajícího procesu.“¹⁸⁾

14) Slovník cizích slov. Přístup z : <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/> [cit. 16.12. 2009]

15) NOVOTNÝ, Petr. *Epidemie delikvence*. 1. vyd. Liberec : Dialog, 2006, s. 8.

16) HRONCOVÁ, Jolana. *Sociologie výchovy*. 1. vyd. Banská Bystrica : PF UMB, 1996, s.71.

17) MATOUŠEK, Oldřich, KROFTOVÁ, Andrea. *Mládež a delikvence*. 1. vyd. Praha: Portál, 1998, s. 310.

18) HARTL, Pavel, HARTLOVÁ, Helena. *Psychologický slovník*. 1. vyd. Praha : Portál, 2000, s. 239.

Tento pojem Matoušek užívá v souvislosti s tzv. **krizovou intervencí**, kterou vysvětluje jako specializovanou pomoc osobám, které se ocitly v krizi.¹⁹⁾

Stejný pojem uvádí i Kraus, který jej dává do souvislosti s oblastí drogových závislostí. V tomto pojetí je však termín užíván spíše pro akutní psychologickou pomoc, která je pouze jedním ze způsobů intervence.²⁰⁾

V současnosti vzhledem k výskytu drogových závislostí bude termín v této podobě užíván pravděpodobně stále častěji.

Terapie - Kraus uvádí, že terapií rozumíme „léčbu poruch, nemocí (fyziologických i psychických) prostředky biologickými (medikamenty), psychologickými (psychoterapie). Je však možné tento termín chápat i jako „léčbu“ poruch a závad v chování, a to i prostředky pedagogickými, případně v širším sociálním kontextu (socioterapie)“.²¹⁾

Resocializace - Kraus tento pojem vysvětluje jako „odstraňování relativně trvalých zaměření jedince způsobujících výchovné potíže. Většinou je chápána jako jakási zpětná socializace s cílem vrátit člověka do normálního života společnosti, ke společensky přijatelnému způsobu chování“.²²⁾

Reedukace - je podle Krause: „V jistém smyslu specifickým případem resocializace, ve kterém se s použitím komplexního systému metod pedagogicko-psychologických, sociálně terapeutických a dalších léčebných, právních metod usiluje o takové změny v chování a rozhodování jedince, které by odpovídalo normám.“²³⁾

19) MATOUŠEK, Oldřich. *Metody a řízení sociální práce*. 1. vyd. Praha : Portál, 2003. s. 129.

20) KRAUS, Blahoslav; POLÁČKOVÁ, Věra. *Člověk – prostředí – výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. vyd. neuv. Brno : Paido, 2001. s.183

21) HRONCOVÁ, Jolana, KRAUS, Blahoslav. *Sociální patológia pre sociálnych pracovníkov a pedagógov*. 1. vyd. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Pedagogická fakulta, 2006. s.240.

22) HRONCOVÁ, Jolana, KRAUS, Blahoslav. *Sociální patológia pre sociálnych pracovníkov a pedagógov*. 1. vyd. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Pedagogická fakulta, 2006. s.241.

23) HRONCOVÁ, Jolana, KRAUS, Blahoslav. *Sociální patológia pre sociálnych pracovníkov a pedagógov*. 1. vyd. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Pedagogická fakulta, 2006. s.241.

2. Sociálně patologické jevy

V této části mojí diplomové práce blíže popisují tyto nežádoucí jevy, vysvětlují pojmy, které s nimi úzce souvisí, jako je deviace, sociální deviace a sociální norma, v závěrečné kapitole této části se zmiňují o kriminalitě mládeže.

Sociálně patologické jevy se projevují chováním a jednáním, které porušuje sociální normy obecně přijímané společností, ohrožuje a oslabuje ji. U některých je toto porušení tak závažné, že je společnost trestá postihy různých stupňů, od tzv. přestupkového jednání, kdy jednání pachatele je považováno za spáchání přestupku, po jednání trestní, kdy je jednání postiženo podle trestního zákona.

Odbor prevence kriminality MV ČR ve svém dokumentu uvádí: „Nejzávažnější sociálně patologické jevy jsou definovány normami trestního práva, avšak za tyto jevy lze považovat i přestoupení společenských norem a hodnot, které způsobují v některé míře nestabilitu společnosti či její integrální části, např. prostituce, alkoholismus, sebevražednost, rozvodovost apod. 24).

Fleischmann k této problematice říká: „Označení sociálně patologické jevy nelze chápat nikoli pouze jako synonymum k termínu sociální deviace, ale jako zjevné deviantní chování z hlediska typů a projevů negativně hodnocené, problematické, společensky nežádoucí, poškozující subjekt deviace, objekt deviace, popřípadě obojí. Mezi takovéto zjevné deviantní chování můžeme zařadit: poruchy chování, delikvenci, automutilaci, suicidia, problematiku abúzu drog“. 25)

Kraus tuto problematiku vidí takto: „Sociálně patologické jevy jsou ty, které z hlediska fungování společnosti pokládáme za nejproblematictější, nejnebezpečnější a mají největší negativní důsledky. Často mají souvislosti chorobné. K těm nejtypičtějším řadíme kriminalitu, toxikomani, prostituci, sebevražednost“. 26)

24) Základní pojmy prevence kriminality. Praha: MVČR odbor prevence kriminality, s.16. Přístup z:

<http://www.mvcr.cz//prevence/system/pojmy/1.1.2.htm> [cit. 24. 9. 2008].

25) FLEISCHMANN, Otakar. Prevence sociálně patologických jevů. Ústí nad Labem: Katedra psychologie PF UJEP, 2001, s. 6.-7. Přístup z: pf.ujep.cz/ccv/informace/materialy/Fleischmann/prevsocpatj.doc [cit. 26. 1. 2010].

26) KRAUS, Blahoslav. Sociální aspekty výchovy. 2. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 1999. s.47.

Společností nejobecněji chápaná problematika sociálně patologických jevů je tehdy, jestliže tyto jevy vznikají jednáním dětí a mládeže, která se tímto dopouští porušování norem. Jde především o násilnou a majetkovou trestnou činnost, často prováděnou pod vlivem drog nebo jiných návykových látek nebo šikanou.

Existují ale i sociálně patologické jevy, u nichž jsou děti a mládež ne pachatelem, ale obětí, jsou tedy těmito jevy ohroženy. Do této kategorie patří především syndrom CAN, zneužívání dětí k páčání trestné činnosti nebo prostituci.

Sociálně patologické jevy se projevují činy, které se od sebe liší obsahem i mírou rizikovosti, kterou představují pro společnost i jedince. Tyto činy klasifikuje Stejskal, Kný, a Votruba do několika kategorií a to dle jejich závažnosti:.,

- asociální,
- antisociální,
- sociálně patologické,
- delikventní (kriminogéní),
- kriminální,

Kategorie jsou uvedeny pro orientaci ve vývoji od asociálního činu až ke kriminálnímu, obecně je nazýváme deviací. Stupeň vývoje deviace konkrétního činu závisí na určitých okolnostech. Aby daný jev či chování mohly být označeny za „deviantní“, je třeba určit, co je vlastně „normální“. 27)

2.1 Prevence

Prevence (lat. praeventus – zákrok předem) dle Štáblové znamená předcházení nežádoucího jevu a ochrana před ním. Označuje v podstatě všechny aktivity, jejichž cílem je potírání výskytu a zabraňování rozvoji negativního jevu ve společnosti. 28)

27) STEJSKAL, František, KNÝ, Milan a VOTRUBA, Jan. Sociálně patologické jevy dětí a mládeže v České republice.

1. vyd. Praha: Policejní akademie ČR, 1999. s. 6.

28) ŠTÁBLOVÁ, Renata, et. al. Drogy, kriminalita a prevence. 1. vyd. Praha: Policejní akademie ČR, 1997. s. 37

Sociální prevenci tedy chápeme nejen jako činnost směřující k účinnému předcházení negativním jevům, vytvářením a realizací opatření, které jim zabraňují, ale také jako snahu o kladné ovlivňování sociálních skupin společnosti, vůči nimž je zaměřena. Přitom je velmi důležité odhalit okolnosti, za kterých vznikly, jaký byl jejich vývoj, jak se tyto jevy projevují, čím jsou charakteristické a na základě těchto informací tyto jevy správně analyzovat a zrealizovat účinné postupy, které jim buď vůbec nedovolí společnost ovlivnit, nebo jejich vliv buď úplně nebo částečně odstraní.

Štáblová k tomuto uvádí: „Preventivní působení je v praxi realizováno jako působení na jednotlivé jevy samostatně, např. prevence: kriminality, týrání dětí, zneužívání návykových látek, závislosti na hracích a výherních automatech, prostituce, šikanování, rasizmu atd. Jako by tyto jevy existovaly izolovaně. Ve skutečnosti však spolu souvisejí. Prevence v tomto pojetí by měla působit tak, aby jevy omezila na nejmenší možnou míru, zmírnila jejich negativní dopad na společnost, když je nedokáže úplně odstranit. Preventivní působení by mělo být systematické, zaměřené na ovlivnění podmínek vzniku těchto jevů komplexně. Poznat tyto jevy jednotlivě nestačí, je třeba dojít k zobecnění a poznání, co je pro ně ve své podstatě společné.“²⁹⁾

Druhy prevence se nejčastěji dělí na prevenci primární, sekundární a terciální. V odborné literatuře (Štáblová, Fleischmann, Večerka) je k charakteristice jednotlivých druhů prevence uvedeno:

Primární prevence (lat. primus – první v pořadí, nejpřednější) je základní forma preventivního působení. Je zaměřena na širokou populaci, u které nežádoucí jev ještě nenastal, usměrňuje její budoucí chování. Tvoří ji opatření, jejichž cílem je zlepšení životních podmínek. Jedná se o výchovně - vzdělávací, poradenské a osvětové aktivity, při nichž jsou využívána výchovně vzdělávací zařízení a platná legislativa. Největší účinnosti tohoto druhu prevence je dosahováno u nejmladší populace, která si teprve vytváří sociální vztahy, hodnoty a postoje.

29) ŠTÁBLOVÁ, Renata, et. al. Drogy, kriminalita a prevence. 1. vyd. Praha: Policejní akademie ČR, 1997. s. 39

Sekundární prevence (lat. sekundus – následující, další v pořadí). Tento druh prevence nastupuje v době, kdy se primární prevence nejeví jako účinná, kdy její působení není efektivní. Má za cíl odhalit poruchu sociálního vývoje v prvotním stádiu, připravit účinná opatření pro ohrožené jedince a znemožnit šíření tohoto negativního jevu mezi ostatní jedince. Dopad je směřován na tzv. rizikové skupiny, které se reálně mohou dostat do situace, v kterých je možné považovat jejich činnosti jako sociálně patologické, nebo které se již do takové situace dostaly. Tato prevence se zaměřuje i na sociální prostředí a sociální vztahy, důležité je co nejrychlejší nalezení problému, a jeho správné řešení. Je třeba k tomuto účelu využívat sociální pracovníky, výchovné poradce na školách, protidrogové koordinátory, poradny, telefonické linky důvěry atd.

Terciální prevence (lat. tertius – ten třetí). Tento druh prevence má zajistit včasnou a odbornou pomoc, jejím cílem je zpomalit nebo zastavit průběh nežádoucího jevu nebo problému, zajistit nezhoršování daného stavu, zabránit recidivám a co nejvíce snižovat negativní dopady sociálně patologických jevů. Týká se osob nebo skupin, které se již dopustili protiprávního jednání, nebo jejichž chování již lze považovat za sociálně deviantního chování. Pro tuto prevenci jsou zřizována léčebná zařízení, poradenská, výchovná, léčebná a vězeňská zařízení, občanská a charitativní sdružení nebo různé aktivity jednotlivých církví. 30)

Preventivní působení musí být namířeno na co nejširší okruh dětí a mládeže a na jejich širší okolí. Je třeba postupovat koordinovaně a systematicky.

30) ŠTÁBLOVÁ, Renata, et. al. Drogy, kriminalita a prevence. 1. vyd. Praha: Policejní akademie ČR, 1997. s. 43-49

FLEISCHMANN, Otakar. Prevence sociálně patologických jevů. Ústí nad Labem: Katedra psychologie PF UJEP, 2001, s.37 – 38. Přístup z: pf.ujep.cz/ccv/informace/materialy/Fleischmann/prevsocpatj.doc [cit. 26. 1. 2010]

VEČERKA, Kazimír, et al. Prevence kriminality v teorii a praxi. 1. vyd. Praha: Themis, nakladatelství Tiskárny MV ČR, 1997. s. 6-13.

Fleischmann říká, že prevence sociálně patologických jevů by měla mít tyto cíle:

- Předcházet výskytu a šíření sociálně patologických jevů.
- Vytvořit informační a realizační prostor pro prevenci sociálně patologických jevů.
- Eliminovat možnosti dětí a dospívajících setkat se a aplikovat sociálně patologické chování.
- Zvýšit resistenci jedinců vůči sociálně patologickým jevům.

Primárně preventivní působení je ve své podstatě zaměřeno na oblast emocionální a konativní. Jde především o změnu postojů k sociálně patologickým jevům a změnu chování jedince. Kognitivní oblast v této souvislosti není rozhodující. Například informací a znalostí o negativních účincích drog mají jedinci dostatek, přesto však drogu úmyslně užívají, respektive zneužívají. Prevence sociálně patologických jevů by měla probíhat systémově a měla by respektovat zásady zaměřenosti, komplexnosti, koordinace, kontinuitnosti, včasnosti, mezioborovosti a primárnosti psychické regulace:

- Z hlediska zaměřenosti by mělo být preventivní působení zaměřeno na všechny děti a mládež, komplexní postup zahrnuje kromě orientace na dítě i zaměřenost na jeho širší okolí, tj. například na rodiče, pedagogy apod.
- Postup by měl být koordinován, aby byla vyloučena duplicita, rozporuplnost v působení zodpovědných subjektů.
- Jednotlivé preventivní aktivity by na sebe měly navazovat, měly by probíhat kontinuálně, a to od zjištění poruchy až po eliminaci nežádoucího chování.
- Pokud se objeví první signály ohrožení psychického a sociálního vývoje dětí a mládeže, měla by být pomoc zajištěna včas. Prevence je tím účinnější, čím dříve s ní začneme. S preventivním působením vlastně začínáme od narození dítěte, avšak za základ preventivního působení je možno považovat předškolní a mladší školní věk (důležitý vliv rodičů a školy). V období dospívání je prevence mnohdy komplikována vlivem vrstevníků, u kterých mohou být některé sociálně patologické jevy zaznamenány.
- Efektivní preventivní působení se neobejde bez týmové, mezioborové spolupráce například mezi pedagogy, psychology, lékaři, sociálními pracovníky a právníky.

- Z hlediska primárnosti psychické regulace by měla být prevence prioritně zaměřena na nedostatky v úrovni psychické regulace chování.
- Preventivní působení by mělo zohledňovat zásadu přiměřenosti věku, vzdělání, dovednosti a zkušenosti jedince. 31)

Večerka k tomuto dodává: „Preventivní snahy, jež se promítly do trestně právních institutů vytvářejí ve svém souhrnu systém právní (legální, zákonné) prevence, na něž pak mohou navázat speciální programy sociální prevence“ 32)

2.2 Deviace

Fleischmann o deviaci říká: „Deviace (lat. deviatio – odchylka, úchylka) je jakákoliv odchylka od normy ve smyslu negativním i pozitivním. Tak můžeme za deviaci považovat např. vraždu, alkoholismus, nápadně nevkusné oblečení, ale také odbojářské aktivity v době nacistické okupace, absolutní hudební sluch či IQ v pásmu geniality (tzv. pozitivní deviace).“ 33)

Hrčka k definici tohoto pojmu uvádí: „Deviace je v obecném pojetí kterákoliv odchylka od normální struktury či funkce. Může se vyskytovat u jakéhokoli jevu v přírodě či ve společnosti. Čím je jev složitější a variabilnější, tím větší je předpoklad výskytu deviace. Je třeba rozlišit deviaci jako kvalitu a kvantitu. Deviaci jako kvalitu lze chápat jako odchylku od normální struktury nebo funkce jevu. Deviace jako kvantita odráží počet případů v určitém souboru konkrétního jevu a míru jejich odchylky od normality. Vzhledem k tomu, že jednotlivé jevy představují ve své variabilitě kontinuum míry odchylky od normálního stavu k deviaci, za deviaci je možno považovat až určitou míru odchylky od určeného standardu, který úroveň jevu určuje.

31) FLEISCHMANN, Otakar. Prevence sociálně patologických jevů. Ústí nad Labem: Katedra psychologie PF UJEP, 2001, s.40-41. Přístup z: pf.ujep.cz/ccv/informace/materialy/Fleischmann/so_flei_prevsopatj.doc [cit. 26. 1. 2010]

32) VEČERKA, Kazimír, et al. Prevence kriminality v teorii a praxi. 1. vyd. Praha: Themis, nakladatelství Tiskárny MV ČR, 1997. s. 13.

33) FLEISCHMANN, Otakar. Prevence sociálně patologických jevů. Ústí nad Labem: Katedra psychologie PF UJEP, 2001, s. 10. Přístup z: pf.ujep.cz/ccv/informace/materialy/Fleischmann/so_flei_prevsopatj.doc [cit. 26. 1. 2010]

Není přitom řečeno, ve kterém směru odchylka probíhá, zda jde o projev pozitivní či negativní. Na rozdíl od sociální patologie, negativních společenských jevů apod., je pojem deviace hodnotově a emocionálně neutrální. V praxi však převládá pojetí deviace v negativním slova smyslu.“³⁴⁾

Z těchto vyjádření lze vyvodit závěr, že deviantní chování, je takové, které se jakkoliv liší od společenských norem nebo je s nimi v rozporu. Je logické, že žádná existující sociální norma nemůže vyhovovat všem, takže nutně musí existovat jedinci nebo skupiny, které je porušují nebo nedodržují. Zde ale přichází na řadu již zmíněná klasifikace takového činu, dle závažnosti porušení normy je porušení trestáno společností od výsměchu přes pomluvu až po pokutu či odnětím svobody, nebo na druhou stranu odměňováno oceněním a slávou ve formě popularity, všeobecného obdivu, oficiálním odměněním morálním nebo i finančním.

2.3 Sociální deviace

„Sociální deviace je pojem, označující chování jednotlivce nebo skupiny, které porušuje sociální normu. Tato odchylka od normy může být negativní (častější užití), ale i pozitivní. Opakem deviantního chování je chování konformní. Vnímání deviací se mění v závislosti na kulturním prostředí, na sociálním prostoru a času.“³⁵⁾

Tato definice určuje výskyt sociální deviace u objektů sociální povahy, u kterých se vyskytují sociální interakce a vztahy. Neříká zda je určité chování nebo jednání „dobré nebo špatné“, nehodnotí odchylku jako pozitivní nebo negativní.

Kraus k tomuto říká: „Pojetí deviace ve smyslu sociálním je širší, než v oblasti morálky či práva. Jedná se o narušení kterékoliv sociální normy. Lze tedy dokonce hovořit o odchylkách ve směru negativním i pozitivním (přehánění dodržování norem až do krajnosti)“.³⁶⁾

34) HRČKA, Michal. Sociální deviace. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. s. 11.

35) Encyklopedie Wikipedia.. Přístup z : <http://cs.wikipedia.org/wiki> [cit. 9.12. 2009]

36) KRAUS, Blahoslav. Sociální aspekty výchovy. 2. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 1999. s. 46.

Hrčka navrhuje použití výrazu **sociálně deviantní projevy**, které dělí na behaviorální (deviantní chování) a nonbehaviorální (fyzické, sociální, popřípadě psychologické deviantní charakteristiky). Do skupiny sociálních deviací řadí následující stavy:

- Zjevné deviantní chování (rozpoznané, označené).
- Zjevné poruchy psychických funkcí jedince, zpravidla se neobjevují samostatně, ale jako forma deviantního chování.
- Zjevné deviantní fyzické charakteristiky při normálním chování (nemoci, malformace, defekty apod.).
- Zjevné deviantní sociální charakteristiky při normálním vzhledu a chování (nemanželské dítě, rozvedený jedinec apod.).³⁷⁾

Kraus sociální deviace dělí do tří rovin, podle stupně závažnosti a společenské nebezpečnosti:

- **Negativní společenské jevy** - jsou fenomény charakteristické pro moderní společnost. Jedná se o nežádoucí sociální procesy, nebo jednání, které se odchyľuje od daných norem, především od norem morálních. Míra nebezpečnosti či závažnosti je nízká, stejně jako jejich konečný dopad na společnost. Jsou společností víceméně tolerovány do doby, kdy jejich výskyt překročí únosnou hranici. Pak se mohou stát problémem. Řadí se k nim nezaměstnanost, fluktuace, bída, nemocnost, úrazovost, populační nerovnováha, rozvodovost, feminismus, a další.
- **Asociální společenské jevy** - řadíme sem negativní chování a jednání v nesouladu se společenskými zájmy, bezohlednost k druhým, absenci sociálního cítění. Charakterizují je projevy skupin nebo jednotlivců, namířené vědomě proti společenským normám. Může to být i negativní jednání, které je záměrným nebo nezáměrným narušením ekonomických, politických zájmů a morálky. Řadíme sem problémy jako výtržnictví, vandalismus, šikana, aktivity sprejerů, sekty, extrémistická hnutí a skupiny, projevy xenofobie a rasismu, pornografii apod.

37) HRČKA, Michal. Sociální deviace. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. s. 16-17.

- **Sociálně patologické jevy** (v užším slova smyslu). Do této kategorie spadá čtveřice oblastí s nejvyšší mírou společenské nebezpečnosti a závažnosti: kriminalita, toxikománie, prostituce a sebevražednost. 38)

Patologie (řec. pathos - utrpení, vzrušení, choroba), podle Hartla tento pojem označuje vědní disciplínu, která se zabývá odchylnými, chorobnými, nenormálními životními pochody a jevy.

Patologie sociální je podle zmiňovaného autora zastaralý výraz pro odvětví sociologie, která se zabývala podmínkami a průběhem abnormálních sociálních procesů, jako je zločinnost, alkoholismus, úrazy, nemoci, chudoba, nezaměstnanost apod. 39)

Mühlpacher k pojmu sociální patologie uvádí: „Jedná se o shrnující pojem pro nezdravé, nenormální, obecně nežádoucí jevy pro společnost nebezpečné, proti nimž jsou uplatňovány negativní sankce, ale hlavně jde o označení pro studium příčin vzniku a existence nežádoucích společenských jevů. Ve spojení „sociální patologie“ použil tento výraz poprvé v 19. století anglický sociolog H. Spencer, aby vyjádřil podobnost mezi společnostmi a jejími problémy a organismem a jeho poruchami.“⁴⁰⁾

2.4 Sociální norma

Hartl k tomuto výrazu uvádí: „Sociální norma (lat. norma – měřítko) je společensky závazný způsob chování příslušníků určité skupiny. Dodržování norem je preferováno a posilováno, nedodržování sankcionováno a tlumeno. Sociální normy bývají děleny na normy kodifikované (vyjádřené) a subsistenční (nejsou přesně vyjádřeny, jsou dány např. tradicí).“⁴¹⁾

38) KRAUS, Blahoslav. Sociální aspekty výchovy. 2. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 1999. s. 47.

39) HARTL, Pavel a HARTLOVÁ, Helena. Psychologický slovník. 1. vyd. Praha: Portál, 2000. s. 401.

40) MÜHLPACHER, Pavel. Sociální patologie. 1. vyd. Brno: PF MU, 2001. s.7.

41) HARTL, Pavel a HARTLOVÁ, Helena. Psychologický slovník. 1. vyd. Praha: Portál, 2000. s.360.

Munková k významu tohoto pojmu říká: „Sociální norma je termín, který je používán v sociologii v širším významu než např. v právu. Nezahrnuje tedy jen zákony, ale i náboženské a etnické normy, normy vztahující se k určitým zvykům, obyčejům a rituálům ve společnosti“⁴²⁾

Normy jsou nástrojem k udržení pořádku a životaschopnosti společnosti. V obecném povědomí jsou chápány jako výraz pro to, co je ve společnosti správné, přípustné nebo žádoucí, to co je společností osvědčené, na co je společnost zvyklá. Mohou existovat v nepsané formě jako obyčeje, zvyky, tradice, nebo ve formě psané, oficiální jako pokyny, vyhlášky, nařízení a zákony.

Je třeba také zmínit tu skutečnost, že každá společnost má jiný systém norem, které mohou být velmi odlišné, což je dáno odlišným vývojem a odlišnými podmínkami jednotlivých společností. Stačí srovnat sociální normy v Evropě a v asijských, především v islámských zemích. Co je v jedné společnosti tzv. normální, je v jiné společnosti naprosto nepřijatelné, jako příklad mohu uvést mnohoženství, provádění obřizky na ženách atd.

Každá společnost má určitý toleranční limit, tedy jinou míru tolerance ke stejným jevům, každá se porušování norem brání a sankcionuje je pomocí tzv. sociální kontroly, kterou provádí buď lidé sami v různých společenstvích (spolky, svazy), v rodině, ve škole nebo formou institucí jako jsou orgány státní moci, policie atd.

⁴²⁾ MUNKOVÁ, Gabriela. Sociální deviace. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2001. s. 9.

2.5 Kriminalita mládeže

Jak uvádí Ministerstvo vnitra České republiky na svých internetových stránkách v dokumentu nazvaném Návrh systémového přístupu k péči o dětské a mladistvé delikventy, od roku 1996 je zaznamenáván mírný pokles počtu zjištěných trestných činů spáchaných dětmi. Tento trend se nejvýrazněji potvrdil v roce 2002, kdy se počty stíhaných i žalovaných osob přiblížily až na úroveň roku 1991. 43)

Další materiál, který byl v roce 2008 uveřejněn na internetových stránkách Ministerstva vnitra ČR nazvaný Strategie prevence kriminality na léta 2008 až 2011 uvádí, že podíl dětí ve věku do 15 let na celkovém počtu pachatelů stagnoval na 2,5 %, stejně tak i podíl mladistvých ve věku od 15 do 18 let na 4,7 %. Ve struktuře objasněných trestných činů převládají u dětí i u mladistvých majetkové trestné činy. Mladiství se dopouštějí zejména krádeží všeho druhu a loupeží. U dětí jednoznačně vedou krádeže kapesní. Dlouhodobý pokles podílu mládeže na páchané trestné činnosti lze spatřovat v poklesu podílu dětí a mladistvých v populaci a také v dekriminlizaci majetkových trestných činů, ke které došlo v roce 2002, kdy vešla v platnost novelizace ustanovení § 89 odst. 11 trestního zákona ohledně zvýšení výše škody nikoli nepatrné na 5 000 Kč. Celkem bylo odsouzeno 2 772 mladistvých osob, což je 3,99 %. Pro srovnání vývoje kriminality nezletilých a mladistvých v poměru k celkovému počtu spáchaných skutků v ČR je níže uvedená tabulka 1, která charakterizuje tento vývoj od roku 1994 do roku 2008.

43) MV ČR, Odbor prevence kriminality. 2004. Návrh systémového přístupu k péči o dětské a mladistvé delikventy. .Přístup z: <http://www.mvcr.cz/prevence/priority/mladez/systpris.htm> [cit. 24..9. 2008]

Tab. č. 1

Podíl dětí a mladistvých na celkové kriminalitě v ČR v letech 1994 -2008

Rok	Celkem pachatelů	Spácháno skutků v ČR		% podíl mládež na celkové kriminalitě
		nezletilí	mladiství	
		1 - 15	15-18	
1994	372 427	8 053	22160	8,11
1995	375 630	10 322	22310	8,69
1996	394 267	12 059	22719	8,82
1997	403 654	12 086	19139	7,74
1998	425 930	11 999	16730	6,75
1999	426 626	12 464	14920	6,42
2000	391 469	10 216	13 507	6,06
2001	358 577	9 926	12 913	6,37
2002	372 341	5 541	10 901	4,42
2003	357 740	4 692	9779	4,05
2004	351 629	3 319	7886	3,19
2005	344 060	3 086	7614	3,11
2006	336 446	3 090	7605	3,18
2007	357 391	2 710	8079	3,01
2008	343 799	2 783	7 728	3,06

Kriminalita dětí má svá specifika. Je páchána převážně ve skupinách a je obvykle doprovázena zbytečným a bezúčelným ničením věcí. Zatímco v minulosti byla páchána převážně nahodile a bez přípravy, v posledních letech je u mladých pachatelů páchajících zejména majetkovou kriminalitu opakovaně zaznamenávána zvýšená kvalifikovanost. Jejich jednání je stále častěji promyšlené, přípravě věnují více času a úsilí, včetně například předem zajištěného alibi. Brutalita a neúměrné násilí je dalším výrazným znakem kriminality dětí. Závažnou okolností provázející trestnou činnost dětí je zneužívání drog a alkoholu (dle informací sociálních kurátorů je např. na území hlavního města Prahy většina trestných činů spáchaných osobami mladšími 18 let doprovázena předchozím požitím alkoholu nebo drogy). Snadnost spáchání trestného činu, nízké riziko odhalení a potrestání a vysoká pravděpodobnost zisku jsou právě u dětí významnými startovacími faktory kriminálního jednání. 44)

44) MV ČR, Odbor prevence kriminality. 2007. Strategie prevence kriminality na léta 2008 až 2011. Přístup z: <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/dokument/2007/prevence/strategie1016/strategie3.pdf> [cit. 24.9. 2008]

Jiný materiál z internetových stránek Odboru prevence kriminality MV ČR uvádí, že značný podíl na celkově páchané trestné činnosti dětí mají již řadu let děti umístěné v zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy (např. v roce 2003 byl jejich podíl na spáchané trestné činnosti 20 %). I v této skupině sice celkově kriminalita klesá (zejména majetková), roste však počet násilných trestných činů, a to zejména loupeží (87 v roce 2000, 313 v roce 2003).⁴⁵⁾

Dokument Odboru prevence kriminality MV ČR v roce 2004 uvedl, že v roce 2002 provedl IKSP na vybraných okresních státních zastupitelstvích v průběhu jednoho roku kriminologický průzkum celkového nápadu kriminality mladistvých pachatelů. Analyzovány byly údaje o 484 obžalovaných mladistvých, z nichž bylo zjištěno: "Jen malá část mladistvých pachatelů se dopouští závažné trestné činnosti, převažující většina se dopouští méně závažných trestných činů, dominují trestné činy majetkové povahy s nižší mírou způsobené škody (pouze 8 % pachatelů získalo svou trestnou činností kořist vyšší než 25 000 Kč); mezi pachateli převažují chlapci (poměr 9:1); trestná činnost je většinou páchána ve skupině". Značné škody jsou způsobeny násilným a neodborným jednáním, kterým se pachatelé odcizovaných věcí zmocňují. V době páchání trestné činnosti byl každý pátý mladistvý žákem základního - v převažující většině „zvláštního“ - školství, více než čtvrtina pachatelů byla bez zaměstnání.⁴⁶⁾

Zjistit příčiny delikventního jednání není snadné. Kraus a Hroncová k delikventnímu chování mládeže říkají: „V rámci oboru zabývajícího se sociálně deviantním chováním rozlišujeme teorie jednofaktorové, vycházející z tvrzení, že sociálně deviantní chování je ovlivněno pouze jedním (rozhodujícím) faktorem, a teorie multifaktorové, které tvrdí, že toto jednání je důsledkem působení řady faktorů.“⁴⁷⁾

45) MV ČR, Odbor prevence kriminality. 2004. Příloha č. 1 k Vyhodnocení účinnosti přijaté legislativy související se systémovým přístupem k péči o delikventní mládež. Přístup z: http://www.mvcr.cz/prevence/system/vlada/2004_1/pril1.html#pril1. [cit. 24.9. 2008]

46) MV ČR, Odbor prevence kriminality. 2004. Vyhodnocení účinnosti přijaté legislativy související se systémovým přístupem k péči o delikventní mládež. Přístup z: http://www.mvcr.cz/prevence/system/vlada/2004_1/vyhodnoceni.html [cit. 24.9. 2008]

47) KRAUS, Blahoslav; HRONCOVÁ, Jolana. Sociální patologie. 1. vyd. Hradec Králové : Gaudeámus, 2007. s. 14.

Mülhpachr k teoriím deviance uvádí: „Z velkého množství existujících teorií deviance lze vyčlenit tři základní teoretické proudy, a to: biologický (nacházející příčinu deviance v genetických, anatomických a fyziologických faktorech), psychologický (kladoucí důraz na osobnost člověka, motivaci, agresi, frustraci či sílu ega) a sociologický (zdůrazňující vliv prostředí a sociokulturních či skupinových faktorů). 48)

Všechny teorie, přístupy při výkladu sociálních deviací a hledání příčin sociálně deviantního chování shrnují Kraus a Hroncová do tří základních typů:

„První je označován anglickým termínem „Kinds-of-people“ neboli existují určití lidé, kteří mají tendenci volit chování mimo normy bez ohledu na životní situace. Koresponduje v zásadě s biologickými teoriemi.

Druhý „situační“ jakoby obráceně předpokládá, že každý v určitých životních situacích (navozujících sociální deviance) může být potenciálně deviantně jednajícím. Odpovídá sociologickým přístupům.

Pohled „konjunktivní“ spojuje oba předcházející typy v tom smyslu, že v určitých (ohrožujících, rizikových) situacích určití lidé se chovají určitým (deviantním) způsobem. Tento typ je v souladu multifaktorovým přístupem, který odpovídá současnému vědeckému poznání“. 49)

Zajímavé poznatky z prováděných výzkumů uvádí Marešová: „Výzkumy IKSP z let 1997 - 1998 potvrzují, že dětští a mladiství delikventi se rekrutují převážně z rodin s kriminální zátěží, z rodin rozvrácených a sociálně a kulturně desintegrovaných. Naopak nepotvrzují obecně tradovanou hypotézu, že v ústavních zařízeních přibývá dětí z rodin společensky výše postavených. Odborníci přicházející do kontaktu s delikventní mládeží, hodnotí své klienty jako agresivnější, méně ovladatelné, méně zodpovědné, s menší mírou sebekritičnosti a odolnosti vůči stresu. Zvláště rizikovou kriminogenní skupinou jsou děti "na útěku" z domova a z výchovných zařízení a pak mladí lidé, kteří jsou po dovršení zletilosti propuštěni z institucionální péče. 50)

48) MÜHLPACHR, Pavel. Sociální patologie. 1. vyd. Brno : PF MU, 2001, s. 10.

49) KRAUS, Blahoslav; HRONCOVÁ, Jolana. Sociální patologie. 1. vyd. Hradec Králové : Gaudeámus, 2007. s. 28.

50) MAREŠOVÁ, Alena a kol., Sociálně patologické jevy u mládeže a návrh opatření k omezení jejich vzniku. 1. vyd. Praha : IKSP, 1997. s. 36-42.

3. Popis vybraných sociálně patologických jevů

V této části diplomové práce popisují dle mého názoru pět nejzávažnějších sociálně patologických jevů a způsoby, jak lze s nimi bojovat a účinně se jim bránit.

3.1 Drogová závislost

Drogy se staly součástí naší kultury v první polovině 20. století. Rozšířily se v šedesátých letech díky hudbě a masmédiím a pronikly do všech koutů společnosti. Odhaduje se, že nyní na celém světě konzumuje tyto nelegální látky 200 milionů lidí.

Výsledky národního výzkumu zaměřeného na užívání drog, provedeného v roce 2003 v USA naznačují, že 19,5 milionu Američanů, což je 8,2% populace ve věku 12 a více let, konzumovalo za poslední měsíc před tímto výzkumem některou z nelegálních drog. ⁵¹⁾

Přehled nejčastěji užívaných a nejvíce rozšířených drog:

Cannaboidy (konopí) - poškozují srdce a plíce, způsobuje rakovinu plic, psychózy,

- Marihuana – směs podobná tabáku, balí se do cigaret nazývaných jointy,
- Hašiš – gumovitá lepkavá substance lisovaná do různých tvarů, kouří se z malých zvláště tvarovaných dýmek ústy,
- Hašišový olej – tmavě hnědá až černá tekutina zapáchající po alkoholu, benzínu,

Stimulanty – poškozují plíce, játra, ledviny, způsobují halucinace, paranoii, žaludeční vředy, poruchy intelektu, vysoký krevní tlak,

- Pervitin – krystalický prášek bílé až žluté barvy, injekční aplikace, kouření,
- Amfetamin, Metafetamin – pilulky, tablety, prášek bílé až šedivé barvy, čiré krystalky připomínající led,

⁵¹⁾ Pravda o drogách. Přístup z : www.drugs.pdf [cit. 9.12. 2009].

- Kokain – bílý krystalický prášek nebo hrudky prášku, aplikace injekční nebo šňupání,
- Crack – hrudky nebo valounky v barvě od bílé po žlutohnědou,

Halucinogeny – způsobují hluboké deprese, sebevraždy, pravděpodobnost poškození chromozomů,

- LSD – čirá tekutina vsáknutá do papíru, barevné pilulky, bílý prášek,
- PCP (Andělský prach) – čirá tekutina nebo prášek odstínech od bílé po hnědou, gumovitá hmota, tablety,

Opiáty – způsobují poškození plic, hepatitidu, křeče, bolesti v končetinách, sterilitu, impotenci, zácpu, hubnutí, poruchy spánku, letargii,

- Opium – bělavá až hnědá těstovitá hmota, prášek,
- Morfin – tekutina, pilulky,
- Kodein – pilulky, součást léků,
- Heroin – prášek bílé až hnědé barvy, substance připomíná dehet,
- Braun – hnědá tekutina nebo rozpustný prášek,
- Methadon – zrnitý roztok, tablety,

Těkavé látky - poškozují plíce, játra, ledviny, poruchy krevetvorby, anémie, poškození mozku, poruchy intelektu, dušnost, kašel, astma,

- Organická rozpouštědla, Toluén, Čikuli, Ředidla barev a laků, Benzín, Aerosoly, Barvy, Letecká lepidla – legálně prodávané chemické přípravky a ředidla, které uvolňují toxické látky, aplikují se čicháním,

Tlumivé léky – poškození mozku, jater, ledvin, zkažené zuby, nechutenství, roztřesenost, poruchy krevního oběhu nebo intelektu,

- Rohypnol, Diazepam, Formoven, Noxyron, Oxazepam, Meproamat, 52)

52) PhDr. Večeřová Lenka. Nealkoholové drogy. Andělé na jehle netančí, Bulletin Odboru prevence kriminality MV ČR, 2003, s.16-17.

„Nejčastěji užívanou drogou v současnosti je marihuana. Podle celosvětové zprávy OSN o drogách ji užívá 4% světové populace. Nejvíce je v dnešní době vystavena nebezpečí drog mládež. Podle výzkumu provedeného v evropských zemích u dospívajících ve věku 15-16 let, bylo pod vlivem marihuany nebo hašiše nejméně jednou 44% dospívajících Čechů, což je nejvíce z Evropy. Jen za rok 2009 konzumovalo drogy přes 22% české mládeže a dospělých do 34 let.

Proč lidé berou drogy? Na tuto otázku je těžká odpověď, každý má asi pohnutky k tomuto chování jiné, ale dá se říct, že ti, kdo drogy berou, chtějí ve svém životě něco změnit. Příčin může být několik:

- Chtějí „zapadnout“ do kolektivu
- Chtějí uniknout nebo uvolnit se
- Chtějí se zbavit nudy
- Chtějí působit dospěle
- Chtějí se vzepřít společenskému řádu
- Chtějí experimentovat

Domnívají se, že drogy jsou řešením, nakonec se však stanou jejich problémem. Ať už jsou problémy, kterým se osoba snaží čelit, sebevětší, následky užívání drog jsou vždy horší než problém, který se člověk snaží s pomocí drog vyřešit. Droga totiž zbaví život těch pocitů a radostí, které jsou ve své podstatě jediným smyslem života.

Drogy jsou v podstatě jedy, jejichž množství určuje jejich účinek. Malé množství stimuluje (zvyšuje aktivitu), větší množství funguje jako sedativum (potlačuje aktivitu), stále se zvyšující množství působí jako opravdový jed a může dotyčného i zabít. Působí jako blok veškerých pocitů, žádoucích i nežádoucích, ničí schopnosti a zatemňují mysl.

Obvykle, když člověk o něčem přemýšlí nebo na něco vzpomíná, mysl reaguje okamžitě a rychle zpracovává informace získané z obrazů v mysli. Drogy však tyto obrazy rozmazávají a způsobují jakási prázdná místa, bývají příčinou jeho selhání v běžném životě. Čím více takových selhání zažívá, tím je jeho život těžší, tím více touží po drogách, které mu na krátkou dobu pomohou vypořádat se s problémy, ale dalším užitím drogy se kruh uzavírá a opět nastávají výše popsané stavy a pocity.

Postupně je narušováno vnímání toho, co se děje kolem člověka, jeho jednání působí čím dál více podivně nebo iracionálně, což může vyústit i v násilné jednání.“⁵³⁾

Bulletin NPC k vývoji drogové závislosti uvádí: „Počty nově evidovaných uživatelů drog (klientů žádajících poprvé o léčbu) plynule od r. 1995 narůstaly s určitými výkyvy v roce 2002 a 2004, což však může být způsobeno i přísunem informací z L/K center. Do roku 2007 vzrostly téměř na dvojnásobek. Nejvyšší nárůst byl zaznamenán ve věkové skupině 15-39 let, kde incidence na 100 000 obyvatel vzrostla téměř na dvojnásobek, tj. ze 62,9 v roce 1995 na 105,1 v roce 2006. Podíl uživatelů mladších 19 let vykazuje ve sledovaném období mírně sestupnou tendenci. Naproti tomu procento injekčních uživatelů drog plynule vzrůstá a pohybuje se trvale mezi 62-64%, což nás zařazuje na přední místa v EU. Tento nepříznivý stav má za následek nárůst infekčních onemocnění, v první řadě virových hepatitid (VHB, VHC), zejména však na nárůstu VHC se injekční uživatelé drog podílejí více než 62%. Na základě informací z Národní referenční laboratoře pro HIV/AIDS bylo k 31. 12. 2006 v České republice evidováno 920 HIV pozitivních osob, na čemž se jednoznačně podílí 47 injekčních uživatelů drog. Podle zpráv z L/K center je však třeba vzít v úvahu tzv. skrytou populaci, neboť zhruba 75% registrovaných injekčních uživatelů drog nebylo nikdy na HIV+ testováno.

K nejvíce oblíbeným drogám - vesměs injekčně aplikovaným - patří *heroin a pervitin*. Užívání heroinu plynule vzrůstalo, avšak po roce 2000 byl zaznamenán pokles, což však bylo zpočátku mylně interpretováno jako úspěch prevence. Záhy se však ukázalo, že tento pokles je plně kompenzován zneužíváním Subutexu, který se v té době objevil v našich lékárnách, aby vedle metadonu sloužil k substituční léčbě pro závislé na opiátech. Jeho počáteční dostupnost však vedla ihned ke zneužívání jako sekundární drogy. Tato zkušenost byla malou, leč poučnou ukázkou toho, že eventuelní legalizační trendy by v žádném případě nevedly k redukci zájmu o drogy.

Také spotřeba pervitinu má od roku 1995 výrazně stoupající trend, a to i přesto, že byla v roce 2003 zastavena výroba efedrinu v závodě ICN (Roztoky u Prahy), který

53) Pravda o drogách. Přístup z : www.drugs.pdf [cit. 9.12. 2009].

představoval hlavní materiální základnu pro nelegální výrobu pervitinu, a to nejen pro Českou republiku. Naši výrobci však rychle našli kontakty na dodávky z Německa, Polska a dalších zemí východní Evropy. Začali však také využívat hojně domácích farmaceutických výrobků obsahujících pseudoefedrin (např. Modafen, Paralen Plus).

Nejrozšířenější drogou je v ČR stejně jako v EU kanabis (marihuana, hašiš), aplikace především inhalační cestou. Zdravotní rizika spojená s kouřením marihuany jsou však trvale podceňována a mladí lidé jsou spíše ochotni naslouchat propagaci jejich „zázračných“ léčivých účinků, než brát vážně varování odborníků. Velmi užívanou drogou mezi mladými lidmi je též „taneční droga“ - extáze - a dále mohou využívat mnoho dalších rozmanitých drog jako LSD, psylocybin (houbičky), trifenidyl, různé substituované amfetaminové drogy a v posledních letech i kokain. Nesmíme zapomenout ani na toluen a další rozpouštědla, sedativa, antidepresiva a další.

Zajímavým ukazatelem je i poměr mužů a žen mezi uživateli drog, je po celou sledovanou dobu téměř vyrovnaný 2:1.

Pokud jde o vzdělání, převažují klienti se základním vzděláním, nebo středním bez maturity, zatímco podíl vysokoškoláků se udržuje na velmi nízké úrovni (nedosahuje ani 1 %). Dlouhodobé sledování sociálních dopadů užívání drog (bezdomovectví, nezaměstnanost) mají evidentně na svědomí heroin a rozpouštědla. Informace o akutním předávkování drogou jsou jedním z důležitých indikátorů zdravotní závažnosti užívání drog.

Většina heroinu se do Evropy a tedy i do ČR dostává z Afghánistánu, Barmy a Laosu po Balkánské cestě, která začíná v Turecku a je rozdělena na několik větví, z nichž severní trasa vede přes Českou republiku. Další zdrojovou oblastí je Hedvábná cesta, začínající v Afghánistánu, dále přes střeadoasijské státy, Ruskou federaci do Evropy. Jižní Amerika (Peru, Bolívie, Kolumbie) představují hlavní oblasti, které zásobují Evropu kokainem, většinou v leteckém nebo námořním nákladu. Důležitou roli hraje i kapacita kurýrů (polykačů) - na této činnosti se podílejí též občané ČR ze sociálně slabších vrstev. V České republice v současnosti roste zájem o kokain.

Nejrozšířenější droga kannabis pochází vesměs z Maroka, v poslední době se na náš trh dostává též z jiných afrických lokalit (Nigérie) a z Albánie, kde se začala marihuana pěstovat na rozsáhlých plochách. Nelze pominout, že česká drogová scéna je zásobována i marihuanou z vlastních pěstíren, kde se vedle občanů české národnosti uplatňují výrazně i Vietnamci. Nejvyhledávanější nelegální droga - pervitin, je vesměs vyráběna v České republice, a to nejen pro domácí spotřebu. Do výroby i distribuce jsou ve velké míře zapojeny organizované skupiny ze zemí bývalého SSSR a Jugoslávie, které též pomáhají zajišťovat dodávky efedrinu ze zahraničí. Taneční droga extáze, opatřená nejrozmanitějšími logy se k nám dostává stejně jako LSD vesměs z Nizozemí nebo též z Polska, do obchodu jsou zapojeni převážně čeští občané.“

K současné národní protidrogové politice Štáblová uvádí: „Koordinaci a řízení protidrogové politiky zajišťuje Rada vlády pro koordinaci protidrogové politiky, která je součástí Úřadu vlády ČR. Do její kompetence spadá též mezinárodní spolupráce a zastoupení České republiky v mezinárodních drogových úřadech OSN, EU, Rady Evropy a podle potřeby též na regionální či bilaterální úrovni.

Současná Národní strategie protidrogové politiky vlády ČR na období let 2005-2009 představuje základní koncepční dokument změřený k dalšímu zlepšování situace v oblasti snižování poptávky i nabídky drog. Realizace národní protidrogové politiky je zajišťována pomocí spolupráce mezi pověřenými zástupci orgánů veřejné správy a pracovními skupinami odborníků. Sběr, analýzu a zpracování dat o drogové scéně zajišťuje Národní monitorovací středisko pro drogy a drogové závislosti.

Neméně významné místo zaujímají též odborné společnosti (např. Společnost pro návykové nemoci České lékařské společnosti J. E. Purkyně) a organizace sdružené v Asociaci nestátních organizací (A.N.O.), zabývající se prevencí, poradenstvím a léčbou drogových závislostí.“⁵⁴⁾

54) ŠTÁBLOVÁ, Renata. Proměny české drogové scény na přelomu tisíciletí. Bulletin Národní protidrogové centrály, 2009, 1, s. 15-19.

3.2 Alkoholismus

„Slovo alkohol pochází z arabského al-kahal, což znamená jemnou substanci. Je jakýmsi předpisem na relaxaci, kterému rozumí všechny kultury světa. Je to droga s rozpornými účinky. Alkohol musíme považovat za tvrdou, silně návykovou drogu, obzvláště v psychicky těžkých obdobích, kdy se stává berličkou. Její nebezpečnost spočívá v tom, že je všude, je legální a patří k různým rituálům (např. oslavy). V jedné minutě v nás vyvolává pocity lásky, která se snadno může měnit v agresivitu a zuřivost. Odstraňuje zábrany a může tak vyvolat problémy. Závislími na alkoholu jsou v České republice desítky tisíc lidí, "problém" s alkoholem má dle statistik v ČR 25% mužů a 10% žen. Vcelku přesné odhady uvádí odborník na tuto problematiku MUDr. Karel Nešpor, který uvádí, že je v ČR zhruba 140 tisíc lidí závislých na alkoholu., alarmující je fakt, že se velmi rozšiřuje pití dětí mladších 18 let. Především u této mládeže čím dál více platí, že není outsiderem ten, kdo pije alkohol, ale ten kdo abstínuje, konflikt se společnostmi tedy nemá ten, kdo pije, ale ten kdo nechce pít.

Alkohol, obdobně jako ostatní drogy, je pro děti a mladistvé nebezpečnější než pro dospělé. I při občasném požití se zvyšuje nebezpečí onemocnění jater (játra nejsou schopna odbourávat alkohol v takové míře jako u dospělých) a nervového systému. Čím mladší jedinci pijí alkohol, tím větší je riziko pozdějšího přechodu na jiné tvrdé drogy. Současně platí, že čím dříve mladý člověk začne pít často alkohol, tím je vyšší rychlost nástupu případné závislosti. Riziko ohrožení alkoholismem se dále také zvyšuje u těch mladých mužů, jejichž otec je závislý na alkoholu. Věková hranice pro podávání alkoholických nápojů je v Čechách 18 let, ale např. v USA a Japonsku 21 let.

Česká republika má bohužel v této oblasti jedno nelichotivé prvenství. Podle výzkumu chování dětí školního věku v EU, USA, Kanadě, ale i Rusku či Ukrajině, začínají české děti s alkoholem nejdřív. Mezi patnáctiletými pije alkohol minimálně jednou týdně třetina chlapců a pětina dívek, nejčastěji to bývá pivo a destiláty. Dvě třetiny dětí okusí alkohol před třináctým rokem. Zpravidla to bývá na rodinných oslavách, nebo třeba na pivních slavnostech či vinobraní, ale opět z rukou rodičů.

Přibývá také tzv. „mejdánových pijáků“, tedy těch, kteří se opijí jednou za čas, například o víkendu na večírku. Tedy že dotyčný vypije víc než pět skleniček alkoholu za večer minimálně třikrát do měsíce. To se týká 23 % šestnáctiletých chlapců a 17 % stejně starých dívek. Zatímco u chlapců se číslo výrazně nemění, u dívek dramaticky narůstá. Ještě v roce 1999 se takto opíjelo jen 10 procent dívek, o čtyři roky později jich bylo už 13 procent.

Také štědré kapesné je jednou z příčin větší náchylnosti k problémům s alkoholem. Jak uvedla agentura Reuters, ze studie, které se zúčastnilo víc než 10 000 dospívajících ve věku patnáct a šestnáct let, vyplynulo, že dospívající s vysokým kapesným pijí více, častěji, vícekrát se nárazově opíjejí a pijí na veřejnosti. Naprostá většina respondentů (88%), kteří se studie zúčastnili, už alkohol někdy vyzkoušela. Nicméně takzvané riskantní pití bylo časté zejména mezi dospívajícími s vysokými příjmy. Vědci se domnívají, že je to způsobeno snadnou dostupností alkoholu, který si tak mohou kupovat sami. Jedna třetina dospívajících totiž potvrdila, že si kupují alkohol sami a právě tato skupina pije šestkrát častěji na veřejnosti než jejich vrstevníci. Frekvence jejich pití je třikrát vyšší a dvakrát častěji než jejich vrstevníci se opíjejí nárazově. Přitom ale podle výsledků studie pomáhá, pokud si rodiče udržují přehled o tom, za co děti své kapesné utrácejí a jestli je jeho míra přiměřená. Autor studie Mark A. Bellis z univerzity v Liverpoolu tvrdí, že za takových podmínek jsou tendence dospívajících ke zneužívání alkoholu mnohem menší. Podle odborníků je totiž mnohem lepší, pokud se děti poprvé setkají s alkoholem v domácím prostředí a pod dohledem rodičů, kteří s nimi o pití mohou promluvit, než když se nekontrolovaně opijí se svými vrstevníky.“ 55)

55) Alkoholik.cz Přístup z : http://www.alkoholik.cz/zavislost/clanky_a_statistiky/.html [cit. 3.12. 2009].

Děti, alkohol a zákon

Náš právní řád za alkoholické nápoje považuje lihoviny, destiláty, víno, pivo a jiné nápoje, které obsahují více než 0.75 objemového procenta alkoholu. (Zákon ČNR č.37/1989 Sb., o ochraně před alkoholismem a jinými toxikomaniemi, §1 odst. 2). Podání alkoholu jakýmkoliv způsobem před 18. rokem věku je trestným činem, za který může být potrestán kdokoliv včetně rodičů. Děti a adolescenti do 18 let pít alkohol nesmí, tak mluví zákon. Jak ale všichni víme, tento zákon se porušuje a bohužel v dnešní době není výjimkou, když na různých rodinných oslavách jsou i velmi malým dětem nabízeny alkoholické nápoje se slovy – vždyť už je velký. Hodně tedy záleží na přístupu dítěte, ale především rodičů.

Co by měli rodiče dělat pokud zjistí, že dítě opakovaně pije?

- musí se naučit naslouchat a vytvořit pocit důvěry
- učit dítě takové sebedůvěře, aby nebylo strženo partou, dítě před partou chránit
- rodiče musí být příkladem pro dítě
- rodiče by měli částečně dítěti organizovat čas nebo mu s tím pomoci
- stanovení pravidel a přiměřené tresty
- vyhledání odborné pedagogicko-psychologické pomoci, pokud si s problémem nevedí rady (raději dříve nežli pozdě)
- zajištění spolupráce - s prarodiči, se školou, s poradnami a odborníky (psycholog, psychiatr)
- mluvit o drogách, následcích požívání alkoholu a drog, poukazovat na příklady,

Co by neměli rodiče dělat, pokud zjistí, že dítě opakovaně pije?

- nepopírat problém, neignorovat pití
- neskrývat, "netutlat" situaci a včas vyhledat psychologickou pomoc
- neobviňovat se za dětské pití (můžeš za to Ty, protože)
- nedávat peníze, které by mohlo dítě použít na koupi alkoholických nápojů
- fyzicky dítě netrestat
- nezříkat se dítěte, ale vyslechnout ho a pomoci mu
- nikdy neztrácet naději ⁵⁶⁾

3.3 Hnutí EMO

„Výraz emo je zkratkou či spíše fragmentem anglického slova emotions, tedy emoce. Černé mikádo, černé oční linky, proklamovaný smutek, těsné kalhoty a trička, nenávisť k současnému střednímu proudu - to je EMO. Jedná se o slangový americký výraz pro označení zpočátku hudebního, později životního stylu a subkultury současné mládeže. Počátky používání tohoto pojmu spadají do poloviny 80. let minulého století, kdy se někteří fanoušci americké hudební skupiny „Rites of Spring“ začali označovat jako „EMO“, a to zejména z důvodu emocí, které tato skupina projevovala na svých vystoupeních jako výsledek zklamání z „amerického snu“, které mládež přivádělo k apatii, ignoranci, beznaději, možná až k ztrátě víry v budoucnost. Právě prostřednictvím hudby se příslušníci tohoto nového stylu snažili vypořádat s frustrací. Druhá vlna EMO přichází začátkem nového století, kdy „nové“ EMO již zdaleka neznamená jenom hudbu, ale i životní styl. Hudební složka EMO se stává hůře rozpoznatelnou (je poněkud těžké určit, co EMO vlastně je), stoupenci EMO se však svým životním stylem stávají svébytnou součástí subkultur dnešní mládeže.

56) Alkoholik.cz Přístup z : http://www.alkoholik.cz/zavislost/deti_a_alkohol/.html [cit. 3.12. 2009].

Příslušníci EMO se označují jako emo boys a emo girls. Součástí jejich životního stylu je především specifická móda, která je odlišuje od příslušníků jiných subkultur. Je to např. černé oblečení, někdy kombinované s růžovou, případně jinou výraznou barvou. Módním trendem jsou např. dlouhé, hladké, asymetricky sčesané vlasy do tváře s jedním překrytým okem, celkově těsnější oblečení, tmavý make-up (u dívek i chlapců), doplňkem bývá často i piercing, brýle s hrubším tmavým rámem, různé náramky, nalakované nehty atd. Podstatnou součástí životního stylu EMO je, že se často odehrává ve virtuálním světě. „Emáci“ si v něm nacházejí virtuální „přátelství“, sdílejí své pocity, vyměňují si názory a postřehy a posílají si textové, zvukové i obrazové soubory o EMO stylu. Mnohé podobnosti nacházíme mezi příslušníky EMO a punku nebo gothicu.“⁵⁷⁾

S tímto hnutím se již můžeme velmi často setkat i na našich školách. Ze sociálněpsychologického hlediska jde o výrazně kontroverzní fenomén, jehož charakteristika představuje složitou úlohu. Podstatné je že emák musí brát vše citově. Chvíli se směje, chvíli pláče. Jestliže převáží emoce pochmurné, doporučuje se dát průchod depresi. A pokud to nestačí, v arzenálu emáků je jako další z odpovědí na strasti tohoto světa ještě žiletka.

Zjednodušeně řečeno hnutí EMO ve své extrémní podobě vypadá jako filozofie tří S: sebedestrukce (psychická), sebepoškozování (fyzické) a sebevražda (totální sebezničení). Ve světě již došlo prokazatelně i k několika sebevraždám mladých lidí, kteří se k hnutí EMO hlásili. U nás naštěstí takovýto případ znám není.

„První případy mladých lidí, kteří se hlásili k EMO, jsem u nás zaregistrovala zhruba v roce 2007. Jde většinou o jedince, kteří potřebují ventilovat své emoce protože v jejich rodinách jim to nebylo umožněno - buď s nimi rodiče nemluví vůbec, nebo je komunikace v rodině velice problematická. To je také vede k tomu, že mají velkou potřebu se projevit na internetu. Nedostatečná možnost vyjadřovat emoce je i příčinou jejich sebepoškozování, při němž se často mezi sebou předvádějí, kdo z nich je větší

57) Šustr, Jiří. Emo styl jako subkultura? Rodina a škola, 13.5.2009, přístup z <http://www.portal.cz/scripts/detail.php?id=27731>

[cit. 18.1.2010]

hrdina. Přitom ale zároveň pláče - dávají tím najevo svou bolest," uvádí vysokoškolská učitelka a bývalá policistka specializovaná na kriminalitu mládeže PhDr. Alena Plšková.

Hana Petráková ze Sdružení Linka bezpečí (SLB) k tomu uvádí: „Sebepoškozování, případně jednání vedoucí k sebevraždě není nezbytnou součástí hnutí. Základem je cílené soustředění se na vlastní emoce, a to jak negativní, tak ale i pozitivní." Na druhou stranu však H. Petráková potvrzuje, že s případy sebepoškozování se na lince setkávají stále častěji. „Jde ale většinou spíše o nápodobu a o zacyklené závislostní chování mladých lidí, než že by případy sebepoškozování měly nějak podstatněji souviset s hnutím EMO. Úskalí spočívá v tom, že ve chvíli, kdy se mladí lidé přehnaně soustředí na své emoce, může to u nich vést k nadměrné přecitlivělosti. Ta se v některých případech projevuje sebepoškozováním, výjimečně i pokusem o sebevraždu. Nemyslím si ale, že takovéto chování primárně souvisí s tím, že člověk patří k hnutí EMO. Mladý člověk, nacházející se ve složitém vývojovém období, si na základě nápodoby vybírá k projevu svých představ to, co ho oslovuje."

Jana Kocourková z Dětské psychiatrické kliniky Fakultní nemocnice Motol k mládeži, která se hlásí k tomuto hnutí říká: „Jde často jedince, kteří mají problém adaptovat se na zájmy běžné pro jejich vrstevníky, proto těmto nemocným vyhovuje virtuální a do jisté míry imaginární prostředí internetu, které je tak ještě více odvrací od reality, čímž dochází k dalšímu posílení jejich patologie. Rozhodně jsme se setkali s několika dětskými pacienty, kteří se sebepoškozovali a jimž bylo blízké hnutí EMO. A nemůžu ani zcela vyloučit nějaký z případů sebevraždy. Netvrdím však, že příčinou takového jednání byla ideologie EMO. Myslím si, že kdyby neexistovalo EMO, narušená psychika postiženého jedince by inklinovala k jiné subkultuře. Takže ani v případě, kdy někdo tvrdí, že se o sebevraždu pokusil na základě idejí EMO, nelze dokázat, že tato ideologie byla její příčinou."

Dle analýzy Jany Kocourkové sebevraždnost u dětí a mladých lidí narůstala v devadesátých letech; od této doby sice neklesla, ale ani již nedochází k jejímu nárůstu. Z toho tedy plyne, že EMO v tomto směru situaci minimálně nezhoršilo, spíše se stalo dalším kulturním vyjádřením sebedestruktivního chování, které není jevem novým.

„Případů souvisejících se sebepoškozením je v poslední době více než dříve. Myslím si, že jednou z příčin je komunikace na internetu. Webové stránky EMO jsou pro neznalého člověka většinou šokující. Jde o vzájemné sdílení a podporu patologických způsobů chování," míní J. Kocourková.

Hnutí EMO má pro své sympatizanty celkem 58 pravidel chování, z nichž některá jsou pro „obyčejného smrtelníka“ dost zarážející. Pravidlo č. 13 požaduje, aby správný emák při každé příležitosti plakal. A pravidlo č. 41 již patří k tomu nejtěžšímu kalibru: „Alespoň jednou se pokus o sebevraždu (nepřežen to, aby se ti nestalo, že zemřeš!), povolený způsob je podřezání žil. Jiný nepřichází v úvahu."

I když je toto hnutí orientováno na sebedestruktivní chování, ani vnější agrese nelze úplně vyloučit. „V ideologii hnutí EMO nenajdeme projevy agrese primárně zaměřené na druhé lidi. Avšak v důsledku patologického jednání se psychický stav může stát tak nekontrolovatelným, že ani útok na jinou osobu nelze vyloučit, a to zvláště v kombinaci s užíváním některé z omamných látek," sděluje J. Kocourková.

Bohužel dosud neexistuje žádná evidence, nebo dokonce statistika toho, kolik případů sebedestruktivního chování se objevilo v souvislosti s hnutím EMO. Na telefonní linku SLB určenou dětem a mládeži nejčastěji volají dívky ve věku od třinácti do patnácti let. Stejná kategorie klientů se na sdružení nejvíce obrací i s problémem sebepoškození. H. Petráková upřesňuje: „Během hovoru se ale často ani nedostaneme k tomu, aby dívky o takovéto možné inspiraci hovořily. Dokonce si ani nevzpomínám na jediný případ, kdyby dívka jasně řekla, že její sebedestruktivní chování souvisí s EMO. Faktem ale je, že množství hovorů týkajících se sebepoškození a sebevraždy se v poslední době zvyšuje."

SLB kromě dětské linky provozuje také linku rodičovskou, na níž se dospělí také občas s problémem sebepoškození u vlastních dětí, převážně u děvčat, obracejí. J. Kocourková potvrzuje, že procento dívek, jež se sebepoškozují a páchají sebevraždy, je výrazně vyšší než u chlapců. „Dívky kvůli svému více emocionálnímu jednání mají větší tendenci k sebepoškození a mají také častější potřebu si o osobních problémech s někým pohovořit než chlapci. To ale neznamená, že by jich muselo být v hnutí EMO automaticky více než chlapců," dodává H. Petráková.

Dnes je v naší kultuře stále častěji považováno za pozitivum, když se chlapci a muži učí své emoce vyjadřovat. To ale samozřejmě neznamená, že způsob, který volí hnutí EMO, je ten optimální. Své emoce potlačovat a za každou cenu je vždy skrývat za fasádou tvrdého chlapa na straně jedné, a úplně je ventilovat a bezhlavě se v nich ztrácet na straně druhé, jsou v obou případech nezdravé extrémy. Kdyby někdo čtrnáctiletému emákovi vysvětlil, že i když u části žen asi vzbudí soucit a mateřské instinkty, vždy zůstane ještě velká armáda těch, kterým z jeho bolestíinství bude spíše na zvracení, možná by vbrzku svou momentální filozofii změnil.

Jak jim ale tuto informaci sdělit tak, aby jí takový člověk přijal a ztotožnil se s ní? „Ideální je, když škola může co nejdříve kontaktovat svého školního psychologa a spolu s ním bezpečně zmapovat danou situaci. Zároveň by s problémem měli být seznámeni rodiče a škola by jim měla předat kontakty na odborníky, na něž se mohou obrátit. Chování jejich dítěte je vlastně závislostním chováním. Dítěti je proto potřeba dát jasně na vědomí, že to, jak se projevuje, není v pořádku.

Je nutné tento proces zastavit, jinak dochází k opakování - člověk si ublíží, přinese mu to jednorázovou úlevu, ale mezi tím, než to udělá znova, trpí velkými výčitkami svědomí. Příčina problému dítěte je většinou v rodině, proto je často potřeba podstoupit i rodinnou terapii. Takovýto standardní většinový postup ale není vždy nejlepší strategií. Proto je dobré, když pedagogové poměry v dané rodině znají, a v případě nevhodného rodinného prostředí raději nejdříve kontaktují odborníky. Rodiče by však měli být informováni pokaždé," radí H. Petráková.

Také J. Kocourková je toho názoru, že každá škola by měla mít k dispozici školního psychologa, který zná nejen děti ve škole, její prostředí, ale i rodiče žáků. „Pokud škola tuto možnost nemá, měla by se obrátit na příslušnou pedagogicko-psychologickou poradnu."

„Když škola zjistí, že se někdo z jejích žáků k EMO hlásí, neměli by se její učitelé zdráhat neadresně, ale otevřeně ve výuce zavést debatu na toto téma a dětem vysvětlit, jaká závažná rizika jsou s tímto hnutím spojena. Je také možné žáka, který je příznivcem EMO, vyzvat, aby před třídou řekl, co si on sám o hnutí myslí. Tento krok je

však potřeba s ním dopředu probrat a získat jeho souhlas. Rodiče není nutné kontaktovat, pokud učitelé zjistí, že dítě EMO vnímá jen jako módní styl v oblékání. Pokud je však jeho identifikace s hnutím vážnější, rodiče rozhodně informováni být musí. Kontaktován by také měl být psycholog," doporučuje A. Plšková.

Velmi zarážející je zjištění, že mnozí odborníci EMO vůbec neznají a vůbec neví, co tato zkratka znamená. Pracovnice Pedagogicko-psychologické poradny v Hradci Králové Stanislava Solilová k tomuto řekla: „S tím, že se někdo hlásí k hnutí EMO, jsme se v poradně nikdy nesetkali. Občas se ale objevují případy sebepoškozování, které však předáváme dětské psychiatrii. V roce 2008 jsme tak postupovali asi ve dvou případech. Je pravděpodobné, že samy školy při zjištění toho, že se někdo z žáků sebepoškozuje, osloví rovnou psychiatra. Tento postup jim doporučuji, ovšem pokud jde o méně závažné projevy spojené s nějakým hnutím, ať samozřejmě nejdříve kontaktují nás." 58)

Při shromažďování faktů o tomto hnutí jsem zjistil, jak málo materiálů je publikováno v odborné literatuře. Když jsem na internetovém vyhledávači zadal heslo hnutí Emo, z prvních padesáti odkazů pouze dva směřovaly k webovým stránkám, kde se o tomto jevu mluvilo s odstupem, objektivně a věcně. Jedním z nich byl odkaz na dnes již světoznámou internetovou encyklopedii Wikipedie, která se snaží přinést základní informace o tomto hnutí. Všechny ostatní odkazy směřovaly většinou k blogům, které si vytvořili buď vyznavači nebo sympatizanti s tímto hnutím. Čtení těchto stránek vyžaduje obrnit se velkou tolerancí, protože některé nároky „emáků“ jsou velmi radikální a vůči společnosti, mírně řečeno, velmi nepřátelské. Postoje těchto mladých lidí jsou těžko pochopitelné. Měli bychom se zamyslet nad tím, jakým způsobem člověk stojící na prahu své dospělosti, za dobu svého krátkého života k takovým názorům a postojům dospěl.

58) Doubrava, Lukáš. Kult smrti, nebo podivná póza přecitlivělých mladých duší? Učitelé noviny, 2009, 29, s.12-13.

3.4 Gamblerství

Trh loterií a sázkových her (dále též „hazardní hry“) v České republice od roku 1990 trvale roste. Každoročně se zvyšuje objem vsazených peněz a přibývá provozovatelů her. Navíc se dá očekávat, vzhledem k vývoji v zahraničí, kde se pro distribuci her zákazníkům prosazují čím dál více moderní technologie (internet, mobilní telefony, interaktivní digitální televizní vysílání) významný rozvoj těchto nových distribučních cest i v České republice. Tento trend již potvrzuje dynamicky se rozšiřující nabídka on-line sázení po internetu v ČR a snahy o sázení po telefonu. ⁵⁹⁾

Úsek provozování VHP má na hazardním trhu dlouhodobě největší podíl. Herny s VHP se nacházejí v 3.052 městech a obcích v celé České republice. Povolení provozovat automaty má přibližně v České republice celkem 450 subjektů. Ty měly v roce 2007 v provozu více než 60 000 kusů VHP (včetně těch, které jsou provozovány v kasinech), tedy v přepočtu 1 kus na 170 obyvatel. Meziroční tempo nárůstu VHP se udržuje na konstantní průměrné hodnotě kolem 10 %. Do 1 automatu je ročně vsazen v průměru téměř 1 milion korun. Denně tak hráči vsadí do jednoho VHP v průměru zhruba 2 850 korun. ⁶⁰⁾

Přibližně sedmnáct procent šestnáctiletých českých chlapců a sedm procent dívek hrálo v roce 2007 nejméně jednou hazardní hry na automatech. Zvýšené riziko k problémovému hráčství mají chlapci, zejména učni z neúplných rodin. Často jde o pravidelné kuřáky, kteří si oblíbili také alkohol a marihuanu. Ukazují to výsledky Evropské školní studie o alkoholu a jiných drogách za rok 2007, které na semináři Společnosti pro návykové nemoci představil psychiatr Ladislav Csémy.

Za posledních 15 let narostl objem peněz v hazardních hrách více než čtyřikrát. Počet herních automatů a videomatů v ČR se zvyšuje; jen v roce 2007 se v prvním případě zvýšil o 12 procent a ve druhém o 50 procent. Podle ministerstva financí prosázel v roce 2007 každý Čech starší 18 let průměrně asi 12.900 korun. Také počet hospitalizovaných na diagnózu hráčství v ČR roste. Zatímco v roce 1997 se v ČR kvůli

⁵⁹⁾ Novotný, Josef. Studie hazardních her v České republice a navrhované změny. Senát parlamentu České republiky, 2008, s. 4

⁶⁰⁾ Novotný, Josef. Studie hazardních her v České republice a navrhované změny. Senát parlamentu České republiky, 2008, s.43

gamblingu léčilo 396 lidí, pět let poté to bylo již 576 lidí, řekla na semináři psycholožka Magdalena Frouzová z Institutu pro výzkum rodiny. Problém s hraním hazardních her může mít podle odborníků až 300.000 lidí v České republice a počet závislých patologických hráčů se odhaduje na 100.000. ⁶¹⁾

Ve všech evropských zemích a většině vyspělých zemí světa jsou hazardní hry podstatně více regulovány než u nás. Například v Norsku má monopol stát, v Irsku a dalších zemích jsou z hlediska našeho přístupu zcela zakázány, i většina totalitních režimů si na jejich provozování udržuje státní monopol. V zemích jako Saudská Arábie nebo Indonésie jsou loterie úplně zakázány. Principy organizace hazardních her v zahraničí vycházejí z potlačování konkurence, která ze své podstaty zvyšuje nabídku a podněcuje ke spotřebě. Ve většině států existuje pouze jediný provozovatel, monopol současně omezuje nabídku, usnadňuje kontrolu státem a umožňuje aktivní ochranu hráčů před závislostí. Ve světě proto neexistuje případ totálně neregulovaného a konkurenčního trhu hazardních her, s výjimkou několika tzv. herních rájů, které jsou ale pod přímým státním dozorem. Vlády totiž nejsou ochotny akceptovat sociální důsledky provozování hazardních her. ⁶²⁾

Ústav zdravotních informací a statistiky ČR (ÚZIS) sleduje údaje o počtu ambulantně léčených a hospitalizovaných pacientů s diagnózou patologického hráčství. Náklady na léčbu závislých hráčů ÚZIS bohužel nezjišťuje. V roce 2005 počet pacientů dosáhl počtu 576 při průměrné ošetrovací době 47,2 dne. Většina ze zhruba 100 tisíc patologicky závislých hráčů se ale stejně neléčí.

Pro srovnání, v USA v roce 1999 zjistila Národní komise pro hazardní hry, že hráč bojující „s vážným gamblerským problémem“ stojí společnost 10.500 dolarů ročně. Jen náklady na léčbu patologického a problémového hráčství jsou v USA 5 miliard dolarů za rok, v ČR se takové evidence bohužel dosud nevedou. ⁶³⁾

61) Adiktologie. Přístup z : <http://www.adiktologie.cz/articles.php> [cit. 18.1.2010]

62) Novotný, Josef. Studie hazardních her v České republice a navrhované změny. Senát parlamentu České republiky, 2008, s.10

63) Novotný, Josef. Studie hazardních her v České republice a navrhované změny. Senát parlamentu České republiky, 2008, s.14

V roce 2008 se v ČR u velkých supermarketů rozšířily dětské koutky s hracími automaty pro nejmenší (např. Mikiland v Praze na Černém mostě). Od těch pro dospělé se liší pouze tím, že děti hrají o pětikorunové žetony, výhrou jsou kupóny, které poté děti smění za hračku nebo i atraktivní dětskou motorku. Psychologové se shodují, že se jedná o cílenou přípravu pro důmyslnější hrací přístroje a u dětí se vytváří podmíněný reflex. 64)

Je velmi zlé, jestliže patologickému hráčství propadne dospělý člověk. Jestliže mu propadne dítě nebo dospívající chlapec nebo dívka situace je tragická. Nešpor o tomto ve své knize říká: „Nezletilé dítě nelze prostě vyhodit z domu, nebo ho doma nechat a sám se přestěhovat jinam. To by bylo v rozporu se zákonem. Nezletilé dítě je na rodině v mnoha směrech závislejší nežli dospělý člověk. To je do jisté míry výhoda. Rodině to poskytuje větší možnost nátlaku ke změně chování. Je důležité, aby rodiče problémového dítěte dobře spolupracovali. Kdyby se jim to nedařilo, mladistvý hráč dovedně využije jejich rozporů, aby mohl v hazardní hře pokračovat. Pokud rodiče nedokáží řešit situaci sami, měli by uvažovat o rodinné poradně nebo jiné formě profesionální pomoci. Otec nebo matka někdy mívají ještě více než manželka nebo partnerka sklon hru omlouvat. Zahlazují maléry dítěte, pomáhají mu. To by bylo v pořádku, nesmí to ale vést k odkládání skutečného řešení, a tím je změna chování. Pokud toho není dítě schopno, musí začít léčba. Většinou jsou to právě hromadící se problémy, které hráče, ať zletilého nebo nezletilého, přimějí uvažovat o změně.“

Aby k patologické závislosti na hraní vůbec nedošlo, je třeba provádět účinná včasná opatření. Nešpor k tomuto uvádí: „Prevence problémů způsobených hazardní hrou a alkoholem nebo drogami má mnoho společného. Proto také bývá výhodné je spojovat a zasadit do širšího rámce povzbuzování ke zdravému způsobu života.“

Co tedy můžeme pro jednotlivce, postiženého touto závislostí udělat? Jistě mnoho, nejvíce asi jeho rodina, ale i jeho škola a celá společnost.

64) Novotný, Josef. Studie hazardních her v České republice a navrhované změny. Senát parlamentu České republiky, 2008, s.45

Co mohou udělat rodiče?

- **Opatřete si informace.** Pomůže vám to situaci dítěte lépe pochopit a efektivněji jednat.
- **Uvědomte si své možnosti.** Mladistvý patologický hráč bývá většinou nezralý a neschopný se o sebe sám postarat. Může tisíckrát pohrdat názory rodičů, ale většinou si nedokáže opatřit základní prostředky k životu. V tom je vaše šance a síla.
- Vnešte do finančního hospodaření dítěte pořádek, **nedávejte mu větší částky peněz.**
- **Vytvořte zdravá rodinná pravidla.** Dítě by mělo vědět, jaké předvídatelné důsledky bude mít jeho jednání.
- **Předcházejte nudě.** Měli byste mít přehled, kde je, co dělá, zamyslet se nad jeho denním programem a životním stylem.
- **Pomozte mu se odpoutat od nevhodné společnosti.** To má pro překonání problému často podstatný význam. Počítejte s tím, že v prvním období je třeba s dítětem trávit podstatně více času.
- **Posilujte sebevědomí dítěte.** Najděte a udržujte křehkou rovnováhu mezi kritickým postojem vůči chování dítěte („nelíbí se nám, že hazardně hraješ“) a respektem vůči jeho osobnosti a lásce k němu („vážíme si tě jako člověka a záleží nám na tobě“).
- **Spolupracujte s dalšími dospělými.** Velmi důležitá je spolupráce v rodině. Rodiče by se měli ve výchově problémového dítěte dokázat domluvit. Jenom tak totiž nebude dítě uzavírat spojení s tím rodičem, který mu právě víc dovolí. To by se nakonec vymstilo oběma.
- **Bud'te pro dítě pozitivním modelem.** K tomu je nutné, abyste myslel i na své zdraví a tělesnou a duševní kondici a abyste měl své kvalitní zájmy.
- **Neváhejte vyhledat profesionální pomoc** pro dítě i pro sebe. V případě manželských nebo partnerských problémů se můžete např. obrátit na poradnu pro rodinu, manželství a mezilidské vztahy. Užitečnou práci konají i linky důvěry, centra krizové intervence a další zařízení.

- Přístup k dítěti, které má problémy s alkoholem nebo jinou drogou, shrnuje anglické sousloví „tough love“ (čti taf lav), česky to znamená „**tvrdá láska**“. Myslí se tím dobrý vztah k dítěti, snaha mu pomoci, ale zároveň cílevědomost a pevnost.
- Uvědomte si, že některá zaměstnání se pro dítě s tímto problémem nehodí (např. číšník, obchodník apod.) a **pomozte mu najít si vhodnou školu nebo učební obor.**

Čemu se vyhnout?

- **Nepopírejte problém.** Zbytečně by se tak ztrácel čas, prohluboval by se problém a rostly by dluhy. Někdo se za takový problém stydí a tají ho.
- **Netrvejte na rozumném vysvětlení.** Dítě ho většinou není schopno poskytnout, i kdyby chtělo. Patologické hráčství nemá jedinou příčinu, ale jeho kořeny lze hledat v mnoha rovinách.
- **Neobviňujte partnera.** Na to, abyste si vyřizovali s druhým rodičem dítěte staré účty a navzájem se obviňovali, není naprosto vhodná doba. Minulost se změnit nedá, budoucnost našťestí často ano.
- **Nezanedbávejte sourozence** problémového dítěte. Sourozenci problémového dítěte jsou více ohroženi, problémem v rodině trpí a vaši péči a váš zájem potřebují.
- **Nefinancujte hazardní hru** a neusnadňujte její provozování. U patologických hráčů bývá většinou otázkou času, kdy se začnou ztrácet peníze, šperky a další cenné předměty.
- **Nedejte se vydírat.** Vyhrožování útekem nebo sebevraždou je častým a oblíbeným způsobem vydírání rodičů. Tím, že rodiče pod jejich tlakem ustupují, ovšem riziko nesnižují, ale zvyšují.
- **Riziko sebevražedného jednání nepodceňujte.** Pokud o této možnosti dítě hovoří nebo máte v tomto směru podezření, vyhledejte odbornou pomoc.
- **Nedejte se vydírat pochybnými známými dítěte,** kteří na vás vymáhají peníze, jež jim dítě údajně dluží. Dluhy za nezletilé dítě nejste povinni platit, pokud mu někdo hazardní hru umožnil, porušil zákon.

- **Nevyhrožujte něčím, co nemůžete nebo nechcete splnit.** Ztráceli byste tím důvěryhodnost.
- **Nemlat'te dítě** s tímto problémem. Fyzické násilí jen živí v dítěti pocit ukřivděnosti, vede k sabotování snah rodičů a k útěkům.
- **Nejednejte chaoticky a impulzivně.**
- **Nespoléhejte na prarodiče.** Problém, který obtížně zvládáte vy, sotva zvládnou prarodiče.
- **Nedělejte zbytečně dlouho „dusno“.** Útěk do světa hazardní hry by se tím stával pro dítě ještě přitažlivější.
- **Nezabouchněte dveře navždy.** I když dospělé dítě odejde, je dobré být připraven mu pomoci, pokud přijme určité podmínky.
- **Neztrácejte naději.** Vaším tichým spojencem je přirozený proces zrání. Problém se dá překonat, i když to může trvat dlouho.

Co může dělat škola?

Může prosazovat zákaz jakýchkoliv hazardních her ve školní budově a jejím okolí. Prevenci problémů působených hazardními hrami je vhodné zasadit do rámce výchovy ke zdravému způsobu života.

Co může dělat společnost?

Účinná prevence zahrnuje snižování poptávky po hazardní hře pomocí účinných programů zahrnujících pokud možno rodinu, vrstevníky, školu, atd.). Dostupnost je možné snižovat zákony a omezeními určitých druhů hazardní hry a samozřejmě jejich nekompromisním prosazováním. To se u nás v současnosti zatím dostatečně neděje. V případě internetového hraní a dalších moderních forem selhává jakákoliv kontrola státu a hraní se věnují i děti a ženy. ⁶⁵⁾

65) MUDr. Nešpor Karel, CSc. Jak poznat a překonat problém s hazardní hrou, Druhé rozšířené vydání, Prim., Sportpropag, Praha, 1999, s. 73-79

Konkurence ze své povahy zvyšuje nabídku a podněcuje ke spotřebě. Tento účinek však není dobrý u takové spotřeby, jako je hraní, která není ani žádoucí ani nevytváří hodnotu. Proto ve světě neexistuje případ totálně neregulovaného a konkurenčního trhu provozování hazardních her, s výjimkou několika tzv. herních rájů. Žádná vláda by také nikdy neměla být ochotna akceptovat sociální důsledky totálně deregulovaného trhu provozování hazardních her. V ČR tyto principy vyplývající ze zákona o loteriích nejsou díky zavádění nových technických her dodržovány.“⁶⁶⁾

3.5 Šikana

Tento sociálně patologický jev je jedním z nejzávažnějších, které musí naše společnost v současné době řešit. Jedná se o agresivní, vědomé ubližování jinému člověku, které oběti přináší fyzickou nebo psychickou bolest a agresorovi radost a pocit uspokojení, převahy a moci. Šikana je horší než agrese v tom, že v případě agrese se jedná o jednání, které je časově ohraničený jednorázový akt, zatímco u šikany se o opakující se akty ponižování a násilí v určité skupině lidí. Většinou se jedná o školní třídu, školní družinu, studenty ubytované na internátech mládeže, zájmové kroužky apod. Havlínová a Kolář k tomuto ve svém dokumentu uvádí: „Hypotéza, že v celém souboru základní škol se předpokládá značný výskyt šikanování, se potvrdila. Zjištění, že 41% dětí je na základních školách v ČR šikanováno, je mimořádně závažné. Evidentně to svědčí o velikém výskytu tohoto jevu našich školách. Jestliže připustíme podobnou situaci i na středních školách, potom nám po převedení tohoto procenta na 1,5 milionovou armádu žáků a studentů vyjde, že je týráno 600 tisíc lidských bytostí. To je neuvěřitelné číslo, které nasvědčuje, že šikana je nejčastější příčinou traumatizace dětí a mládeže od 6 do 18 let.“⁶⁷⁾

66) Novotný, Josef. Studie hazardních her v České republice a navrhované změny. Senát parlamentu České republiky, 2008, s.35

67) Havlínová, Miluše, Kolář, Michal. Sociální klima v prostředí základních škol ČR. Praha: MŠMT, 2001, s. 18 - 19.

Typy obětí a agresorů jsou velmi různé. Oba tyto protipóly aktérů pocházejí z různého prostředí, mají jiné psychické vlastnosti nebo způsoby výchovy. Kolář dělí agresory do těchto základních typů:

1. *typ* - Hrubý, primitivní, impulzivní, s kázeňskými problémy, narušeným vztahem k autoritě, někdy zapojený do gangů páchajících trestnou činností,
2. *typ* - Velmi slušný, kultivovaný, narcisticky šlechtěný, sevřený, zvýšeně úzkostný, někdy i se sadistickými tendencemi v sexuálním smyslu.
3. *typ* - „Srandista“, optimistický, dobrodružný, se značnou sebedůvěrou, výmluvný, nezřídka oblíbený a vlivný. 68)

Aktérem šikany, ať už jako oběť nebo jako agresor se může stát v podstatě každé dítě. Matějček k tomuto tématu říká: „Ohrožené jsou zejména děti:

- vypadající jinak (ve vztahu k pohlaví, kultuře, tradicím, věku, psychickým nebo fyzickým možnostem, náboženství, zjevu, nebo ekonomického zázemí),
- na projevy násilí, anebo jakéhokoli druhu agrese reagující pasivně nebo ustrašeně,
- které přišly do kolektivu později, než se původně utvořil,
- úzkostlivé s nízkou mírou sebevědomí,
- vystavené stresu (ve škole, doma...).

Obětí se ale může stát i dítě s nějakou předností jako přemýšlivost, přílišná zralost nebo s velmi vřelým vztahem k učiteli. Bývají to také často samotáři, kteří neumějí navazovat kontakty, jsou málomluvní nebo handicapované děti. Napadenými se tak mohou stát i jedinci zkušení a kompetentní, nekonfrontační, ne výrazně provokativní nebo autoritativní ve svých postojích, fyzicky zdatní, ve svém konání rozhodní. Z toho vyplývá, že pro stanovení stupně připravenosti stát se obětí šikánování nejsou rozhodující pouze osobnostní vlastnosti či jednání oběti, ale existence a působení všech

68) Kolář, Michal. Skrytý svět šikánování ve školách: příčiny, diagnostika a praktická pomoc. 1. vyd. Praha: Portál, 1997, s. 48.

faktorů utvářejících situaci násilné interakce, tj. agresivní jednání pachatele, pasivní chování oběti a podmínky, při nichž k násilné interakci dochází. Agresor své násilné chování zpravidla projevuje již od raného věku. Jeho rodiče bývají k agresivnímu jednání tolerantnější nebo jej podporují a sami ve výchově užívají tělesných trestů. Dětem chybí vřelý zájem o ně a dostatečné citové zázemí. Ohroženy jsou ale i děti z rodin plně zaměstnaných rodičů, kteří nemohou dětem věnovat dostatečnou pozornost.

Jak jednotlivci, tak i skupiny mají často předpoklady k pozitivnímu stanovisku k šikanování. Zatímco chlapci jsou více fyzicky agresivní, děvčata se více uchylují slovním a psychickým útokům, nezřídka se setkáváme s případy, že šikana mezi dívkami bývá krutější, rafinovanější a promyšlenější, než je tomu u chlapců.“⁶⁹⁾

Každá šikana probíhá v několika vývojových etapách, z nichž každá je něčím charakteristická a je nutné ke každé z nich přistupovat jiným způsobem. Nejlépe tyto stádia dle mého názoru pojmenoval Kolář: „Snaha léčit celé skupiny zasažené „virem“ šikanování mě přivedla k nutnosti rozlišovat různé vývojové stupně choroby. Jednotlivá stádia totiž vyžadují odlišné způsoby zásahů.

První stadium : *zrod ostrakismu*

Jedná se o etapu vzniku počátků šikany. Stačí, aby se ve třídě objevily méně oblíbené děti, „obětní beránci“, „černé ovce“, outsideři, nebo aby učitel častěji vytýkal žáku některé jeho slabiny, neschopnost, snižoval jeho autoritu, dotýkal se slovně nevhodně jeho osoby. Takové děti se okamžitě dostanou na chvost skupiny a začnou zakoušet první, sice mírné, převážně psychické formy násilí. Jsou to různé legrácky, intriky, pomluvy. Ostatní se s nimi nebaví, odstrkují je, povyšují se nad nimi, baví se na jejich účet. Tento první stupeň je velice těžko pozorovatelný. Rodiče se většinou o těchto projevech nedozví, mohou však vypožorovat, že se mění chování dítěte.

69) Matějček, Zdeněk, Jedličková, Marta. Konec šikany. Přístup z [http:// www.portal.cz/pd](http://www.portal.cz/pd)- Psychologie dnes 9/2004.

[cit. 10..4. 2008]

Druhé stadium : *fyzická agrese a přitvrzování manipulace*

Je charakteristický tím, že psychický nátlak přerůstá ve fyzickou agresi, přitvrzuje se manipulace s obětí. Agresor v této etapě vstřebává zážitek jak chutná moc, jaké uspokojení mu přináší to, když bije, týrá, ponižuje.

Třetí stadium : *klíčový moment - vytvoření jádra*

Vytváří se skupina agresorů, tzv. „úderné jádro“. Tito šířitelé „viru“ začnou spolupracovat a systematicky, nikoliv již pouze náhodně, šikanovat nejvhodnější oběti.

Čtvrté stadium : *většina přijímá normy agresorů*

Šikana se rozjíždí v plném rozsahu. Působení agresorů je tak silné, že jejich normy přijímá celá skupina. Klást odpor v této fázi se již nedá. I mírní a ukáznění žáci se začínají chovat krutě, aktivně se zúčastňují týrání spolužáka.

Páté stadium : *totalita neboli dokonalá šikana*

Zpravidla se na základní škole nestačí vytvořit, je to spíše záležitost věznic, výchovných ústavů, případně středních škol. Jeho charakteristickým znakem je to, že agresori jsou chápáni a uznáváni jako „vůdci“, „kingové“, „nahlidi“, „otrokáři“ apod. Oběti jsou vnímány jako „podlidi“, „poddani“, „otroci“. “ 70)

Rozpoznat šikanu není vůbec jednoduché. Lze ji rozpoznat dle určitých přímých a nepřímých znaků, které Říčan popisuje takto: „Jak přímé, tak nepřímé známky šikany mohou být různě závažné jednak samy o sobě, jednak v závislosti na tom, jak často se opakují. Některé známky mohou být samy o sobě nevinné, rozhodující je současný výskyt většího počtu těchto známek, jejich kumulace.

70) Kolář, Michal. Bolest šikanování. 1. vyd. Praha: Portál, 2001, s. 35 - 40.

Přímé známky šikany

- Posměšné poznámky na adresu dítěte, pokořující přezdívka, nadávky, ponižování.
- Kritika dítěte, výtky na jeho adresu, zejména přenášené nepřátelským případně pohrdavým tónem.
- Příkazy, které dítě dostává od jiných dětí, a skutečnost, že se jim dítě podřizuje.
- Strkání, šťouchání a rány, které třeba nejsou zvlášť silné, ale je nápadné, že je oběť neoplácí.
- Rvačky, v nichž jeden z účastníků je zřetelně slabší a snaží se uniknout.

Nepřímé známky šikany

- Dítě je o přestávkách často samo, ostatní o něj nejeví zájem, nemá kamarády.
- O přestávkách vyhledává blízkost učitelů.
- Působí smutně až depresivně, nešťastně, stísněně, mívá blízko k pláči.
- Jeho věci jsou poškozené nebo znečištěné, případně rozházené.
- Zašpiněný nebo poškozený oděv.
- Odřeniny, modřiny nebo škrábance, které dítě nedovede uspokojivě vysvětlit. 71)

Odborník na problematiku šikany Michal Kolář je autorem **Českého školního programu proti šikaně**, o němž říká: „Jde o speciální, celoškolský program, stojící na třinácti klíčových opatřeních, který probíhal v rámci širšího projektu Zdravá škola.

Základní varianta programu je určena zejména pro ty školy, kterým se podařilo vytvořit příznivé sociální klima. Vychází z empirických a výzkumných zjištění, že je nutné propojení obecných preventivních programů, které rozvíjí bezpečné vztahy mezi všemi členy školního společenství, se speciálním programem proti šikaně. Program se zaměřuje výhradně na specifickou primární prevenci a prevenci sekundární. Nutná propojenost se sekundární prevencí by nás mohla překvapit, nicméně šikanování je

71) Říčan, Pavel. Agresivita a šikana mezi dětmi. 1. vyd. Praha: Portál, 1995, s. 49-50.

velice komplexní fenomén. Zárodečné podoby šikanování se vyskytují více či méně na všech školách a téměř ve všech třídách. Z tohoto prostého důvodu je důležité, aby pedagogové uměli diagnostikovat a léčit počáteční stadia šikanování. Další zádrhel spočívá v tom, že i ta nejlepší škola nedokáže zcela zabránit rozvinutí pokročilé šikany. V takových případech musí pedagogové umět spolupracovat s odborníky ze servisních zařízení.

Na základě tohoto projektu bylo specifikováno těchto **13 opatření proti šikaně**, které by neměly v nějaké podobě chybět v žádném programu:

- společné vzdělávání a supervize všech pedagogů,
- užší realizační tým (ředitel, zástupci třídních učitelů, metodik školní prevence, metodik programu školy podporující zdraví, řešitel projektu),
- zmapování situace a motivování pedagogů pro změnu,
- společný postup při řešení šikanování,
- prevence v třídních hodinách,
- prevence ve výuce,
- prevence ve školním životě mimo vyučování,
- ochranný režim (demokraticky vytvořený smysluplný vnitřní řád, účinné dozory učitelů),
- spolupráce s rodiči,
- školní poradenské služby,
- spolupráce se specializovanými zařízeními,
- vztahy se školami v okolí (domluva ředitelů na spolupráci při řešení šikany, účast žáků z různých škol),
- evaluace.⁷²⁾

72) Kolář, Michal. Jak na šikanu. Přístup z <http://www.portal.cz/pd>- Psychologie dnes 2/2006. [cit. 18.3. 2008]

Aby bylo odhalování šikany efektivní, je třeba postupovat dle předem zvolené taktiky, vycházející z odborných znalostí a dovedností. Kolář ve své knize uvádí pět základních strategických kroků, kterých by se měl držet ten, kdo problém šikany řeší:

„**Rozhovor s informátory a oběťmi** – s informací o šikaně přicházejí často do školy rodiče. Pedagogové by neměli jejich výpověď zpochybňovat, měli by jim naslouchat, neskákat do řeči, nereagovat obranně, nevyjadřovat nedůvěru. Škola se musí domluvit s rodiči na spolupráci, na způsobu ochrany dítěte, ubezpečit je, že pomůže, a naznačit příští kroky.

Nalezení vhodných svědků – svědky mohou být žáci, kteří s obětí sympatizují, kamarádí s ní, nebo ji alespoň neodmítají. Pochopitelně to musí být žáci, kteří jsou nezávislí na agresorech a nepřijali normy šikanování.

Individuální, případně i konfrontační rozhovory se svědky – také se svědky by měl učitel mluvit tak, aby o tom druzí nevěděli, například po vyučování. Lze uskutečnit konfrontaci dvou svědků, je ale zásadní chybou konfrontace obětí a agresorů.

Zajištění ochrany obětem – šikanované dítě je třeba chránit do doby, než se vše vyřeší. Je třeba zajistit zvýšený dozor, dbát na bezpečné příchody a odchody dítěte.

Rozhovor s agresory – před tímto rozhovorem by pedagog měl už mít jasnou představu o tom, jak šikana probíhala. Agresoři totiž sami nic neřeknou, všechno zapřou a podezření vyvrátí nebo zpochybní.“⁷³⁾

Důležitost správného postupu při podezření, že je páchána šikana vystihují Novák a Capponi ve své knize, když uvádějí: „Existuje jediná cesta, jak šikanu omezit. Důsledně vyšetřit každé podezření na takové chování a zveřejnit výsledky.“⁷⁴⁾

73) Kolář, Michal. Bolest šikanování. 1. vyd. Praha: Portál, 2001, s. 114 – 115.

74) Novák, Tomáš, Capponi, Věra. Sám proti agresí. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 1996, s. 51.

4. Projekty k potlačování sociálně patologických jevů

V této části práce je představeno pět preventivních projektů, které byly vytvořeny k řešení nebo předcházení sociálně patologických jevů. Jsou to projekty Chips, projekt MiŠ, dále projekt SVI, Učíme se s policií a Projekt participace rodičů na intervenci žáků s poruchami emocí a chování.

4.1 Projekt „CHIPS“

Prvním projektem, který bych ve své práci rád představil je projekt CHIPS, který byl zahájen v květnu 2006 a ukončen v dubnu 2008 a jehož nositelem bylo Sdružení Linka bezpečí, který je zaměřen na děti a řešení jejich problémů. Proč se jmenuje zrovna CHIPS? Protože projekt je převzat na základě dlouholeté spolupráce s podobnou organizací jako je SLB v Anglii ChildLine, která projekt již realizuje od roku 1998. CHIPS znamená ChildLine in Partnership with Schools což volně přeloženo znamená: dítě zaměřené na spolupráci se školou.

Je to školící a výcvikový program pro děti a mládež, který je učí jak se chovat k sobě navzájem, jak si pomáhat a zaměřuje pozornost na témata, se kterými se děti potýkají. Také podporuje školy, aby dále rozvíjely program na podporu vrstevnických vztahů, protože každý takový program musí být začleněn do strategie školy a je třeba brát jej za přístup školy jako celku. Musí mít souhlas a podporu rady školy, učitelů a celé školní komunity.

Školní prostředí má svá pravidla, která odráží vnitřní vztahy uvnitř školy, nejen mezi žáky a učiteli, ale i mezi vrstevníky. Ve spoustě českých škol se vyskytují negativní jevy, které mohou ovzduší školy pokazit - ať se jedná o šikanu, o problémy s nezvládnutím učiva, problémy, které si žáci přinášejí z domova, problémy které studenti mají s komunikací mezi sebou. Pomoc jak problémy řešit by měla být založena

na přirozené ochotě většiny mladých lidí chovat se kooperativně, přátelským způsobem k sobě navzájem. Program na podporu vrstevnických vztahů je založený na této skutečné vnitřní kvalitě a vytváří strukturu která usnadňuje mladému člověku možnost být odpovědný, citlivý a empaticky starostlivý.

Existují různé možnosti, jak podporovat vrstevnické vztahy. Program na jejich podporu není o poradenství nebo o tom, jak říkat lidem, co mají dělat, ale je spíše o naslouchání a - pokud je to nezbytné - odkázání na patřičné odpovědné instituce. Sami studenti definují program jako „Nedávat rady, ale nechat problém na dětech. Jako podporovatel jsem pouze průvodce, který projevuje zájem a pomáhá jim, aby si tím prošly samy“.

Cílem projektu bylo zlepšení vrstevnických vztahů mezi žáky, stejně jako celkové klima na základních školách. Žáci se měli naučit řešit problémy vlastními silami, za dozoru a supervize ze strany pedagogů-garantů z řad pedagogů. Ojedinelost tohoto projektu spočívá v tom, že žáci na každé škole mohou sami pojmenovat svoje problémy, které tam pociťují (šikanu, vztahy mezi žáky prvního a druhého stupně, krádeže, nekázeň o přestávkách a v jídelnách). Sami se naučili, jak k nim přistupovat a jak je řešit. Důležité bylo také to, že se naučili rozlišovat, jak k problémům přistupovat, které problémy mohou řešit vlastními silami a kdy je třeba se poradit se supervizorem či vyhledat pomoc institucí, které jsou k tomu určené (např. Linku bezpečí, Linku vzkaz domů apod.) Každá škola si vytvořila „svůj program na míru“, neboť v každé škole se objevují rozdílné problémy - i když v mnoha ukazatelích se shodují. 75)

Vedoucím projektu a zároveň i lektorem se stala PhDr. Alena Plšková, která dříve působila jako policejní rada na Policejním prezidiu a věnovala se problematice trestné činnosti páchané mládeží a na mládeži a problematice domácího násilí. Nyní pracuje jako vysokoškolský pedagog. Dalším lektory byla studentka PF MU Brno Monika Tannenbergerová Dis, psycholog a vysokoškolský pedagog JUDr. Et Mgr. Joža Spurný Ph.D. a bývalý kriminalista, vedoucí odboru OOK Správy hl.m. Prahy Lubomír Fiala.

75) Závěrečná zpráva Chips. Chips projekt podpory vrstevnických vztahů. 1. Vyd. Praha: Sdružení linka bezpečí, 2008, s. 3-4.

Základní filozofií projektu je naučit se pojmenovat a podchytit problémy, které děti trápí, a to nejen ve školách, ale i doma nebo v jakémkoliv jiném prostředí, v němž se pohybují. „Nejde o to problém vždy vyřešit, ale především vyslechnout a poradit, případně odkázat na příslušné odborníky," upřesňuje A. Plšková. 76)

Jednalo se o projekt mezinárodní. Byly do něho zapojeny tři země: Česká republika, Slovensko a Polsko. Garantem projektu byla Česká republika. Garant odborného školicího týmu projektu z každé země byl vyškolen přímo v Anglii. 77)

Nejdříve bylo potřeba přeložit a upravit materiály projektu tak, aby odpovídaly všem normám v České republice. Šlo o jeden manuál pro starší žáky, druhý pro mladší a třetí pro jejich učitele - supervizory. Následovala fáze proškolení republikového týmu a následně seznámeny vybrané školy s cíli a nástroji projektu. V další fázi byli proškoleni pedagogové - garanti projektu na školách a pak už následovala několikastupňová školení pro vybrané žáky - podporovatele.

Do tohoto momentu by nešlo o nic moc zvláštního - takovýchto občansko-právních „nalejváren" si může každá škola sehnat dost a dost. Ovšem právě podoba přípravy vybraných žáků je, zdá se, oním originálním prvkem, jenž stojí v základu úspěchu celého projektu. Jeho know-how totiž vychází z toho, že každá škola má jiné, někdy specifické problémy, a program se proto vlastně vždy šije na míru. V každé škole je vybráno několik dětí, z nichž se po příslušném školení stanou takzvaní podporovatelé. Ti na základě školení v průběhu dvou let trvání projektu mají za úkol se naučit umět aby v týmu byli žáci, které bere třídní poradit a pomoci ostatním spolužákům, kteří zrovna řeší nějaký osobní či školní problém. „Žáci se tak naučili, že s některými méně závažnými problémy není nutné hned chodit za učitelem nebo za rodiči, ale že jim mnohem účinněji a srozumitelněji mohou pomoci právě jejich vrstevníci. Také se ukázalo, že svým přičiněním mohou ovlivnit celkovou atmosféru ve škole, včetně vztahů mezi sebou," doplňuje A. Plšková.

76) Doubrava, Lukáš. Když si děti pomáhají samy. Učitelské noviny, 2009, 28, s.12.

77) Závěrečná zpráva Chips. Chips projekt podpory vrstevnických vztahů. 1. Vyd. Praha: Sdružení linka bezpečí, 2008, s. 4.

V průběhu celého projektu byla „zvyšována kvalifikace“ podporovatelů, kteří po ukončení školení obdrželi certifikát. Na větší škole může jít o tým až dvaceti i více podporovatelů. Aktivitě se meze nekladou. Je však jasné, že podporovatelem nemůže být každý. Kritéria výběru však nemusejí automaticky hned vyřadit ty, kdo sami mají nějaké nevyřešené problémy. „Jde především o to, kolektiv a jimž ostatní děti důvěřují. Mezi podporovateli byly i děti, které školení nedokončily a samy to vzdaly. Důvody byly různé - příprava se jim zdála časově náročná, obava z velké zodpovědnosti, měly jinou představu. V některých případech je odvolali jejich spolužáci, kteří zjistili, že těmto podporovatelům vlastně nešlo o skutečnou pomoc druhým, ale jen o protekční účast v nové aktivitě. Při výběru podporovatelů byla důležitá spolupráce s pedagogy, ale konečný výběr podporovatelů byl na dětech a týmu lektorů,“ uvádí A. Plšková.⁷⁸⁾

V České republice bylo vybráno do projektu těchto 5 škol:

ZŠ Dolní Bousov, okr. Mladá Boleslav

Jedná se o menší školu s cca 300 žáky. Garantem projektu z řad pedagogů zde byla Mgr. Karnová a podporovatelů zde bylo 12.

ZŠ Vejrostova, Brno

Jedná se o sídlištní školu s cca 650 žáky. Jedná se o velkou sídlištní školu, kde vykonávají svoji praxi budoucí pedagogové z MU Brno. Garantem projektu z řad pedagogů zde byla Mgr. Bartáková. Podporovatelů zde bylo přes 20.

ZŠ Pražáčka v Praze

Škola měla 335 žáků. Jedná se o menší školu v Praze na Žižkově. Garantem zde byla Mgr. Karlecová, podporovatelů zde bylo 12.

⁷⁸⁾ Doubrava, Lukáš. Když si děti pomáhají samy. Učitelské noviny, 2009, 28, s.12.

ZŠ Trávníčkova, Praha

I tato škola je školou Pedagogické fakulty UK Praha a vykonává se zde praxe budoucích pedagogů. Jedná se o velkou sídlištní školu, kam dochází cca 500 žáků. Garantem projektu zde byla Mgr. Nováková a s dětmi nejvíce pracovala Mgr. Kloubová a Mgr. Blechová. Podporovatelů zde bylo proškoleno nejvíce cca 50, ale v týmu nakonec zůstalo 25 podporovatelů.

ZŠ Přemyslovo náměstí, Brno

Tato škola se zapojila do projektu jako první. Jedná se o menší školu s daltonskou výchovou. Školu navštěvuje cca 250 žáků a garantem je zde jediný muž z řad garantů pedagogů Mgr. Koupil. Podporovatelů zde bylo proškoleno 14. Podporovatelé z této školy i se svým pedagogem se zúčastnili natáčení pořadu pro TV a byla zde patrná i výborná spolupráce s vedením školy a zbývajícím pedagogickým sborem. 79)

Výběr byl učiněn podle toho, co školy do své přihlášky napsaly - ředitelé škol museli koordinátory přesvědčit, že o projekt mají skutečný zájem (nepůjde jen o další pomyslný zárez na pažbě představující splnění nějakého nového více či méně formálního krátkodobého preventivního programu) a také záleželo na brzkém podání přihlášky. Dalším důležitým hlediskem výběru byl i nutný ekonomický pragmatismus - omezení nákladů na minimum. Aby tedy lektori projektu nemuseli cestovat stále z místa na místo, bylo nakonec vybráno vždy po dvou školách v Brně a v Praze a pak ještě jedna menší škola v Dolním Bouzově nedaleko Prahy. Jak v Brně, tak v Praze byla do projektu záměrně vybrána i sídlištní škola. Ředitel fakultní ZŠ Trávníčkova na Praze 13 František Hanzal k výběru říká: „Řada organizací a sdružení nám nabízela programy zabývající se řešením sociálně-patologických jevů mezi dětmi. Projekt CHIPS byl jiný v tom, že jsme děti získávali k dobrovolné spolupráci, a to jak mezi sebou, tak i s učiteli. Žáci se navíc nestali jen pasivními příjemci preventivního programu.“

79) Závěrečná zpráva Chips. Chips projekt podpory vrstevnických vztahů. 1. Vyd. Praha: Sdružení linka bezpečí, 2008, s. 5.

Na každé škole proběhlo šest celodenních, respektive dopoledních školení. Děti vybrané do týmu podporovatelů se tedy dohromady vlastně de facto neúčastnily týdne standardní školní výuky. Obsah školení byl velice pestrý: od právního minima, přes komunikační dovednosti až po rady, na koho se obrátit v případě nejrůznějších trablů. Podle potřeby se pak jednotlivé semináře orientovaly na problémy, které děti na dané škole trápí především nebo na témata, jež je zajímají nejvíce. Žáky především bavilo řešení modelových situací ve vybraných kazuistikách.

Na začátku projektu dostaly všechny děti ve škole dotazníky, při jejichž vyplňování si měly uvědomit, jaké problémy ve škole mají: šikanu, kouření, drogy. Dotazníky vyplňovali i žáci na prvním stupni. Na některých školách proto mohly vzít děti dotazníky na vyplnění domů. To se však ukázalo být poněkud nevhodné - děti, které v rodině byly součástí domácího násilí, neúměrných či častých fyzických trestů v dotazníku pochopitelně za dohledu svých rodičů neuvedly, že jsou třeba týrány. Ale pak při školení děti stejně ještě vždy uváděly další problémy, na něž se v dotazníků nedostalo, například bariéry v komunikaci s učiteli nebo i problémy mezi pedagogy, kterých si všimly. Přestože dotazník byl na rozdíl od tohoto společného sezení anonymní, děti se při vhodném vedení většinou nezdráhaly popsat problémy, na které již na papíře nezbyla kolonka.

„Podporovatele jsme vybírali na základě jejich zájmu. Mezi dětmi se vždy najdou přirození vůdci. Nevybírali jsme podle prospěchu, ani podle věku, jen spodní hranice byla dána pátým ročníkem. Nejdříve se přihlásilo dvacet pět dětí, posléze jich bylo až padesát tři, ale tým se nakonec ustálil na počátečním počtu pětadvaceti,“ sděluje Z. Nováková, zástupkyně ředitele a výchovná poradkyně ZŠ Trávníčkova. Žáci v týmu podporovatelů si nejdříve uvědomili, že tato činnost pomáhá v prvé řadě jim osobně. Mezi nimi byly totiž i děti, které samy mají nějakou negativní zkušenost z vlastní rodiny. Nejčastěji šlo o problémy dívek z rozvedených rodin, které mají neshody s novými partnery jejich matek. Anebo některé další děti třeba trpěly už i silnou závislostí na nikotinu nebo měly i nemalé zkušenosti s alkoholem. S dalšími drogami, zvláště s těmi ilegálními se však žáci této školy prý nesetkali.

Koordinátoři projektu byli také připraveni na to, že se setkají se šikanou. Případy, které se však během jejich návštěv na této škole objevily, byly málo závažné. Šlo spíše jen o počáteční známky první fáze šikany. „První náznaky šikany řešíme za nekonfrontační účasti agresora, oběti, rodičů, sociální pracovníce, výchovné poradkyně i mojí," tvrdí ředitel Hanzal a pokračuje: „Vždy dojdeme k nějakému závěru, jímž se daný případ vyřeší a uzavře." A rodiče prý tuto strategii uznávají. Dokonce většinou škole poděkují, že podchytila agresora, byť šlo zrovna o jejich dítě.

V dubnu 2008 skončila předpilotní fáze projektu podporovaná z evropských peněz. „Školy, které projektem prošly, dále samy pokračují a proškolují si další podporovatele, což je i účelem udržitelnosti projektu. Přesto se nám již začaly ozývat, že nějaké nové odborné přednášky by byly pro ně velice užitečné, je potřeba reagovat např. na změny v zákonech. Dotisk učebních materiálů a pracovních sešitů již není tak finančně náročný -hlavní náklady vznikly při jejich překládání a sestavování," kalkuluje A. Plšková.

Důvod toho, proč ani škola ve Stodůlkách nechce v projektu pokračovat jen výhradně vlastními silami, vysvětluje zástupkyně školy: „Děti vnímají působení lektorů úplně jinak, než když je školí učitel nebo metodik prevence. Odborník z praxe má mnohem více znalostí a hlavně zkušeností než pedagog, a dokáže proto operativně reagovat na zvědavé otázky žáků. Navíc externí lektoři lépe působí na děti, z nichž prakticky všechny již byly vychovány v rodině tak, že jen ony musejí být vždy středem pozornosti. Největším vkladem projektu je tedy výuka správné komunikace - umění naslouchat." Také F. Hanzal postrádá potřebné finance: „Ve škole jsme již v minulosti realizovali několik projektů, ale protože jsme již neměli další finanční prostředky, nemohli jsme v nich dále pokračovat. Učitelé, kteří v projektu CHIPS působí, nemám z čeho odměnit, pouze je mohu nechat pochválit na pedagogické radě."

Závěrem projektu se sešli podporovatelé ze všech pěti škol a samozřejmě i jejich učitelé, kteří se jim věnovali a vyměňovali si zkušenosti z řešení konkrétních případů. V průběhu projektu došlo také na mezinárodní výměnu zkušeností z řad vedoucích projektů v jednotlivých zemích i s kolegy z Velké Británie.

Nyní se (zatím) plánuje rozšíření projektu na šedesát dalších škol. Původně se hovořilo dokonce o dvojnásobném počtu škol, ale to v době, kdy ještě existovala reálná šance na větší finanční dotaci. Do projektu by se podle A. Plškové mohlo hned zapojit třeba dvě stě škol, ale byl by problém s proškolením velkého počtu lektorských týmů, které by se projektu dokázaly dostatečně věnovat. Situace je teď taková, že koordinátoři již rok nemají žádné nové finanční prostředky na pokračování projektu. Lektoři tedy na školy dojíždějí ve svém volném čase, za podpory Vzdělávacího institutu ochrany dětí anebo zadarmo. „Mrzí mě, když školy říkají, že je to vynikající projekt, ale kvůli nedostatku peněz se pomalu zastavuje,“ říká A. Plšková.

Ministerstvo školství na základě předpilotní fáze zvažuje i budoucí podporu projektu. „Chceme se daleko více než v minulých letech věnovat tématu klimatu ve školách - práci učitelů s dynamikou třídního kolektivu, s vrstevnickými vztahy, ale i se vztahy mezi žáky a také učiteli. Jednu z výzev v oblasti evropských dotačních programů jsme proto u primární prevence v obecném slova smyslu zaměřili i na klima ve školách,“ uvádí náměstkyně ministryně školství Klára Laurenčíková a na závěr dodává: „Pokud se podobně jako v Británii potvrdí, že projekt má i u nás pozitivní dopad na klima ve škole, tedy že se zlepšují vztahy mezi žáky, dokážu si představit, že v rámci systémových a koncepčních změn ve školství by se některé metody projektu mohly také stát běžnou součástí naší výuky a výchovy.“⁸⁰⁾

4.2 Projekt MiŠ

Minimalizace šikany je první projekt v České republice, který nabízí systémový a celostátně použitelný lék na boj proti šikaně na školách. Název vyjadřuje naše přesvědčení, že šikanu lze efektivně snižovat či omezovat. Pokud použijeme příměr boje s rakovinou, jsme ve fázi vyvinutého léku, který je třeba po řádném otestování

80) Doubrava, Lukáš. Když si děti pomáhají samy. Učitelské noviny, 2009, 28, s.12.

učinit široce dostupným - informovat o jeho vzniku pedagogy a vedení škol a na druhé straně rodiče, aby po své škole žádali aktivní zapojení do boje se šikanou. MiŠ iniciovala a financuje Nadace O2 (dříve Nadace Eurotel), projekt byl zahájen 30. srpna 2005. Cílem tříletého projektu je na pilotních školách ověřit metody budování bezpečného klimatu a boje proti šikaně. Projekt MIŠ byl oceněn mimořádnou cenou Fóra dárců 2005.

Hlavním záměrem bylo vytvořit program, který významně sníží míru šikanování ve školách. Projekt klade důraz na postupné nastartování procesů tvorby bezpečného prostředí ve školách. MiŠ nezůstává u jednorázového proškolení pedagogů, ale soustředí se na dlouhodobé vzdělávání celých učitelských týmů s následnou podporou zavádění změn přímo ve školách (72 hodin školení pro týmy 10 učitelů a vedení školy z každé školy + 4 měsíce zavádění programu Minimalizace šikany na školách) a jejich spolupráci s odborníky na šikanu, osobnostní rozvoj dětí a bezpečné školní klima. Projekt Minimalizace šikany iniciovala, financuje a zaštiťuje Nadace O2, která se věnuje zlepšování komunikačních problémům dětí a mládeže. Koordinátorem projektu je občanské sdružení AISIS specializované na obecně prospěšné a vzdělávací programy.

Záměrem projektu MiŠ - minimalizace šikany - je předat pedagogické veřejnosti ověřené nástroje a postupy pro práci se šikanou. De facto tedy vytvořit podmínky k systémovému zavádění Českého školního programu proti šikanování, který popsal a experimentálně ověřil odborný garant projektu Dr. Michal Kolář.

Do vzdělávacího programu se podařilo přímo zapojit 205 pedagogických pracovníků ze 17 pilotních škol, dalších cca 300 pedagogů se zapojuje ve fázi zavádění programu na těchto školách. Do projektu MiŠ byly vybrány školy, které samy aktivně systematicky budují sociálně bezpečné prostředí. Zájem škol převyšoval počet nabídnutých míst.

Pod vedením Michala Koláře byl vyškolen a certifikován 12 členný lektorský a konzultační tým. Pedagogové pilotních škol byli proškoleni ve 4 vzdělávacích modulech. Ve formě víkendových dílen se zaměřili na bezpečné klima ve škole, kulturu otevřené komunikace a na účinné a bezpečné řešení počátečních i pokročilých šikan. V posledním modulu si vytvářejí vlastní speciální program proti šikanování.

Na pilotních školách proběhla diagnostika výskytu šikany formou dotazníkového šetření. V úvodní fázi projektu proběhlo dotazníkové šetření s 1358 žáky. Výzkum ukázal, že 40 % žáků na školách bylo šikanováno a přes 44% dětí se stalo svědkem šikany. Nejčastější formou šikany jsou posmívání, pomluvy a nadávky. Fyzickou šikanou (fackování, kopání či rány pěstí), trpí nejméně každý desátý šikanovaný. 21 % dětí je šikanováno každý den. Nejčastěji je agresor jeden (34 %) či dva (24 %) a častěji šikanují chlapci (68 %) než dívky (20 %). Nejčastěji šikanovanému pomohla třídní učitelka či kamarádi (shodně 25 %), pomoc rodičů přišla v 12 %. Bohužel ve 21 % nepomohl nikdo. Šikanovaní žáci se nejčastěji svěřují kamarádům (45 %) a rodičům (39 %). Výskyt šikany na českých školách v překvapivě vysoké míře okolo 40 % potvrdily také výzkumy, které proběhly v roce 1999 a 2001, byly provedeny různými týmy a dle odlišných metodik.

V září 2006 zahájilo prvních 9 škol realizaci speciálního programu proti šikaně ve vlastních podmínkách pod vedením týmu konzultantů. Každá škola připravovala vlastní mechanismy, jak se šikanou pracovat. Program zahrnoval prevenci (důraz na komunikaci se žáky i rodiči, pozorování, všímání si změn v dětském kolektivu, preventivní spolupráci se servisními zařízeními a orgány v trestním řízení apod.). Dále konkrétní kroky, které udělat, když už k šikaně dojde. V možnostech školy bylo i radikálně změnit způsoby výuky a zahrnout do ní například i témata šikany, osobnostní a sociální výchovy, komunikace a vztahů v kolektivu.

Během školního roku 2006 – 2007 prošlo školením a celým programem Minimalizace šikany dalších 8 školních týmů z 8 škol. Každá škola si pod vedením konzultantů vytvořila vlastní krizový scénář, který bude sloužit pro případ podezření

nebo již reálného výskytu šikany na dané škole. Součástí speciálního programu proti šikaně je i systematická práce konzultanta se členy sboru. Školením proti šikaně prošlo na každé pilotní škole vedení školy a $\frac{1}{4}$ až $\frac{1}{2}$ pedagogů. Pro účinnost léčení šikany je velmi důležité, aby spolupracoval celý pedagogický sbor, tzn. vedení školy, učitelé, vychovatelé, školník, externí pracovníci, družina apod. Významnou podporou v období tvorby programu jsou setkávání ředitelů škol, vzájemná výměna zkušeností a pravidelná práce odborného konzultanta na škole.

Klíčové etapy programu Minimalizace šikany:

1.Úvodní měření :

- dotazník s tématem šikanování vyplní s nezávislým tazatelem všichni žáci 2.stupně při vstupu školy do projektu; vyhodnocením dotazníků se zjistí výskyt šikany v jednotlivých třídách, výsledky obdrží vedení školy na posledním semináři před zahájením 4 měsíční etapy konzultací
- znalostní dotazník na téma šikana vyplní všichni učitelé na prvním a znovu na posledním semináři; porovnáním výsledků se zjišťuje rozdíl úrovně teoretické vybavenosti učitelů před vzděláváním a po něm

2.Vzdělávací semináře :

- tým učitelů z každé školy absolvuje 4 víkendové semináře, během 1. – 3. semináře jsou ve skupinách učitelé z různých škol a ředitelé se zástupci mají svou skupinu. Na čtvrtý seminář se učitelé z každé školy sejdou se svým vedením a lektorem – konzultantem a připravují se na konkrétní kroky na škole

3.Konzultace :

- hned po posledním semináři začínají 4 měsíce konzultací, kdy lektor – konzultant jezdí na „svou“ školu a pomáhá při zavádění změn a novinek do školní praxe (jde o zavádění vlastních školních speciálních programů proti šikanování)

4.Závěrečné měření :

- dotazník s tématem šikanování vyplní s nezávislým tazatelem všichni žáci 2.stupně znovu s časovým odstupem po konzultačním období; porovnáním vyhodnocených dotazníků se zjistí změny ve výskytu šikany v jednotlivých třídách

Prezentace výsledků dotazníkového měření

Metodika měření

- byl použit standardizovaný dotazník PhDr. Michala Koláře, což dává možnost porovnání s předchozími celonárodními měřeními
- všichni žáci II. stupně pilotních škol absolvovali dvě měření

1. ex ante – před vstupem škol do projektu (tj. před zahájením vzdělávacího programu pro učitele)

2. ex post - po ukončení vzdělávacího programu a nejméně čtyřměsíční etapy zavádění Speciálního programu proti šikanování

- výstupy měření jsou zpracovány do zprávy pro jednotlivé školy do úrovně tříd
- měří se „kvantita i kvalita“ = množství šikanovaných i závažnost projevů šikany
- měření používáme především jako důležitý evaluační nástroj pro projekt a zúčastněné školy
- vstupní data - interpretace dat expertem pro vedení školy
- data zpracována do akčního plánu školy pro etapu zavádění
- výstupní data – vyhodnocení posunu a podklad pro další kroky v nastavení projektu i v akčním plánu školy

Měření 1 - po čtyřech měsících zavádění „Speciálního programu proti šikanování“ (SPPŠ) ve školách 2. Vlny

počet dětí před: 1233 po: 1175, počet tříd 62, počet škol 8, informovanost se zlepšila o 8 %

jen 2 školy dokázaly významně snížit počet obětí šikany (o 36% a o 13%)

ostatní školy – změny v jednotlivých třídách, ale celkově žádný statisticky významný trend ani posun

Měření 2 - po jednom roce zavádění SPPŠ: (1. vlna škol)

počet dětí před: 1006 po: 982, počet tříd 49, počet škol 9, referenční doba: 1 školní rok.

Počet šikanovaných dětí poklesl z původních 376 na 290, tj. po roce působení projektu bylo v devíti pilotních školách šikanováno o 21% méně dětí.

Šest škol z devíti dokázalo během 1 roku omezit počet šikanovaných dětí o více než 10 %. Z celkového počtu 49 tříd jich 15 významně snížilo počet šikanovaných dětí. Naproti tomu u čtyř tříd šikana ve stejném období významně vzrostla.

V srpnu 2007 začala fungovat na webových stránkách projektu www.minimalizacesikany.cz internetová poradna. Za pět měsíců jejího provozu dostalo odpověď 135 tazatelů, mnozí z nich komunikovali s odborníky z poradny opakovaně a konzultovali tak vývoj své situace.

Cílem projektu Minimalizace šikany je ukázat cestu, jak účinně snížit výskyt šikany na škole a nabídnout program k širokému použití na základních a středních školách v celé ČR. Důvodem vzniku projektu MiŠ - Minimalizace šikany - je alarmující výskyt šikany na školách, který je zčásti ovlivněn nejen obecnou neznalostí zákonitostí různých forem a stádií vývoje šikany, ale současně i malou připraveností pedagogů šikanování řešit. Pokud budou vedení školy a pedagogové na řešení šikany odborně připraveni a budou mít navíc oporu v rodičovské veřejnosti, bude možné se šikanou úspěšně bojovat. 81)

81) Minimalizace šikany. Přístup z: <http://www.minimalizacesikany.cz/projekt-mis>. [cit. 18.9. 2009]

4.3 Systém včasné intervence (SVI)

Dalším projektem, který bych rád ve své práci představil, je projekt SVI, který je již delší dobu praktikován nejen ve Svitavách, ale i mnoha jiných městech České republiky. Je provozován odborem prevence Městského úřadu Svitavy, na jehož internetovém portálu je představen a popsán takto: „Systém včasné intervence (dále jen SVI) je způsob práce a komunikace v oblasti sociálně-právní ochrany dětí a mládeže a prevence kriminality, jehož prostřednictvím vykonávají sociální, zdravotní, justiční a školské orgány, Policie ČR, městská policie a nestátní organizace systematickou a nepřetržitou práci s kriminálně rizikovými dětmi a jejich rodinami.

SVI je včasná intervence při predelikventním a delikventním jednání, včasná pomoc dětem opakovaně se dostávajících do sítě orgánů činných v trestním řízení a jejich rodinám, efektivní řešení konfliktních situací způsobených delikventním chováním, prevence páčání další trestné činnosti, odklon dětí a mladistvých od kriminální kariéry a cílená snaha o satisfakci oběti.

Primárním nástrojem pro dosažení shora uvedených cílů je informační systém využívající maximální měrou moderní technologie a postupně se zlepšující dovednosti zástupců zapojených subjektů při jejich praktickém využívání. Snahou je pomocí počítačového propojení institucí zabývajících se trestnou činností dětí a mládeže a oblastí sociálně-právní ochrany urychlit a zefektivnit veškeré postupy i metody práce a využívat beze zbytku dnes velmi moderních legislativních nástrojů přijatých pro tuto oblast.

Cílem projektu je věnovat se s maximální intenzitou období před spáchaním provinění(činu jinak trestného), kdy existuje řada signálů o problematickém chování nebo nevyhovujícím prostředí v okolí dítěte. Za tímto účelem byla pomocí počítačového propojení všech zainteresovaných subjektů vytvořena aplikace SVI, jejíž hlavní úkoly jsou rozděleny do dvou základních rovin, které odpovídají hlavním záměrům projektu.

Hlavními záměry aplikace SVI jsou:

Zajištění maximální možné informovanosti všech subjektů zabývajících se oblastí trestné činnosti dětí a mládeže v co nejkratším čase o:

- nezletilých i mladistvých pachatelích trestné činnosti včetně podrobného popisu jejich delikventního chování nebo jednání,
- uložení a průběhu přijatých výchovných, ochranných či trestních opatření, případně postupu pracovníků orgánů sociálně-právní ochrany dětí při řešení závažných výchovných problémů,
- dětech, které jsou v péči orgánů sociálně-právní ochrany.

Jde tedy především o vytvoření podmínek pro možnost efektivním, rychlým a bezpečným způsobem oznámit do systému SVI:

- podezření na týrání nebo zneužívání dětí,
- závažné výchovné problémy,
- další okolnosti nezbytné pro činnost příslušných orgánů.

Záměry i veškeré činnosti realizované v souvislosti nebo prostřednictvím SVI jsou vedeny s jediným cílem, kterým je včasná a úspěšná intervence u konkrétního klienta směřující k jeho celkové nápravě nebo alespoň zmírnění rizik pro něho samotného, pro jeho rodinu, bezprostřední okolí i celou společnost.

Záměrem projektu SVI je funkční propojení institucí působících na poli prevence kriminality, sociální prevence a sociální patologie. Toto je zvláště důležité v dnešní době, kdy systém péče o delikventní mládež v posledních letech v mnoha ohledech selhává. Umožňuje propad stovek dětských a mladistvých delikventů mimo něj. Spíše než využívání moderních sociálních metod, které se zaměřují na posílení klientových schopností vyrovnávat se přijatelným způsobem s rizikovými situacemi, přetrvává administrativně represivní přístup sociální práce. Netvoří ucelený komplex,

ale soustavu mezi sebou nekomunikujících subjektů. Většina institucí se zaměřuje na řešení konkrétních událostí bez návaznosti na minulost či budoucnost klienta.

Snahou realizátorů SVI je na základě aplikace podkladů z pilotního projektu „Centra včasné intervence“ v Ostravě odzkoušení a doplnění projektu ve městě menší velikosti s tím, že ve Svitavách je provázanost jednotlivých zainteresovaných složek ještě výraznější, širší (zapojující systematicky více konkrétních subjektů). Současně mezi většinou pracovníků existuje nejen vzájemný osobní kontakt, ale spojují je také velmi dobré výsledky řady společných projektů realizovaných ve městě Svitavy v oblasti prevence kriminality v průběhu let 1998 – 2004. Také technické podmínky ve Svitavách jsou vzhledem k velikosti města jednodušší a infrastruktura je díky rozsáhlým a koncepčním investicím v minulých letech technicky dokonalejší.

Projekt byl realizován v roce 2004, v průběhu roku 2005 probíhal jeho zkušební provoz. V současnosti je systém plně funkční. Na jeho využívání se podílí celkem 11 institucí, které zahrnují 56 aktivních uživatelů (sociálních pracovníků, policistů, strážníků, státních zástupců, soudců, učitelů, lékařů, psychologů apod.).

Činnosti prováděné v souvislosti s využíváním aplikace SVI lze rozdělit do těchto tří základních kategorií, které vzájemně a provázaně slouží k naplňování cílů projektu:

- Poskytování informací orgánům Oddělení sociálně právní ochrany dětí (dále jen OSPOD).
- Zpracování, evidence a archivace informací orgány OSPOD včetně zahrnutí poznatků z vlastních šetření.
- poskytování informací orgány OSPOD příslušným institucím (orgánům činným v trestním řízení a Probační a mediační službě (dále jen PMS).

V této souvislosti se konkrétně jedná o zajištění maximální možné informovanosti pracovníků OSPOD o nezletilých i mladistvých pachatelích trestné činnosti včetně podrobného popisu jejich delikventního chování nebo jednání. Zdrojem informací jsou v této souvislosti informační systémy Policie České republiky, které

v sobě zahrnují oznámení fyzických a právnických osob o jednání tohoto typu nebo vlastní zjištění policistů přímo v terénu. Dalším zdrojem jsou informace strážníků obecní policie a tzv. externích subjektů. Jimi jsou zejména školy a školská zařízení, zdravotnická zařízení, ambulance lékařů – pediatriů apod.

Vlastní evidenci tvoří informace o klientovi a jeho rodině, které jsou ze zákona o sociálně-právní ochraně těmto orgánům vyhrazeny. Do takto vytvořené databáze osobních údajů (na kartě klienta) mají přístup pouze určené pracovníci OSPOD, kteří současně ke každému klientovi vedou spis, jenž je tvořen stručnou charakteristikou problémů klienta, vyplývající z doposud zjištěných a ověřených údajů poskytnutých shora uvedenými subjekty, které byly následně prověřeny a verifikovány pracovníky OSPOD.

Každý přístup do aplikace probíhá pomocí hesla, které jednoznačně identifikuje uživatele a jeho veškerý pohyb v aplikaci (jaké informace využíval, jakým způsobem a v jakém čase). Každý uživatel aplikace SVI přihlášený pod svým heslem vidí na obrazovce terminálu pouze jednotlivá tlačítka obsahující pro něj příslušné formuláře. Případné neoprávněné použití dat je v aplikaci SVI snadno dohledatelné a zcela prokazatelné. Uchovávány jsou veškeré přístupy od prvního spuštění aplikace SVI.

Systém SVI je tedy významným prostorem pro komunikaci se školami, lékaři i dalšími institucemi majícími vztah k této problematice. Problém klienta není obvykle lhostejný nikomu, a pokud tito jednotlivci poznají, jak je jejich konkrétní postavení a příspěvek do systému důležitý, protože se mnohdy stává klíčovým momentem pro úspěšnou práci řady dalších institucí a pracovníků, ke kterým si mohou prostřednictvím systému vytvořit „vztah“, je motivace těchto osob mnohonásobně větší, než při formálních žádostech o spolupráci vyplývající z obecně závazných právních předpisů. Povinnosti v nich obsažené jsou vzdálené každodenní realitě a práci těchto lidí natolik, že obvykle neodhadnou jejich důležitost. Systém SVI toto prostředí výrazným způsobem mění. 82)

82) Systém včasné intervence. Přístup z : http://www.svitavy.cz/pkb/projekty/index.php?sk=v1_vyz [cit. 18.9. 2009]

Dílčí hodnocení SVI na regionální úrovni (v regionu Svitavska)

- **Významně poklesla trestná činnost dětí a mládeže ve městě i v regionu.**

Toto tvrzení dokládá tabulka 2, která dokumentuje vývoj „trestné činnosti“ v předmětné skupině v regionu Svitavska v období let 1999 - 2008.

Tab. č. 2

Stav kriminality dětí a mladistvých ve správním obvodu Svitavy v letech 1999-2008.

V letech:	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Počet nezletilců	37	29	37	11	17	10	8	15	11	10
(činy jinak trest.)	(38)	(21)	(40)	(13)	(21)	(10)	(4)	(12)	(6)	(8)
Počet mladistvých	28	21	24	31	18	26	9	15	25	18
(provinění)	(46)	(33)	(33)	(35)	(24)	(30)	(9)	(8)	(27)	(24)
Celkem pachatelů	65	50	61	42	35	36	17	30	36	28
(Celkem skutků)	(84)	(54)	(73)	(48)	(45)	(40)	(13)	(20)	(33)	(32)

Kromě poklesu provinění u mladistvých a činů jinak trestných u dětí významně poklesl i počet pachatelů v obou sledovaných skupinách. Současně narostl v posledních pěti letech počet zjištěných výchovných problémů, které prošetřoval OSPOD. Je velmi pravděpodobné, že zásadní vliv měl právě projekt SVI, který poskytl především školským zařízením možnost iniciovat vzájemnou spolupráci s OSPOD i v případech predelikventního chování, kdy by tak za jiných okolností školská zařízení dříve neučinila. Počet výchovných problémů v oblasti predelikventního chování, který toto tvrzení dokládá, odpovídá nejen počtu hlášení vložených do vlastní aplikace SVI, ale také kontaktům školských zařízení mimo aplikaci, kdy se školy při řešení predelikventních projevů chování obrazejí přímo na jednotlivé pracovníky OSPOD nebo na koordinátora prevence kriminality a protidrogové prevence při MěÚ Svitavy. Z tabulky 3 je patrné, že ačkoliv klesá počet provinění u mladistvých (respektive činů jinak trestných u dětí uvedených v tabulce 2), roste asi o čtvrtinu celkový počet úkonů OSPOD. Z tabulky 2 je také zjevné, že neroste počet ochranných ani trestních opatření. Daří se tedy využívat zejména výchovných opatření.

Tab. č. 3

Vybrané typy ukazatelů dokumentující vývoj činnosti OSPOD v oblasti delikventních dětí a mladistvých ve správním obvodu Svitavy v letech 2003 – 2008

	2003	2004	2005	2006	2007	2008
V letech:						
Přestupky (děti i mladiství)	18	19	20	24	29	
Výchovné problémy (děti/mladiství)	44/27	28/19	51/14	42/49	46/53	54/36
Dohledy (děti/mladiství)	3/6	3/11	7/9	1/7	1/5	1/4
Výchovná opatření (děti/mladiství)			0/0	5/0	1/0	0/1
Předběžná opatření (děti/mladiství)		2/2	0/0	1/0	0/0	0/1
Návrh na ústavní výchovu (děti/mladiství)	0/2	1/0	4/3	1/0	0/1	0/4
Celkový počet takto sledovaných úkonů	103	85	108	130	136	126

Především ze shora uvedených tvrzení opírajících se o statistické údaje je zřejmé, že ve Svitavách se daří naplňovat jeden se základních cílů projektu - přiblížit se k závadovému a predelikventnímu chování dříve, než přeroste v „trestnou činnost“, a neprodleně zahájit příslušná výchovná opatření, která jsou předpokladem úspěšné intervence.

Z dosavadního fungování SVI vyllynuly tyto dílčí závěry:

- Vznikla přehledná, úplná a systémově založená evidence OSPOD.
- Velmi se zvýšila prestiž některých institucí, zejména OSPOD a PMS.
- Významně se zkvalitnila celková spolupráce všech institucí v předmětné oblasti.
- Vytvořily se předpoklady pro další (navazující) programy a projekty. 83)

83) STÜNDL, Erich. Systém včasné intervence a metody sociálně-výchovného působení. Olomouc: UP v Olomouci, Rigorózní práce. 2009. s. 38-41.

4.4 Projekt Učíme se s policií

Počátkem roku 2001 vznikl na preventivně informační skupině Okresního ředitelství Policie ČR v Pardubicích projekt primární prevence kriminality pro Základní školy „Učíme se s policií“. Por. Renata Šanderová a Mgr. Gabriela Kozmová o tomto projektu napsaly: „Současný trend, kterým se ubírá primární prevence, týkající se sociálně patologických jevů, především dětí a mládeže, by se dala charakterizovat následujícími slovy: *"Dítě, které dokáže správně komunikovat, řešit konflikty, bránit se manipulaci apod. je statisticky méně ohroženo rozvojem drogové závislosti, ale i sociálně patologickými jevy."*

Nejen touto strategií, ale i dalšími aspekty se nechali inspirovat při tvorbě dvoudílného pilotního projektu východočeské policie "Učíme se s policií" pracovníce východočeských preventivně informačních skupin Policie ČR Renata Šanderová, Hana Kvasničková a Dana Dolanová. Jako spoluautoři se na projektu podílela celá řada policistů a jako odborný poradce s námi spolupracovala PaedDr. Zdena Kašparová, projekt zaštil odbornou pedagogickou garancí PhDr. Pavel Vacek, Ph.D z Univerzity Hradec Králové a garantem projektu za Ministerstvo vnitra je Mgr. Michaela Veselá z Odboru prevence kriminality.

Záměrem projektu je primárně zformovat jednotnou koncepci preventivního působení lektorů Policie ČR v rámci východočeského kraje na školách a sekundárně provázat činnost preventivních pracovníků policie především s činností metodiků prevence sociálně patologických jevů, včetně zajištění součinnosti se státními a nestátními organizacemi a subjekty, zabývající se touto problematikou a prostřednictvím preventivních aktivit tohoto druhu oslovit i širokou veřejnost.

Cílem východočeského pilotního projektu "Učíme se s policií", který je zaměřen na primární prevenci sociálně patologických jevů žáků 1.-9. ročníků základních škol, je seznamovat děti s činností policie a jejími pravomocemi, poukázat na kriminogenní faktory ve společnosti ovlivňující chování jedince, upozorňovat na latentnost páchaných trestných činů, dále zvyšovat u dětí a mládeže sociální kompetence, vytvářet pozitivní sociální klima, formovat jejich postoje a názory, posilovat u dětí zdravé sebevědomí,

učit je hledat a nacházet alternativní řešení problémů a v neposlední řadě vést děti ke zdravému životnímu stylu a především relevantními informacemi přispět k eliminaci prvního kontaktu a experimentu s drogou a jejich následného užívání a ke snížení kriminality zvyšováním právního vědomí dětí.

Od září roku 2001 byl pilotně realizován na 12 základních školách pardubického okresu s kladným ohlasem. Pardubický projekt se tak po dohodě s autorkami stal základním kamenem pro tento předkládaný projekt východočeský a se souhlasem obou autorek byl zakomponován do pilotního východočeského projektu. Vzhledem k tomu, že o projekt projevil zájem Ministerstvo vnitra, Policejní prezidium i ostatní policejní útvary z ČR, projekt byl po proškolení policejních preventistů poskytnut a následně využit v rámci celé České republiky.

Projekt je koncipován jako ucelený cyklus pravidelných přednášek, určených pro žáky 1.- 9. ročníků základních škol, realizovaný ve školním roce v měsících říjen až květen, kdy se při prvních hodinách s lehčími tématy jako jsou "Doprava" a "Představuje se policie", vytváří vzájemná důvěra mezi žáky a policistou, která je nezbytná pro témata složitější a závažnější, např. jako "Šikana", "Drogy", "Normativní systém společnosti" apod.

Projekt je rozdělen na dvě části, kdy v první části jsou témata sociálně patologických jevů rozpracována v obecné rovině a v druhé části jsou i včetně dalších témat rozpracována v širším kontextu.

První část obsahuje rozsáhlejší obecné informace pro lektory, děti i rodiče, včetně příběhů, dotazníků, pracovních listů a her k jednotlivým sociálně patologickým jevům ve společnosti.

Druhá část projektu obsahuje metodiku osmi základních témat pro tři věkové kategorie žáků základních škol (6-7 let, 8-11 let, 11-14 let). Lektori v této části najdou nejenom praktický návod pro práci s dětmi, včetně dalších pracovních listů, hádanek, hlavolamů, kvizů a testů, vztahujících se k danému tématu, ale též shrnutí nejzákladnějších obecných informací, což je určitým záměrem projektu.

Stavebnicový systém projektu umožňuje využít jednotlivé tematické okruhy i samostatně. Některá témata jsou využitelná i na středních školách a odborných

učilištích (bezpečné chování, šikana, rasová diskriminace, právní vědomí, práva a povinnosti dítěte, drogy a jiné závislosti, extremismus, normativní systém ve společnosti apod.). S úpravou a doplněním lze projekt využít i pro studenty 1.- 4. ročníků středních škol a na odborných a středních odborných učilištích.

K jednotlivým problematikám je využívána i videoprojekce (doprava, představuje se policie, IZS, alkoholová a nealkoholová toxikomanie, šikana atd.) a pro dokreslení reálného světa jsou děti seznamovány i s případy z policejní praxe.

Hlavním předpokladem úspěšnosti pilotního projektu východočeské policie "Učíme se s policií" je aktivní přijetí programu školou a velmi pevné sepejetí vedení školy a pedagogických pracovníků. Na programu kromě redaktorů preventivně informačních skupin spolupracují podle témat i dopravní policisté, kynologové, pracovníci služby kriminální policie a vyšetřování, cizinecké a pohraniční policie i sociální pracovnice oddělení sociálně - právní ochrany dětí aj.

V jedné oslovené třídě program reprezentuje 8 - 10 hodin ve školním roce, policisté se tedy setkají se „svou“ třídou 8 krát za školní rok (říjen až květen). Ve školním roce 2007/2008 byl projekt realizován na 14 základních školách v celém východočeském regionu (11 okresů), do projektu bylo zapojeno 930 žáků. Vyhodnocování efektivity tohoto programu probíhalo jednak formou experimentu - porovnávání experimentální skupiny a kontrolní skupiny za účelem zjištění efektu projektu v postojích, vědomostech a v posunu chování žáků (strukturovaný dotazník), dále formou strukturovaného dotazníku pro pedagogy, lektory, také formou testů, dotazníků, pracovních listů a kvízů k jednotlivým tematickým okruhům. V rozšířeném projektu na okresním ředitelství Pardubice byl projekt realizován pro věkovou kategorii 1. - 9. třída ZŠ (rozděleno do 3 kategorií) na deseti základních školách a bylo do něho zapojeno 2 500 žáků.

Pro zjištění, zda tato činnost policistů na školách přináší "slibované ovoce", byl vytvořen dotazník, který byl následně rozdán dětem ve třídách, kde projekt probíhal (a kde tedy působil policista) a dětem neosloveným. Následně byly tyto dvě skupiny porovnány.

Autorky projektu k tomuto uvádí: „Zprvé jsme sledovali, zda oslovení žáci byli lépe vyzbrojeni vědomostmi a informacemi ve sledovaných osmi tématech. Zadruhé nás zajímalo, zda žáci změní postoje k těmto jevům (k drogám, rasismu, šikaně, autostopu, atd.). Poslední zkoumanou oblastí bylo chování a jednání (tedy to, zda si tyto vědomosti a postoje vezmou opravdu k srdci a budou se podle toho i chovat). Dotazník jsme koncipovali formou vědomostního testu, spojeného s konkrétními životními situacemi, na které měli reagovat a vybrat si z nabízených možností (jak by se zachovali a s čím souhlasí).

Výzkumem, při kterém jsme porovnávali skupinu oslovenou a neoslovenou, se skutečně prokázal výrazný posun ve vědomostech, postojích i chování žáků. Oslovení žáci prokázali větší informovanost především o integrovaném záchranném systému, normativním systému společnosti, správních deliktech, rasismu a bezpečnosti. V tématech drogy, šikana a krádeže se úroveň vědomostí u obou skupin nelišily.

V postojích došlo k posunu v oblasti IZS (oslovení žáci preferují dodržování norem a bezpečné jízdy a i za cenu možných komplikací - např. pozdní příjezd). Výrazný posun zaznamenali oslovení žáci v postojích k drogám (oslovení je jednoznačně odmítají, včetně anabolik).

V chování jsme zaznamenali změnu v oblasti normativního systému společnosti (oslovení žáci preferují čestné chování i za cenu osobní újmy: pokud omylem dostanou cenu, vrátí ji). Dále měnili své chování při zjištění šikany - (oslovení žáci by pouze nepřihlíželi, ale zastali by se spolužáka, případně by se i někomu svěřili).

Projektem Učíme se s policií dali východočeští policisté jednoznačně najevo, že odvedli velmi kvalitní práci. Projekt je precizně propracovaný a široce použitelný, navíc je jeho součástí i velmi dobře propracovaný systém evaluace, takže je od samého počátku možné sledovat jeho účinnost a dopad na cílovou populaci. Vyškolení policejní preventisté s ním mohou pracovat na všech stupních škol, používají širokou škálu metod a forem práce s dětmi a mládeží a dokáží představit policii nejmladší generaci v poněkud novém světle.“⁸⁴⁾

84) Učíme se s policií. Přístup z : <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/aktualit/regiony/hradec/prevence/ucspol.html>

[cit. 18..9. 2009]

4.5 Projekt participace rodičů na intervenci žáků s poruchami emocí a chování

Jako další jsem se rozhodl popsat projekt, který se zabývá dětmi se specifickými poruchami chování a jejich rodiči. Projekt vytvořili dva pracovníci Základní školy pro žáky se specifickými poruchami chování v Praze Bc. Hana Štrossová, třídní učitelka a etoped a psychoterapeut speciálně pedagogického centra PhDr. Miloslav Čedík.

Na této škole pracují s žáky se syndromem ADHD/ADD (v riziku poruch chování). Přitom se setkávají nejen s dětmi, ale i s jejich rodiči, vnímají jejich problémy při výchově dětí v rodině a snaží se akceptovat jejich pohledy na děti. Jsou ale často konfrontováni s jejich zkreslenými představami o chování a školních výkonech jejich dětí ve školním prostředí. Přitom se uvědomují, že cesta k sblížení pohledů rodičů a pedagogů na chování žáků není reálná pomocí klasického pedagogického přístupu, setkávání obou stran na třídních schůzkách k tomuto nestačí. Pokud rodiče neuvidí na vlastní oči, jak se jejich dítě v kolektivu chová a pedagogové na vlastní oči neuvidí, jaké výchovné metody a přístupy k vlastním dětem používají jejich rodiče, bude edukace těchto dětí pro pedagogy stále obtížná. Z těchto důvodů se pokusili vytvořit projekt, který by výše zmíněný problém pomohl řešit uplatněním metod používaných ve skupinové terapii, kdy vzniká tradiční trojúhelník žák - rodiče - pedagog.“

Štrossová a Čedík ke svému projektu uvádějí toto: „Na základě teoretického rozboru jsme došli k přesvědčení, že je potřeba s rodiči a jejich dětmi pracovat systémově. Bylo pro nás důležité najít porozumění pro potíže rodičů ve výchově jejich dětí. Pokládali jsme však za nutné, aby se rodiče a žáci vzájemně blíže poznali mimo školní prostředí. To by mohlo být místo, kde najdou rodiče pochopení pro chování spolužáků svých dětí a také pro jednání ostatních rodičů. Je známo, že rodiče dětí se speciálními potřebami potřebují vzájemnou podporu. Rodiny zmíněných dětí často potřebují pomoc, aby se naučily, jak takové dítě zvládnout. Pokusili jsme se tedy ze všech účastníků výchovného procesu vytvořit komunitu. Aby šlo vytvořit komunitní

system z rodičů, žáků a učitelů, snažili jsme se pro to vytvořit co nejlepší podmínky. Zvolili jsme víkendový „rekreační“ pobyt pro všechny zúčastněné strany. Chtěli jsme, aby byla umožněna účast i sociálně slabým rodinám, proto jsme požádali o finanční podporu projektu Magistrát hlavního města Prahy. Na tyto víkendy jsme připravili zátěžové programy, aby se mohly plně projevit problémy chování dětí ve skupině a řešení těchto situací rodiči.

Je zřejmé, že tento způsob práce s rodiči nemůže vykonávat učitel, který není dostatečně motivován k práci v komunitním systému. Je nutné, aby učitel měl plné pochopení pro potíže rodičů žáků, které vzdělává a vychovává. Učitel musí tomuto způsobu práce důvěřovat a být si vědom velké časové náročnosti.“

Cíle projektu

- Podporovat začleňování dětí s poruchami chování do běžného proudu škol a společnosti.
- Posilovat sebevědomí žáků.
- Pomáhat získat náhled učitelů na chování a jednání „problémových“ žáků.
- Primárně ovlivňovat vztahy mezi rodiči a jejich dětmi, a to tak, aby mezi oběma stranami bylo dosaženo co nejlepšího kontaktu.
- Zvládat a řešit konfliktní situace v komunikaci s „problémovým“ dítětem, žákem.
- Zvyšovat psychickou a fyzickou odolnost vůči negativním vlivům okolí.
- Začlenit rodiče do výchovného procesu jejich dítěte na půdě školy.
- Výše uvedenými intervencemi předcházet či eliminovat rozvoj rizikového chování u těchto dětí.
- Přenést metodu práce s rodinou k cílové skupině odborných pracovníků.

Dítě v riziku poruch chování a s poruchou chování (se specifickou poruchou chování, SPCH) potřebuje ke svému životu řád, důslednost a disciplínu. Podaří-li se v rodině takové podmínky vytvořit, má dítě všechny předpoklady k tomu, aby své těžkosti úspěšně překonalo. Proto jsme rodiče začlenili pomocí víkendových

komunitních programů do výchovného procesu dítěte a snažili se posílit jejich kompetence ve výchově dětí, a také zvýšit jejich sebevědomí a ukázat jim, že nejsou se svým problémem sami. Navázali jsme na několikaletou práci s podpůrnou metodou videotrénink interakcí, která pomáhá žákům v navazování vhodné interakce s jejich vrstevníky, rodiči a učiteli. Rodiče podporuje v navazování již narušených vztahů, učitele k vytváření pozitivní atmosféry ve třídě a k individuální podpoře rozvoje žáků.

Videotrénink interakcí se zaměřuje na rozvíjení verbálních a neverbálních komunikačních dovedností, které podporují pozitivní interakci mezi dospělými a dětmi. Abychom mohli definovat chování, které podporuje a umožňuje vývoj komunikace dítěte a její jednotlivá stadia, je nezbytné identifikovat nejprve takové chování v termínech funkčnosti. Určit a popsat funkčnost chování znamená detailně popsat jednotlivé sekvence tohoto chování a také usuzovat na jeho motivy. Takové posuzování je však vždy subjektivní. Ve videotréninku interakcí máme možnost diskutovat motivy spolu s rodiči. To ovšem vyžaduje popsat chování pečlivě v kategoriích, které mohou být spolehlivě identifikovány na videozáznamech. Tyto záběry pak podrobně rozebíráme spolu s rodiči na individuálních sezeních, kde si sám rodič ujasňuje, které jeho dovednosti na výchovu dítěte fungují a jak je dále rozvíjet.

Problémové chování dětí je pro jejich okolí velmi vyčerpávající. Jeví se jako lhostejní k pocitům druhých. Často bývají otevřeně vzdorovité, extrémně nepřátelské a agresivní. Mohou se také pohybovat v sociálně patologicky závadových partách. Děti bývají ohrožované vylučováním ze vzdělávání, opakováním ročníku a předčasným ukončením školní docházky. Proto je nutné, aby dítě vědělo, že učitelé a rodiče jsou vždy dosažitelní a schopni v případě potřeby intervenovat účinnou podporou. Cílem intervenčního procesu je proto vytvořit atmosféru důvěry mezi učitelem a žákem, rodičem a dítětem, učitelem a rodičem.

Je velice důležité, aby uplatňovali výše uvedené principy všichni rodiče, a to nejen ve vztahu ke svému dítěti, ale ke všem zúčastněným. Jedině společným působením na děti a společnými prožitky si může rodič vytvořit vztah ke spolužákům svého dítěte, ale také pochopení pro problémy, jednání a způsob výchovy ostatních rodičů. Ukázalo se, že rodiče jsou schopni si vzájemně pomoci v jednotlivých tíživých životních situacích nejen na společných víkendových pobytech, ale také mimo ně.

V rámci projektu bylo provedeno šetření, jehož cílem bylo doložit, že zapojení rodičů, žáků a učitelů vedlo ke zlepšení stávající výchovné situace. Šetření se konalo v 1. a 2. ročníku Základní školy pro žáky se specifickými poruchami chování. Škola má celopražskou působnost a je jedinou plně organizovanou školou a školským zařízením na území Prahy a celé České republiky pro žáky se specifickými poruchami chování. V současné době má 160 žáků v 16 třídách, kde mohou žáci plnit docházku v plném rozsahu. Žákem školy se stává dítě, které má diagnostikovanou poruchu chování. Převažující diagnózou pro vřazení jsou poruchy pozornosti s hyperaktivitou, impulsivitou, poruchy sociální interakce, adaptace a komunikace.

Společné působení rodičů na kolektiv dětí v rámci komunity zvýšilo kompetence a sebedůvěru rodičů, změnila se účast na třídních schůzkách, což dokládá následující tabulka č. 4.

Tab. č. 4

Účast na třídních schůzkách

Účast	I. výjezd	II. výjezd	III. výjezd	IV. výjezd	V. výjezd
Účast matek %	70	85	100	100	85
Účast otců %	0	28	57	57	71

Účast otců třídních schůzkách, byla dlouhodobě špatná, účast matek ale tradičně vysoká. V tabulce je vidět kladný vliv projektu na účast otců na třídních schůzkách, což je velmi důležité, neboť naznačuje, že otcové projevují zvýšený zájem o školní výsledky svých dětí a více se také podílejí na jejich výchově.

Velkým problémem žáků a jejich rodičů bylo řešení konfliktů dětí ve škole. Téměř každý konflikt (i drobnější) chtěli rodiče řešit okamžitě na půdě školy s učitelem, dítětem, ale i rodičem druhého účastníka konfliktu. V tabulce č.5 je znázorněn úbytek takto řešených konfliktů.

Tab. č. 5

Počet stížností rodičů na konflikty žáků

	Před výjezdy	I. výjezd	II. výjezd	III. výjezd	IV. výjezd
Počet konfliktů	26	20	13	7	7

Můžeme zde vidět značný úbytek stížností rodičů na incidenty mezi žáky, za sledované období konfliktů mezi žáky významně nebylo. Když rodiče viděli vznik a průběh konfliktů mezi dětmi, pochopili, že informace, které jim poskytuje vlastní dítě, nebývají obvykle zcela přesné a označení viníka je občas velmi sporné. Tím, že se poznali i rodiče žáků navzájem, častěji si problémy vysvětlili přímo mezi sebou bez zprostředkování učitele.

Již v 1. ročníku byl počet neomluvených hodin poměrně vysoký. Jak ukazuje tabulka č.6 po zavedení výjezdových pobytů se od druhého výjezdu neobjevila ani jedna. Rodiče začali více dbát na včasnou a úplnou omluvu z nepřítomnosti při vyučování.

Tab. č. 6

Neomluvené hodiny

Účast	Před výjezdy	I. výjezd	II. výjezd	III. výjezd	IV. výjezd
Neomluvené hodiny	6	4	0	0	0

Jakmile žák nastoupí na školu, je pro něj povinná skupinová nebo individuální terapie. Rodinná terapie je určena pro rodiče, kteří se před zařazením komunitní intervence zúčastňovali velmi omezeně. Tabulka č.7 ukazuje, jak rodiče díky vytváření komunitního systému mění názor na účast při rodinných terapiích. Jakmile se rodiče při komunitních víkendových pobytech hlouběji poznali, ztratili také ostych zúčastnit se rodinné terapie, kde musí o svých problémech hovořit otevřeně.

Tab. č. 7

Účast rodičů na rodinných terapiích vedených školním psychologem

Účast	Před výjezdy	I. výjezd	II. výjezd	III. výjezd	IV. výjezd
Účast rodičů	0	14	42	57	57

Výsledky projektu

Prostřednictvím tohoto projektu se podařilo podpořit změnu postojů rodičů k problémům spojeným s chováním jejich dětí. Tato změna byla především v otevřenosti rodičů. Rodiče se otevřeli naslouchání svým dětem, naslouchání potřeb a požadavků školy a naslouchání vlastních potřeb. Otevřel se komunikační kanál mezi dítětem, školou a rodiči. Rodiče se naučili přijímat podporu intervenčních a terapeutických aktivit nabízených speciálně pedagogickým centrem. Na rodinné terapie začala docházet více než polovina rodičů, zatím byly uskutečněny čtyři víkendové výjezdy rodičů s dětmi a učiteli.

Projekt lze jistě považovat za úspěšný, intervence byla účinná a zlepšila i chování dětí. Participace rodičů na výchově žáků velmi vzrostla. To se projevilo zejména ve snížení neomluvených hodin, stížností na incidenty žáků, a naopak na zvýšení účasti otců na třídních schůzkách a menším ostychu zúčastnit se rodinných terapií. 85)

85) ČEDÍK, Miloslav, ŠTROSOVÁ, Hana. Participace rodičů na intervenci žáků s poruchami emocí a chování. Bulletin Národní protidrogové centrály, 2009, 1, s. 21-31.

5. Empirická část - vlastní průzkum

5.1 Stanovení cíle a hypotéz

Moje diplomová práce se zabývá problematikou sociálně patologických jevů, vyskytujících se u mládeže. Práce má za cíl zjistit, jaký význam pro potlačování těchto jevů mají preventivní projekty, vytvářené různými institucemi. Stejně jako před dvěma lety při zpracování méj bakalářské práce, tak i nyní jsem zjistil, že odborná literatura podrobně popisuje existující sociálně patologických jevy, zkušenosti získané při jejich potlačování, formy a způsoby řešení těchto nežádoucích jevů, ale skoro úplně zde chybí popis zkušeností a názorů učitelů, jejich pohledu na tuto problematiku, a to jak přímo u učitelů, ale i u jiných pedagogických pracovníků, kteří se s tímto jevem setkali.

Z tohoto důvodu jsem se rozhodl jako cíl svého průzkumu zjistit zkušeností učitelů základních škol a těmito patologickými jevy, na jejich způsoby řešení tohoto problému a na jejich informovanost o projektech, které k jejich potlačení existují. Před dvěma lety jsem vytvořil dotazník s dvanácti otázkami k tématu šikany a v šesti základních školách ve Svitavách a blízkém okolí jsem prostřednictvím ředitele požádal pedagogický sbor o vyplnění tohoto dotazníku a následné vrácení. Získal jsem informace, které jsem uvedl ve svém bakalářské práci. Pro výzkum v rámci mé diplomové práce jsem vytvořil dotazník s 16 otázkami, kde jsou otázky obdobné a to z toho důvodu, aby bylo možné zjistit, zda se za dva roky informovanost pedagogických pracovníků zvětšila a zda v roce 2010 již mají větší a hlubší zkušenosti s těmito jevy než v roce 2008.

Na základě tohoto stanoveného cíle byly formulovány tyto čtyři hypotézy, které na základě průzkumu budou verifikovány nebo falzifikovány:

H1 Respondenti se setkávají se sociálně patologickými jevy při své pedagogické činnosti velmi často.

H2 Respondenti při řešení sociálně patologických jevů často spolupracují s odbornými institucemi.

H3 Respondenti nemají dostatek zkušeností s řešením sociálně patologických jevů.

H4 Respondenti nejsou dostatečně dobře informováni o projektech k potlačení sociálně patologických jevů.

5.2 Způsob provedení a zpracování dat

V průzkumném šetření jsem jako formu výzkumného nástroje zvolil anonymní dotazníkové šetření vlastní konstrukce, které bylo rozdáno pedagogickým pracovníkům.

„Dotazník je metoda hromadného získávání údajů pomocí písemných otázek. Dělí se podle formy otázek na položky otevřené – nestrukturované a uzavřené – strukturované. Lze použít i škálové položky. Podle účelu se dotazník dělí na zkoumání názorů, postojů, zájmů, vybraných znaků aj.“ 86)

V dotazníku bylo vytvořeno čtrnáct uzavřených otázek, otázky č. 1.-3. řeší existenci a způsob řešení sociálně patologických jevů, otázky č. 4.–6. se dotazují na instituce, s kterými pedagogové spolupracovali, otázky č. 7.-10. zkoumají zkušenosti

86) Hartl, Pavel, Hartlová, Helena. Psychologický slovník. 1. vyd. Praha: Portál, 2000, s.121.

a názory na tuto problematiku, otázky č. 11.-14. zkoumají povědomí respondentů o preventivních projektech, které ve své práci zmiňují, a otázky č.15-16 jsou otevřené, kde se respondenti mohli vyjádřit svůj názor na efektivitu projektů a na zlepšení dosahovaných výsledků v potírání nežádoucích sociálně patologických jevů.

Dotazník má formu tištěného textu na třech listech formátu A4. Jeho znění je zařazeno do přílohy č.1. Pro průzkumné šetření bylo použito 100 ks formulářů. Tyto byly předány ředitelům jednotlivých škol v době od 4. do 8. 1. 2010. V době od 25. do 29. 1. 2010 byly dotazníky vyzvednuty zpět, návratnost dotazníku byla v počtu 73 ks. Sběr dat a jejich statistické vyhodnocení bylo ukončeno dne 12. února 2010.

Ke zpracování získaných údajů byla použita empirická metoda sběru dat pomocí dotazníku, analýza získaných dat byla pro lepší přehlednost a názornost graficky zpracována.

Do anketního šetření bylo zařazeno těchto šest škol v regionu Svitavy:

Základní škola Radiměř, č.p. 71

Základní škola Opatov, č.p. 139

Základní škola Hradec nad Svitavou, č.p. 496

Základní škola, ul. Riegrova, č.o. 4, Svitavy

Základní škola, ul. T. G. Masaryka č. o. 27, Svitavy

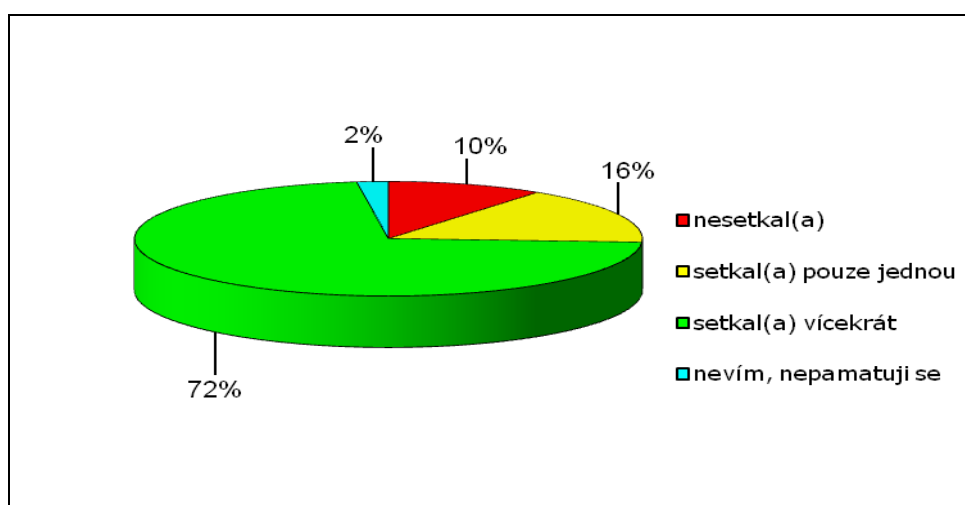
Speciální základní škola, ul. Dr. Milady Horákové č. o. 44, Svitavy

5.3 Výsledky průzkumu

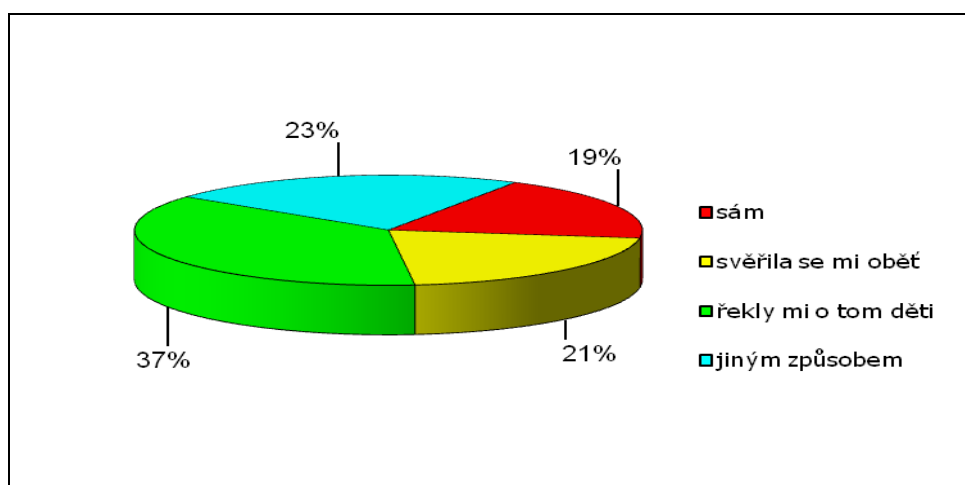
H1 Respondenti se setkávají se sociálně patologickými jevy při své pedagogické činnosti velmi často.

Hypotézou se zabývají otázky č. 1 - 3:

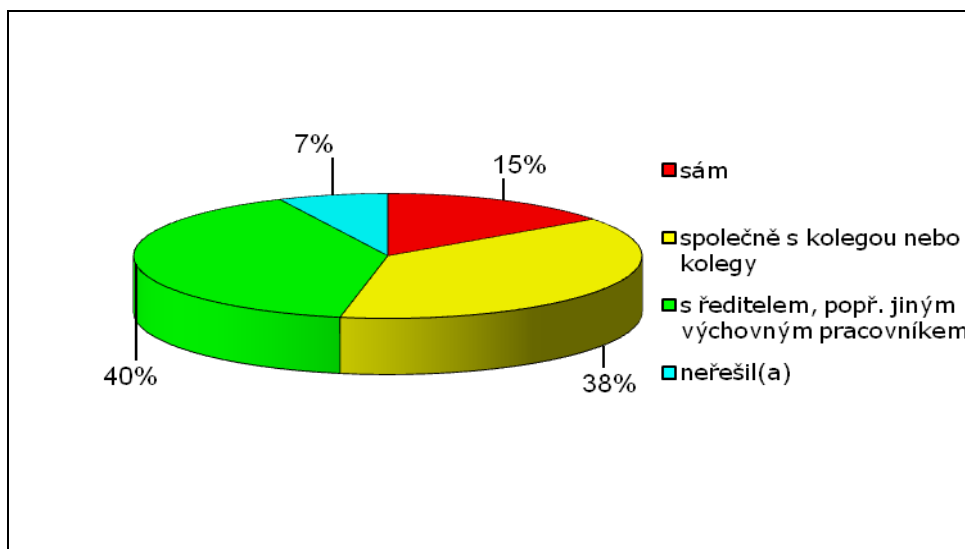
1. Ve své pedagogické praxi jsem se s soc. patologickými jevy

2. Skutečnost, že v kolektivu dětí existují sociálně patologické jevy jsem zjistil(a)

3. Tento problém jsem řešil(a)

Hypotéza H1 předpokládala, že se učitelé při své každodenní praxi střetávají s různými sociálně patologickými jevy velmi často. Dle údajů, uvedených v odborné literatuře, se pedagogičtí pracovníci s těmito problémy za dobu svého působení setkali již vícekrát.

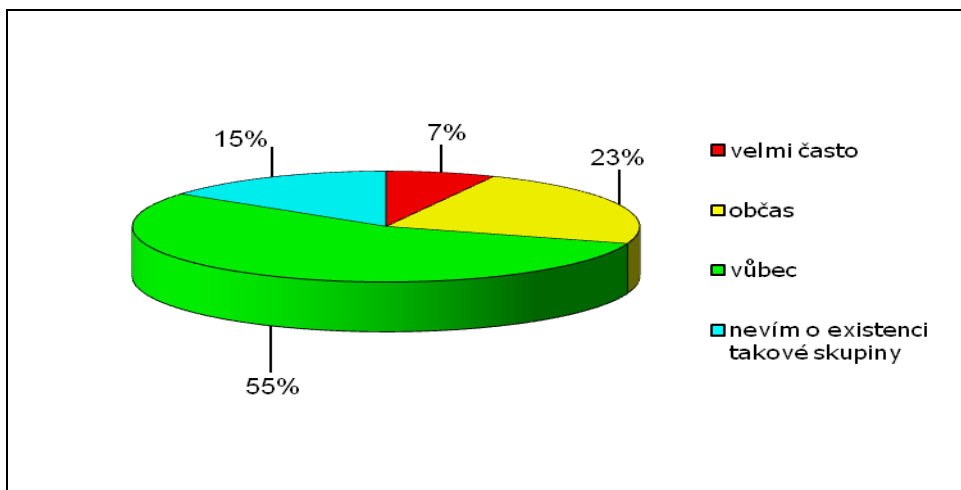
Z výsledků vyplývá, že naprostá většina respondentů se s těmito jevy setkala již vícekrát, nejčastěji se o jejich existenci v kolektivu dozvěděli od dětí nebo od obětí, často také tuto skutečnost zjistili sami. Tento problém řešili nejčastěji s ředitelem nebo jiným výchovným pracovníkem nebo s kolegy na pracovišti. Tyto odpovědi potvrzují předpoklad, že se pedagogové se sociálně patologickými jevy setkávají velmi často, pouze 10% z nich uvedlo, že se ničím takovým nesetkali, většinou je řeší s nadřízeným nebo s kolegy, zarážející je, že 7% respondentů tyto problémy vůbec neřešilo.

Hypotéza H 1 byla verifikována.

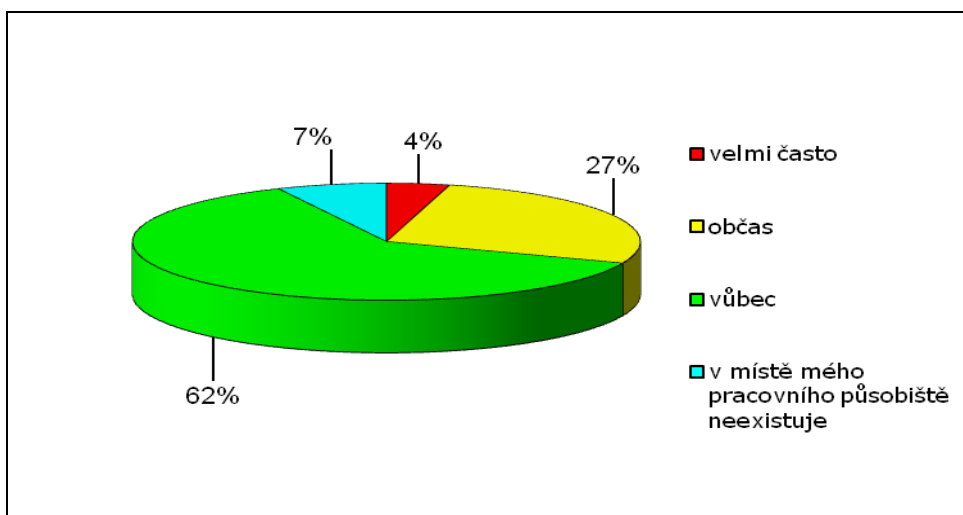
H2 Respondenti při řešení sociálně patologických jevů často spolupracují s odbornými institucemi.

Tuto hypotézu řeší otázky č. 4 - 6:

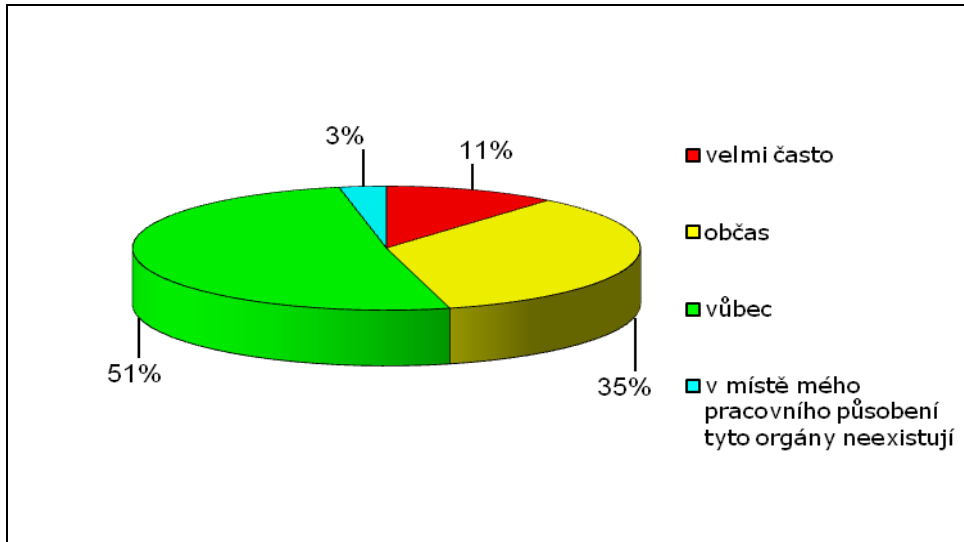
4. Při řešení těchto problémů jsem spolupracoval(a) s preventivně- informační skupinou místně příslušného územního odboru PCR:

5. Při řešení těchto problémů jsem spolupracoval(a) s místně příslušnou Městskou popř. Obecní policií:

6. Při řešení těchto problémů jsem spolupracoval(a) s místními orgány státní správy, které se touto problematikou zabývají:

Hypotéza H2 se domnívala, že pedagogičtí pracovníci se v době, kdy jsou nuceni nějaký sociálně patologický jev řešit, často obrací o pomoc na instituce, které se této problematice věnují ve své každodenní činnosti.

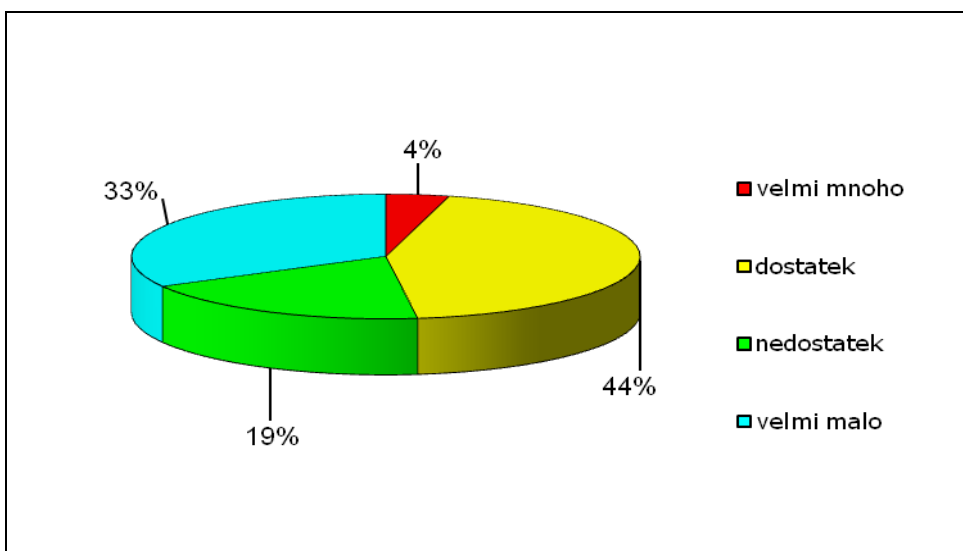
Výsledek průzkumu, týkající se této hypotézy, prokázal, že více než polovina všech dotázaných respondentů při řešení problémů, způsobených sociálně patologickými jevy, s Policií ČR, Městskou nebo Obecní policií, popř. s orgány státní zprávy, zabývajícími se touto problematikou, nespolupracují. Maximálně 11 % respondentů uvedlo, že s těmito orgány spolupracují velmi často, a to je jistě překvapivě malý počet. Dokládá, jak velké jsou nedostatky při řešení výskytu těchto jevů u mládeže.

Hypotéza H 2 byla falzifikována.

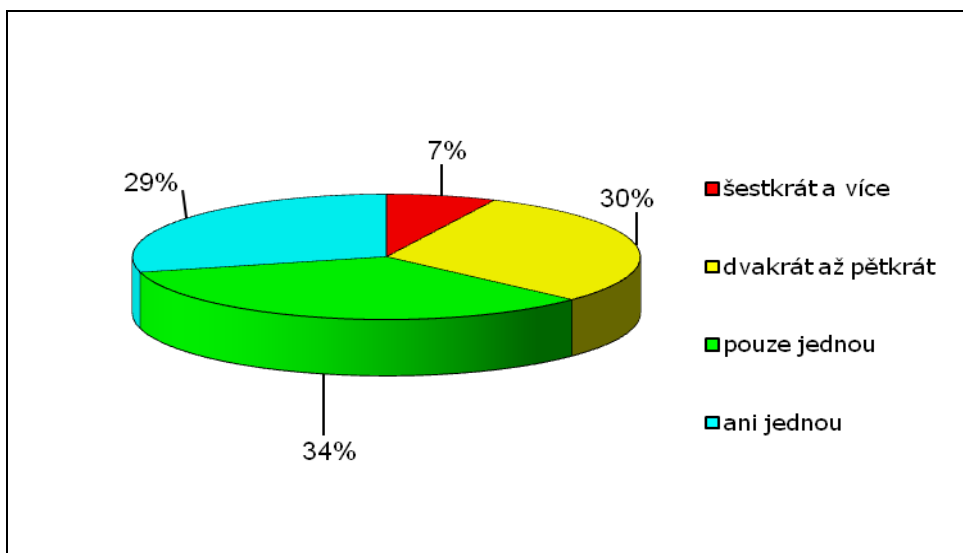
H3 Respondenti nemají dostatek zkušeností s řešením sociálně patologických jevů.

Tato hypotéza je obsažena v otázkách č. 7 - 10:

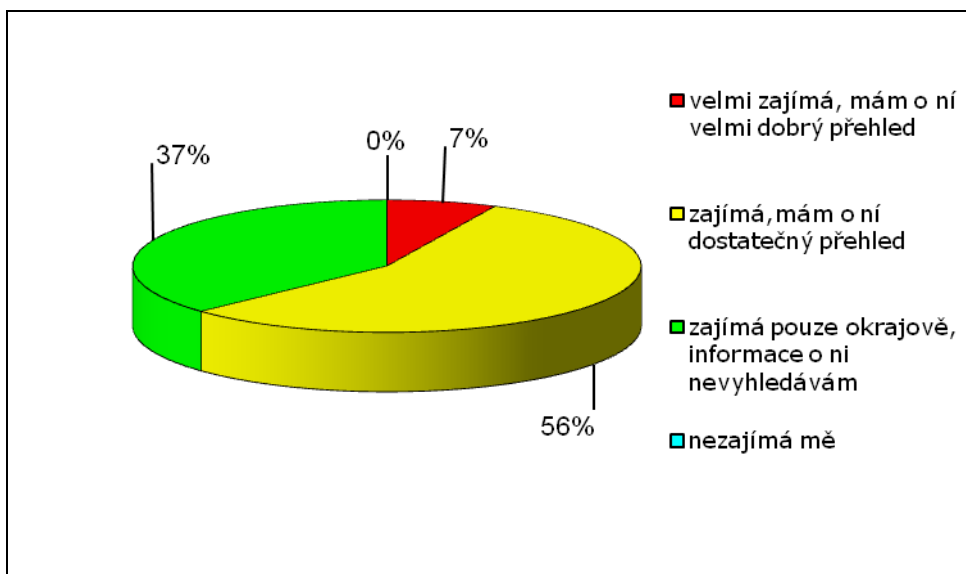
7. K řešení problému soc. patologických jevů mám poznatků a zkušeností

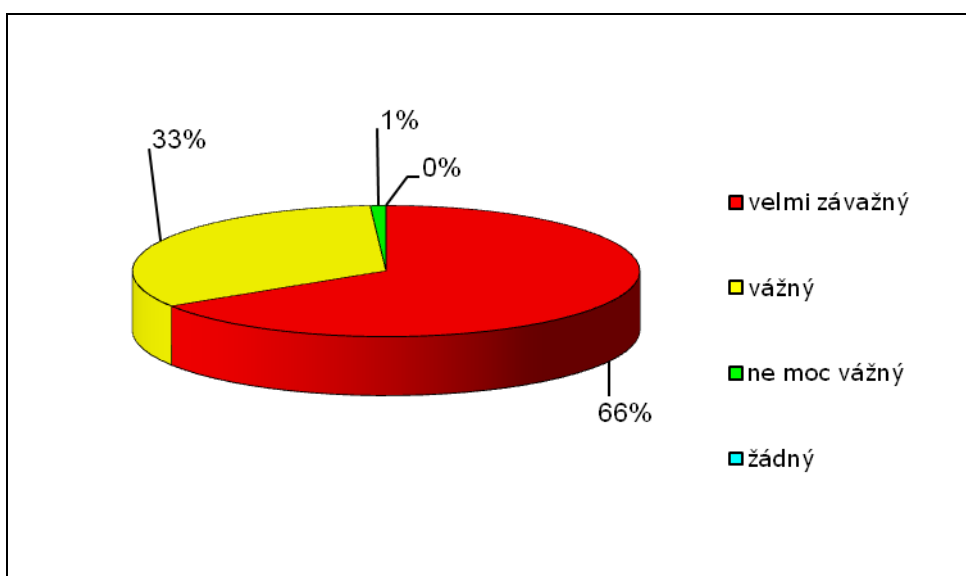
8. O této problematice jsem školení nebo jiný vzdělávací program absolvoval(a)

9. Problematika soc. patologických jevů mě

10. Dle mého mínění se jedná o problém

Hypotéza H3 předpokládala, že i přes častý výskyt sociálně patologických jevů pedagogičtí pracovníci nemají dostatek zkušeností a poznatků, protože nejsou dostatečně často a v dostatečné míře o této problematice školeni.

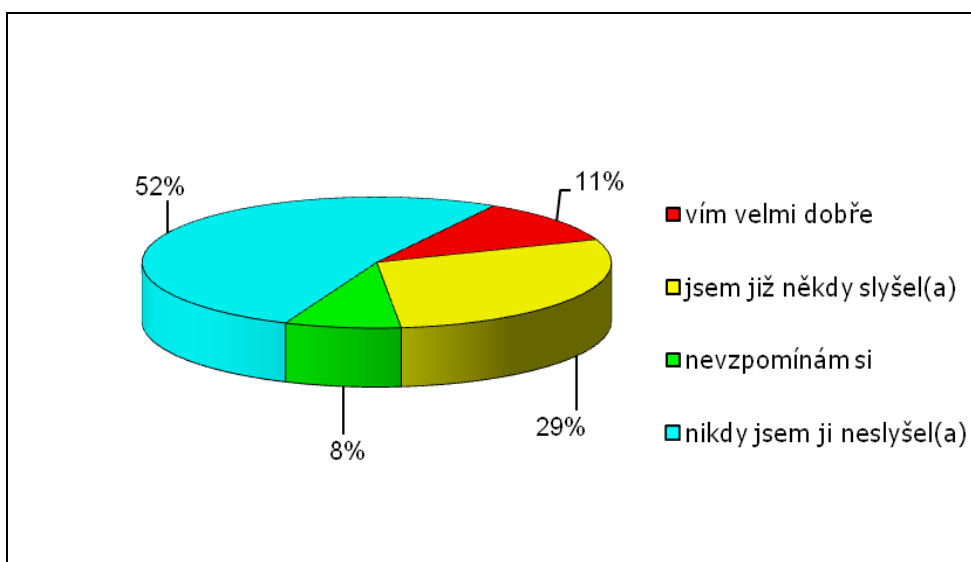
Výsledky této části ukázaly, že většina pedagogických pracovníků má dostatek poznatků a zkušeností, o nedostatku hovoří pouze třetina respondentů. Tyto poznatky a zkušenosti ale u velkého počtu oslovených byly získány pouze praxí, protože téměř dvě třetiny respondentů na toto téma absolvovaly pouze jedno nebo dokonce žádné školení nebo jiný vzdělávací program. Velkou většinu učitelů tato problematika velmi zajímá, nenašel se nikdo, koho by tento problém nezajímal. Považuji za velmi důležité, že všichni respondenti považují problematiku sociálně patologických jevů za vážnou.

Hypotéza H 3 byla falzifikována.

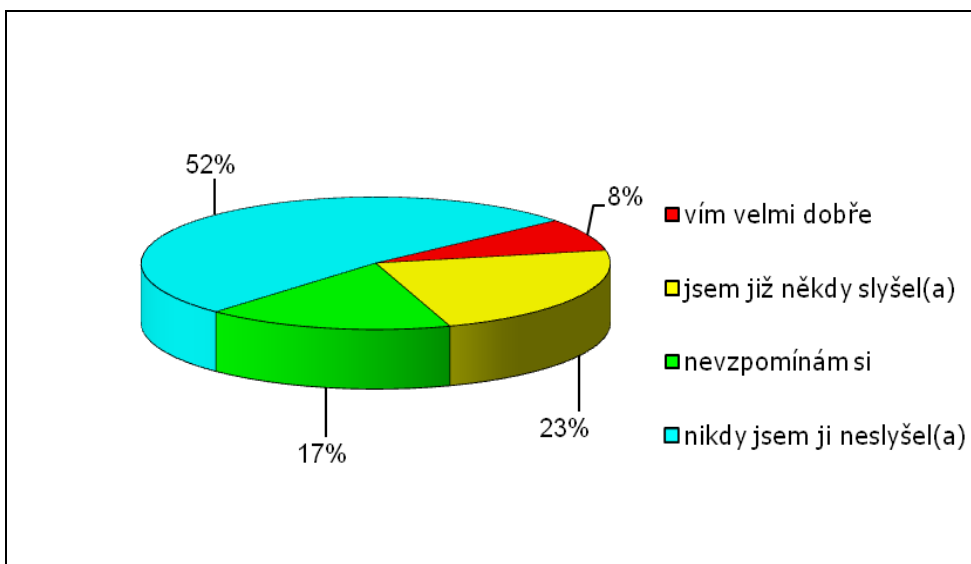
H4 Respondenti nejsou dostatečně dobře informováni o projektech k potlačení sociálně patologických jevů.

K ověření této hypotézy byly vytvořeny otázky č. 11 - 14:

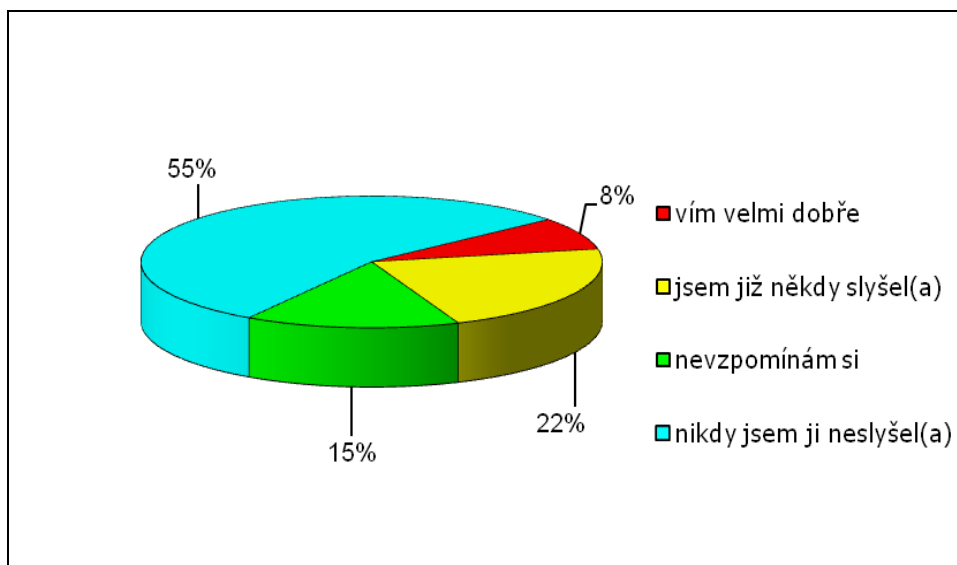
11. Co znamená zkratka SVI

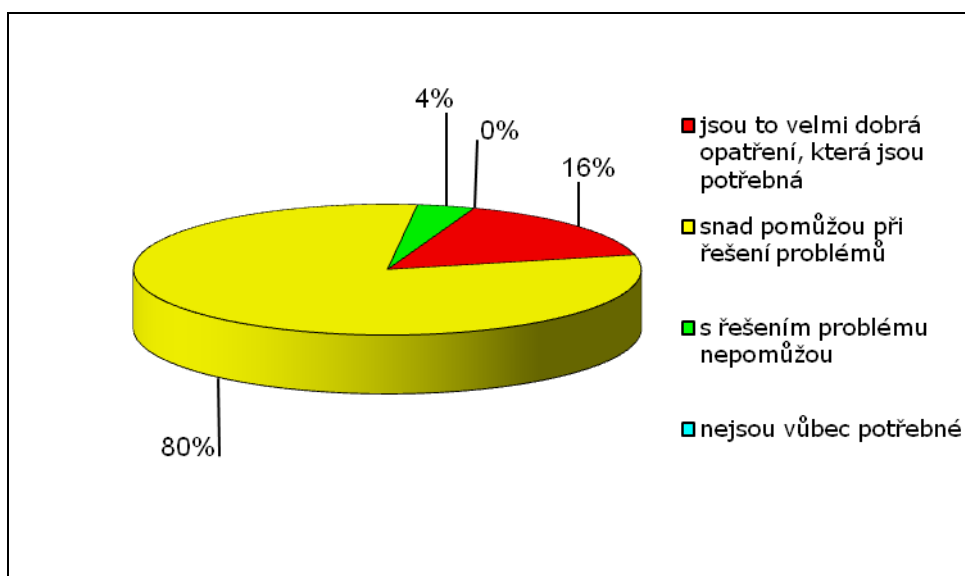
12. Co znamená zkratka MIŠ

13. Co znamená zkratka CHIPS

14. O těchto programech si myslím, že

Hypotéza H4 se domnívala, že respondenti nejsou dostatečně informováni o projektech, vytvořených pro potlačení sociálně patologickými jevy, protože dosud není této problematice věnována taková pozornost, jakou by si tato problematika zasloužila.

Výsledky této části dotazníkového průzkumu ukázaly, že ani po dvou letech se informovanost pedagogů o preventivních projektech nezvýšila. I přesto, že se většina z nich se zkratkami SVI, MIŠ nebo CHIPS seznámila alespoň jednou v průzkumu, který jsem prováděl před dvěma lety v rámci mé bakalářské práce, a měli tedy možnost se s těmito projekty blíže seznámit, tak i přesto více než polovina z nich odpověděla, že o těchto projektech nikdy neslyšela. Pouze desetina z celkového počtu respondentů uvedla, že je zná velmi dobře. Skoro všichni ale doufají, že tyto projekty, i když je neznají, při řešení problému pomohou.

Toto zjištění je velmi smutné, byl jsem přesvědčen, že informovanost o preventivních projektech se za dva roky, které uplynuly od mého předchozího šetření,lepší. Především u projektu Systému včasné intervence jsem se domníval, že ho budou respondenti znát z vlastní praxe, protože tento projekt funguje ve Svitavách již několik let, a to velmi úspěšně a spolehlivě. Skutečnost je ale taková, že v kontaktu s tímto systémem je v každé škole pouze jeden určený pracovník, který v případě potřeby z něj informace jak získává tak i do něj dodává.

Z vlastní zkušenosti, kterou jsem postupně získával při své praxi, kterou jsem v průběhu dvou let vykonával v Základní škole v Hradci nad Svitavou, mohu uvést, že dle vyjádření samotných učitelů je jim předkládáno v průběhu školního roku tolik různých předpisů, nařízení, pokynů a pravidel, že oni sami mají velké problémy se v nich vyznat a řídit se jimi. Pokud získají informace o nějakých projektech, kterých by se jejich škola chtěla zúčastnit, většinou je tato snaha zmařena nedostatkem finančních prostředků. Školy těžce získávají prostředky na činnosti, které jsou pro jejich fungování nezbytné a logicky tedy pak již nemají bez finanční podpory další prostředky na jiné činnosti.

Hypotéza H 4 byla verifikována.

Na otázku č. 15 odpovědělo celkem 15 ze 73 respondentů, tedy více než pětina dotázaných. Čtyři z nich považují za nejefektivnější projekt MIŠ, který je asi ze všech uvedených projektů, díky propagaci, které se mu dostalo od Nadace O₂ nejznámější. Tři další respondenti upřednostňují projekt SVI, u kterého si cení skutečnost, že lustraci v tomto systému je každý pedagog schopen zjistit, na koho se obrátit, s kým daný problém řešit, atd. Dále je u něj oceňována jeho propracovanost a bezproblémová funkčnost. Dva z dotázaných uvádí jako nejefektivnější projekt CHIPS, u kterého je zdůrazňována jeho podstata, tedy podpora vrstevnických vztahů mezi staršími dětmi z vyšších ročníků základní školy a mladšími dětmi z nižších ročníků, která spočívá na vyškolení tzv. podporovatelů, kteří se starají o mladší spolužáky. Zbývajících šest respondentů jmenovali jako nejefektivnější ty programy, které řeší možnosti zlepšení vzdělávání minoritních skupin, především Romů, jejich integraci a uplatnění ve společnosti. Dále jsou nekonkrétně zmiňovány projekty, zaměřené na prevenci kriminality mládeže, protidrogová prevence, ochrana životního prostředí a projekty, zaměřené na volnočasové aktivity dětí, spočívající v péči o opuštěná zvířata v útulcích nebo péči o koně na farmách.

Otázku číslo 16 zodpovědělo skoro 40% dotázaných, 29 ze 73 respondentů. Ke zlepšení výsledků boje proti sociálně patologickým jevům uvedli řadu námětů. Především je třeba změnit právní postavení škol i učitelů, zvýšit jejich pravomoci, zpřísnit postihy za protiprávní jednání, a vytvořit jednotnou koncepci boje proti sociálně patologickým jevům. Dále by jistě pomohlo, kdyby školy mohly pořádat více besed a exkurzí do zařízení, kde se děti setkají s lidmi, bojujícími se závislostmi. Důležité je zlepšit systém postihů a kázeňských opatření, vynakládat více peněz na prevenci, zjednodušit způsob získávání grantů, zvýšit prostupnost školy spočívající v setkávání žáků různých ročníků, vhodnou formou učit romské a neromské děti odlišnostem jednotlivých kultur, poznávat jejich mentalitu a specifika, zapojovat je do společnosti, zřizovat komunitní centra, prohloubit spolupráci mezi mateřskými, základními a středními školami, problémy včas diagnostikovat a řešit a vyhledávat příčiny zdrojů problémů, nejlépe za pomoci dětského psychologa ve škole. Žáci by měli být více

informování o nebezpečnosti sociálně patologických jevů, prevence by měla probíhat již od 1. ročníku, nebo v přípravných třídách, které jsou zřizovány při základních školách. Také je nutné zlepšit výchovu a vzdělávání rodičů, aby bylo možné odstraňovat nesoulad mezi školní a rodinnou výchovou, zvýšit zodpovědnost rodičů za výchovu dětí, zaměřit se především na problémové rodiny, kde její nezáměr se projevuje demotivací dětí. Také vzdělávání učitelů je v této oblasti nedostatečné, především metodiků prevence, měly by být více zprostředkovány zkušenosti učitelů. Důležité jsou také volnočasové aktivity dětí, prospěšné by bylo zřizování více center volného času ve městech i na vesnicích, kde budou děti vedeni k vhodnému a zajímavému trávení volného času, za dostupné finanční prostředky. Nesmí se také zapomínat na širokou veřejnost, především zlepšit její informovanost, nejlépe pomocí hromadných sdělovacích prostředků. Popularizovat školu a školní prostředí, celkově ozdravit myšlení společnosti. Změnit konzumní způsob života, který je příčinou mnoha problémů, které později mohou vyústit ve vytvoření některého z nežádoucích sociálně patologického jevu.

ZÁVĚR

Při zpracovávání diplomové práce a současném studiu odborné literatury jsem si znovu uvědomil jak závažným a těžkým problémem pro společnost jsou sociálně patologické jevy. Setkal jsem se s velkým množstvím informací, které se snaží tento problém popsat a navrhnout řešení, které by přispělo k jejich výraznému omezení a potlačení. Setkal jsem se ale i s internetovými portály, kde lze přečíst úvahy a prohlášení, při kterých jde mráz po zádech. Přitom jsem přemýšlel, jaká budoucnost čeká naše děti, jaká bude naše společnost, jaká budoucnost čeká nás všechny? Co si myslet o tom, že na internetových stránkách si můžete přečíst seznam osob židovského vyznání, které po roce 1989 zastávaly nebo zastávají významné společenské postavení. Co je to za člověka, který vyvine úsilí, aby tyto informace shromáždil a poté zveřejnil?

Všichni víme, jak jsou děti, co se týká počítačů, zručné. I z tohoto důvodu je nepřijatelné, že pod záštitou svobody projevu lze na internetových portálech nalézt neonacistickou propagandu, pedofilii, nabídky drog a jiných nebezpečných látek nebo reklamu různých forem hráčství. Je pravda, že se tímto dopouští spáchání trestného činu nebo přestupku, ale odhalit autora je velmi těžké a i když se toto zdaří, trest je většinou mírný. Pachatel místo, aby byl od podobného jednání v budoucnu odrazován, spíše mu stoupne sebevědomí a pokračuje v této činnosti dál.

Specifický vliv na šíření sociálně patologických jevů mezi mládeží má nepochybně i rychlost kulturních a sociálních změn probíhajících v České republice. Tyto změny předstihují přirozený generační posun v řadě životních postojů, zkušeností a zvyklostí. Dosavadní sociální hodnoty a standardy jsou odmítány a pro nové chybí nejenom podmínky, ale zejména odpovídající a přístupné vzory s jasnou strukturou. Do osobního, rodinného i sociálního života se negativně promítá i identifikace s nevhodnými vzory postojů a chování, destabilizace stávajících norem a hodnot, a s tím spojený stres a nejistota. Výsledkem je zdání, že všechno je možné (případně, že nic není nemožné). Tato situace tak s sebou přináší řadu sociálně patologických důsledků, jako je například netrpělivá snaha rychle se přiblížit novému životnímu stylu. Ten je

ovšem některými osobnostně nezralými jedinci chápán pouze jako soubor hmotných znaků, jichž je třeba dosáhnout, a to i za cenu nelegitimních metod, včetně trestné činnosti.

Děti jsou obvykle v našich představách spojeny s něčím krásným, nadějným, tvořivým a obohacujícím náš soukromý i veřejný život. Svě vlastní děti většinou posuzujeme perspektivou svých dětských vzpomínek, kde úměrně z časem vymizely negativní zážitky a zůstaly jen určitým způsobem zidealizované představy. Ve skrytu duše jsme přesvědčeni, že problémy, které jejich výchovu provázejí, s dalším vývojem pominou a jejich vývoj „jde a půjde správnou cestou“. V oblasti veřejné pak spíše diskutujeme o tom co, kdy a jak si mají děti osvojit, co je chceme naučit a čím je naopak nemáme v „moderní době“ zatěžovat. Uvažujeme, jaké hmotné standardy jsou pro děti v jednotlivých věkových údobích vhodné, kudy vedou hranice dětské autonomie a jaké jsou standardy jejich závislosti na světu dospělých.

Kriminologické výzkumy a zkušenosti sociálních pedagogů, policistů, trestních soudců a státních zástupců potvrzují, že pachatelé trestné činnosti mají celou řadu společných sociálních charakteristik a společných zkušeností, které do značné míry předurčují jejich asociální vývoj. K nejtypičtějším patří disfunkční rodina, změna opatrovnických vztahů v dětství a dospívání (např. umístění do ústavní výchovné péče), problémy související se školní docházkou, neúspěch v povolání, generační úpadek, nízký sociální statut, sociální a kulturní vyloučení, nestrukturovaný volný čas trávený převážně mimo rodinu s vrstevníky, poruchy chování a nezvládnutelnost, snížený intelekt, drogová a alkoholová závislost, extremistické postoje apod.

Domnívám se, že se mi v mojí práci podařilo dosáhnout cíle, který jsem si vytknul na začátku a to popsat problematiku sociálně patologických jevů mládeže a představit některé z mnoha preventivních projektů. Zjistil jsem, že každý z mnoha popsaných projektů má velmi kladný vliv na potlačování těchto jevů. Na pěti školách, vybraných do projektu Chips, se výrazně zlepšilo klima školy, prokazatelně se snížil výskyt šikany i jiných nežádoucích jevů. Když jsem v dubnu 2008 vypracovával svoji bakalářskou práci, právě končila tato předpilotní fáze projektu podporovaná Evropskou unií. Přestože zúčastněné školy měly zájem na pokračování a jiné školy se chtěly

do projektu zapojit, projekt se zastavil na nedostatku finančních prostředků. Nyní, když končím svoji diplomovou práci, je situace již veselejší. Pokračování projektu Chips bylo dne 1.3.2010 na Ministerstvu školství, mládeže a tělovýchovy schváleno, došlo k uvolnění finančních prostředků, které umožní realizovat tento projekt další tři roky, mělo by se do něj zapojit 31 základních škol a zhruba 18 000 studentů. Toto je velmi potěšující zpráva, osobně doufám, že takových zpráv se v budoucnosti dočkáme více.

I další čtyři projekty mají svůj význam, každý je něčím jedinečný a prospěšný. Díky projektu Minimalizace šikany se daří významně snižovat míru šikanování ve školách, po roce působení projektu bylo v devíti pilotních školách šikanováno o 21% méně dětí, počet šikanovaných dětí poklesl z původních 376 na 290. Provozováním projektu SVI se ve Svitavách i v jiných městech daří preventivně působit a v ranných fázích podchycovat predelikventní a delikventní jednání dětí a mládeže a zajistit včasnou pomoc jak jim, tak i jejich rodinám. U projektu Učíme se s policií došlo u sledovaných skupin dětí k výraznému nárůstu jejich vědomostí, kladné změně jejich postojů a ke zlepšení jejich chování ve vztahu ke kriminalitě i k jiným oblastem života. Projekt participace rodičů na intervenci žáků s poruchami emocí a chování je sice omezen na předem danou skupinu dětí, ale jeho prospěšnost byla jasně prokázána. Zlepšilo se chování dětí a podíl rodičů na jejich výchově velmi vzrostl. To se projevilo zejména ve snížení neomluvených hodin, stížností na incidenty žáků, a naopak na zvýšení účasti na třídních schůzkách a menším ostychu zúčastnit se rodinných terapií.

Dotazníkovým šetřením u učitelů základních škol jsem nezjistil žádný kladný posun v jejich vědomostech a celkovém povědomí o sociálně patologických jevech ani o projektech, které s nimi bojují. I přesto ale zůstávám optimistický. Pořád věřím, že boj, který vedeme, není marný a že má pro naše děti smysl. Kdyby každý preventivní projekt zachránil život nebo zdraví byť i jediného dítěte, pak smysl měl a má, protože život a zdraví jsou hodnoty, které jsou penězi nevyčíslitelné a kterých si musíme vážit. Tyto hodnoty je třeba dětem zdůrazňovat, být jim vzorem cílevědomého a pozitivního chování a jednání, což bych rád dokázal jako rodič i jako sociální pedagog.

RESUMÉ

Diplomová práce se zabývá jedním z nejdůležitějších problémů současné společnosti, sociálně patologickými jevy, a to především u školní mládeže.

V první části jsou vysvětleny základní pojmy, které s tímto problémem souvisí, dále je uveden obecný popis těchto jevů, podrobněji se zabývá prevencí, pojmy deviace, sociální deviace, sociální norma a vývojem kriminality mládeže.

Dále je popsáno pět sociálně patologických jevů, velmi závažná a devastující drogová závislost, společností nejvíce tolerovaný alkoholismus, jeden z relativně nových jevů EMO, zdánlivě nenápadně se rozšiřující gamblerství a bohužel velmi nebezpečná šikana.

V diplomové práci jsou popsány preventivní projekty, které slouží k potlačení těchto nežádoucích jevů. Jedná se o projekty, zaměřené na boj proti šikaně, projekt CHIPS a projekt MIŠ. Projekt nazvaný Systém včasné intervence, který je následně uveden je zaměřen na včasné zjištění a podchycení veškerých škodlivých sociálně patologických jevů. Zároveň jsou zde uvedeny další dva projekty, Policií ČR vytvořený projekt pro mládež, nazvaný Učíme se s policií a projekt vytvořený pracovníky Základní školy pro žáky se specifickými poruchami chování v Praze, zaměřený na participaci rodičů a intervenci žáků s poruchami chování.

V aplikační části jsou uvedeny výsledky průzkumu, který byl proveden formou dotazníkového šetření na šesti základních školách v regionu Svitavy. Tento průzkum byl realizován s pedagogy těchto škol a měl za cíl získat poznatky o zkušenostech a vědomostech pedagogů s bojem proti těmto nežádoucím jevům a o jejich povědomí o třech z výše uvedených projektů.

ANOTACE

Diplomová práce se zabývá popisem vybraných sociálně patologických jevů a preventivních projektů, vzniklých k jejich potlačování. Obsahuje základní pojmy v této oblasti, obecný popis těchto jevů, prevenci a kriminalitu. Popisuje pět nejzávažnějších sociálně patologických jevů a poukazuje na několik preventivních projektů, které se snaží tyto jevy odstraňovat.

V empirické části zjišťuje formou dotazníkového průzkumu poznatky, názory a zkušenosti pedagogů základních škol s výskytem těchto jevů s těmito jevy bojovat.

Klíčová slova

Sociálně patologické jevy, prevence, deviace, mládež, preventivní projekty, zkušenosti.

ANNOTATION

Graduation theses is concentrated to description of chosen social pathological phenomenons and preventive projects which should for the aim these phenomenons gulp back. It contains basic čems in this area, general description of these phenomenons, prevention and criminality. It describes five the most important social pathological phenomenons and it shows on several preventive projects which try these phenomenons delete.

In the emphirical part it finds out the form of questionnaire inquiry , findings and experiences of pedagogues from the basic school with the occurrence of these phenomenons and options how fight with these phenomenons.

Keywords

Socially pathological phenomenons, prevention, deviation, young people, preventive projects, experiences.

Seznam použité literatury:

- 1) *Zákon č. 40/2009 Sb., Trestní zákoník. Úplné znění.* 1. vyd. Ostrava: Sagit, 2010, 256 s. ISBN 978-80-7208-762-4.
- 2) *Zákon č. 218/2003 Sb., O odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů.* In Sbíрка zákonů České republiky, 2003, částka 79.
- 3) *Zákon č. 359/1999 Sb., O sociálně-právní ochraně.* In Sbíрка zákonů České republiky, 1999, částka 111.
- 4) HARTL, Pavel, HARTLOVÁ, Helena. *Psychologický slovník.* 1. vyd. Praha : Portál, 2000, 776 s. ISBN 80-7178-303-X.
- 5) HAVLÍNOVÁ, Miluše, KOLÁŘ, Michal. *Sociální klima v prostředí základních škol ČR.* Praha: MŠMT, 2001, 25 s. ISBN nevedeno.
- 6) HRČKA, Michal. *Sociální deviace.* 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. 304 s. ISBN 80-85850-68-0.
- 7) HRONCOVÁ, Jolana. *Sociológia výchovy.* 1. vyd. Banská Bystrica : PF UMB, 1996, 104 s. ISBN 80-88825-37-7.
- 8) HRONCOVÁ, Jolana, KRAUS, Blahoslav. *Sociálna patológia pre sociálnych pracovníkov a pedagógov.* 1. vyd. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Pedagogická fakulta, 2006. 251 s. ISBN 80-8083-223-4.
- 9) HRONCOVÁ, Jolana, KRAUS, Blahoslav. *Sociální patologie.* 1. vyd. Hradec Králové : Gaudeamus, 2007, 325 s. ISBN 978-80-7041-896-3.
- 10) KOLÁŘ, Michal. *Bolest šikanování.* 1. vyd. Praha: Portál, 2001, 255 s. ISBN 80-7178-513-X.
- 11) KOLÁŘ, Michal. *Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny, diagnostika a praktická pomoc.* 1. vyd. Praha: Portál, 1997, 127 s. ISBN 80-7178-123-1.
- 12) KRAUS, Blahoslav. *Sociální aspekty výchovy.* 2. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 1999. 165 s. ISBN 80-7041-135-X.
- 13) KRAUS, Blahoslav, POLÁČKOVÁ, Věra et al. *Člověk-Prostředí-Výchova.* 1. vyd. Brno: Paido, 2001, 199 s. ISBN 80-7315-004-2.

- 14) MAREŠOVÁ, Alena a kol., *Sociálně patologické jevy u mládeže a návrh opatření k omezení jejich vzniku*. 1. vyd. Praha : IKSP, 1997. 154 s. ISBN 80-86008-34-7.
- 15) MATOUŠEK, Oldřich. *Metody a řízení sociální práce*. 1. vyd. Praha : Portál, 2003. 384 s. ISBN 80-7178-548-2.
- 15) MATOUŠEK, Oldřich, KROFTOVÁ, Andrea. *Mládež a delikvence*. 1. vyd. Praha: Portál, 1998. 335 s. ISBN 80-7178-226-2.
- 16) MUNKOVÁ, Gabriela. *Sociální deviace*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2001. 134 s. ISBN 80-246-0279-2.
- 17) MÜHLPACHR, Pavel. *Sociální patologie*. 1. vyd. Brno : PF MU, 2001, 104 s. ISBN 80-210-2511-5.
- 18) NEŠPOR, Karel. *Jak poznat a překonat problém s hazardní hrou*. Druhé rozšířené vydání, Praha: Sportpropag, 1999, s. 104. ISBN neuvedeno.
- 19) NOVÁK, Tomáš, CAPPONI, Věra. *Sám proti agresí*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 1996, 123 s. ISBN 80-7169-253-0.
- 20) NOVOTNÝ, Petr. *Epidemie delikvence*. 1. vyd. Liberec : Dialog, 2006, 62 s. ISBN 80-86761-45-2.
- 21) NOVOTNÝ, Otto; ZAPLETAL, Josef a kol. *Základy kriminologie*. vyd. neuv. Praha : Karolinum, 1993, 137 s. ISBN 80-7066-821-0.
- 22) ONDREJKOVIČ, Peter. *Úvod do sociologie výchovy*. 2. vyd. Bratislava : Veda, 1998, 386 s. ISBN 80-224-0579-5.
- 23) ŘÍČAN, Pavel. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995, 95 s. ISBN 80-7178-049-9.
- 24) STEJSKAL, František, KNÝ, Milan a VOTRUBA, Jan. *Sociálně patologické jevy dětí a mládeže v České republice*. 1. vyd. Praha: Policejní akademie ČR, 1999. 100 s. ISBN 80-7251-008-8.
- 25) STÜNDL, Erich. *Systém včasné intervence a metody sociálně-výchovného působení*. Olomouc: UP v Olomouci, Rigorózní práce. 2009. s. 38-41.
- 26) ŠTÁBLOVÁ, Renata, et. al. *Drogy, kriminalita a prevence*. 1. vyd. Praha: Policejní akademie ČR, 1997. 215 s. ISBN 8085981-64-5.

- 27) VEČERKA, Kazimír a kol. *Prevence kriminality v teorii a praxi*. 1. vyd. Praha: Themis, 1997. 159 s. ISBN 80-85821-48-6.
- 28) ZOUBKOVÁ, Ivana. *Kontrola kriminality mládeže*. 1. vyd. Dobrá Voda u Pelhřimova: A. Čeněk, 2002, 231 s. ISBN 80-86473-08-2.
- 29) Bulletin Národní protidrogové centrály, Policie ČR, 2009, 1, Praha, 64 s., ISSN 1211-8834.
- 30) Bulletin Odboru prevence kriminality MV ČR, Policie ČR, 2. vydání, 2003, Praha, 32 s., ISSN neuvedeno.
- 31) Studie hazardních her v České republice a navrhované změny. Senát parlamentu České republiky, Praha, 2008, 59 s. ISSN neuvedeno.
- 32) Učitelství noviny, 2009, 28, Ústí nad Labem, s.30, ISSN 0139-5718.
- 33) Učitelství noviny, 2009, 29, Ústí nad Labem, s.30, ISSN 0139-5718.
- 34) Závěrečná zpráva Chips. Chips projekt podpory vrstevnických vztahů. 1. Vyd. Praha: Sdružení linka bezpečí, 2008, 44 s. , ISSN neuvedeno.
- 35) Adiktologie.cz. Přístup z: <http://www.adiktologie.cz/articles.php>. [cit. 18.1.2010]
- 36) Alkoholik.cz Přístup z: http://www.alkoholik.cz/zavislost/clanky_a_statistiky/.html [cit. 3.12. 2009]
- 37) Encyklopedie Wikipedia. Přístup z: <http://cs.wikipedia.org/wiki> [cit. 9.12. 2009]
- 38) FLEISCHMANN, Otakar. *Prevence sociálně patologických jevů*. Ústí nad Labem: Katedra psychologie PF UJEP, 2001, Přístup z: pf.ujep.cz/ccv/informace/materialy/Fleischmann/prevsocpatj.doc [cit. 26. 1. 2010]
- 39) KOLÁŘ, Michal. Jak na šikanu. Přístup z: <http://www.portal.cz/pd-> Psychologie dnes 2/2006. [cit. 18..3. 2008]
- 40) MATĚJČEK, Zdeněk, JEDLIČKOVÁ, Marta. Konec šikany. Přístup z: [http:// www.portal.cz/pd-](http://www.portal.cz/pd-) Psychologie dnes 9/2004. [cit. 10..4. 2008]
- 41) Minimalizace šikany. Přístup z: <http://www.minimalizacesikany.cz/projekt-mis>. [cit. 18..9. 2009]
- 42) MV ČR, Odbor prevence kriminality. 2004. Návrh systémového přístupu k péči o dětské a mladistvé delikventy. Přístup z: <http://www.mvcr.cz/prevence/priority/mladez/systpris.htm> [cit. 24..9. 2008]

- 43) MV ČR, Odbor prevence kriminality. 2007. Strategie prevence kriminality na léta 2008 až 2011. Přístup z:
<http://www.mvcr.cz/archiv2008/dokument/prevence/strategie3.pdf> [cit. 24..9. 2008]
- 44) MV ČR, Odbor prevence kriminality. 2004. Vyhodnocení účinnosti přijaté legislativy související se systémovým přístupem k péči o delikventní mládež. Přístup z: http://www.mvcr.cz/prevence/system/vlada/2004_1/vyhodnoceni.html [cit. 24.9. 2008]
- 45) MV ČR, Odbor prevence kriminality. 2004. Příloha č. 1 k Vyhodnocení účinnosti přijaté legislativy související se systémovým přístupem k péči o delikventní mládež. Přístup z: http://www.mvcr.cz/prevence/system/vlada/2004_1/pril_1.html#pril1. [cit. 24..9. 2008]
- 46) MVČR odbor prevence kriminality. Základní pojmy prevence kriminality. Přístup z: <http://www.mvcr.cz///prevence/system/pojmy/1.1.2.htm> [cit. 24. 9. 2008]
- 46) Pravda o drogách. Přístup z : www.drugs.pdf [cit. 9.12. 2009]
- 48) Slovník cizích slov. Přístup z : <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/> [cit. 16.12. 2009]
- 49) Systém včasné intervence. Přístup z:
http://www.svitavy.cz/pkb/projekty/index.php?sk=v1_vyz [cit. 18..9. 2009]
- 50) ŠUSTR, Jiří. Emo styl jako subkultura? Rodina a škola, 13.5.2009, Přístup z:
<http://www.portal.cz/scripts/detail.php?id=27731> [cit. 18.1.2010]
- 51) Učíme se s policií. Přístup z:
<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/aktualit/regiony/hradec/prevence/ucspol.html> [cit. 18..9. 2009]

Seznam příloh:

Příloha č.1

Dotazník

Příloha č. 1 Dotazník

Jmenuji se Luděk Sapara a v rámci kombinovaného studia studuji obor Sociální pedagogika na Institutu mezioborových studií Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně. V současné době zpracovávám diplomovou práci na téma Vliv preventivních projektů na potlačování sociálně patologických jevů mládeže.

V rámci této práce jsem se rozhodl provést průzkum, který je zaměřen na zjištění úrovně znalostí pedagogů k této problematice, především k tomu, jak a zda vůbec se v této oblasti zlepšuje informovanost pedagogických pracovníků ve školách.

Z tohoto důvodu si Vás dovoluji požádat o vyplnění tohoto dotazníku, který je samozřejmě anonymní a poslouží pouze k získání pravdivých poznatků o této problematice. Za vyplnění a vrácení dotazníku Vám předem děkuji.

1. Ve své pedagogické praxi jsem se s soc. patologickými jevy:

- a) nesetkal(a)
- b) setkal(a) pouze jednou
- c) setkal(a) vícekrát
- d) nevím, nepamatuji se

2. Skutečnost, že v kolektivu dětí existují soc. patologickými jevy, jsem zjistil(a):

- a) sám
- b) svěřila se mi oběť
- c) řekly mi o tom děti
- d) jiným způsobem

3. Tento problém jsem řešil(a):

- a) sám
- b) společně s kolegou nebo kolegy
- c) s ředitelem, popř. jiným výchovným pracovníkem
- d) neřešil(a)

4. Při řešení těchto problémů jsem spolupracoval(a) s preventivně- informační skupinou místně příslušného územního odboru PČR:

- a) velmi často
- b) občas
- c) vůbec
- d) nevím o existenci takové skupiny

5. Při řešení těchto problémů jsem spolupracoval(a) s místně příslušnou Městskou popř. Obecní policií:

- a) velmi často
- b) občas
- c) vůbec
- d) v místě mého pracovního působiště neexistuje

6. Při řešení těchto problémů jsem spolupracoval(a) s místními orgány státní správy, které se touto problematikou zabývají:

- a) velmi často
- b) občas
- c) vůbec
- d) v místě mého pracovního působiště tyto orgány neexistují

7. K řešení problému soc. patologických jevů mám poznatků a zkušeností

- a) velmi mnoho
- b) dostatek
- c) nedostatek
- d) velmi málo

8. O této problematice jsem školení nebo jiný vzdělávací program absolvoval(a)

- a) šestkrát a více
- b) dvakrát až pětkrát
- c) pouze jednou
- d) ani jednou

9. Problematika soc. patologických jevů mě

- a) velmi zajímá, mám o ní velmi dobrý přehled
- b) zajímá, mám o ní dostatečný přehled
- c) zajímá pouze okrajově, informace o ní nevyhledávám
- d) nezajímá mě

10. Dle mého mínění se jedná o problém

- a) velmi závažný
- b) vážný
- c) ne moc vážný
- d) žádný

11. Co znamená zkratka SVI

- a) vím velmi dobře
- b) jsem již někdy slyšel(a)
- c) nevzpomínám si
- d) nikdy jsem ji neslyšel(a)

12. Co znamená zkratka MIŠ

- a) vím velmi dobře
- b) jsem již někdy slyšel(a)
- c) nevzpomínám si
- d) nikdy jsem ji neslyšel(a)

13. Co znamená zkratka CHIPS

- a) vím velmi dobře
- b) jsem již někdy slyšel(a)
- c) nevzpomínám si
- d) nikdy jsem ji neslyšel(a)

14. O těchto programech si myslím, že

- a) jsou to velmi dobrá opatření, která jsou velmi potřebná
- b) snad pomůžou při řešení problémů
- c) s řešením problému nepomůžou
- d) nejsou vůbec potřebné

15. Který preventivní program považujete za nejefektivnější a proč?

16. Pro zlepšení výsledků boje proti soc. pat. jevům by se dle mého názoru mělo udělat toto:

Děkuji Vám za upřímné odpovědi a za Váš čas.